

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

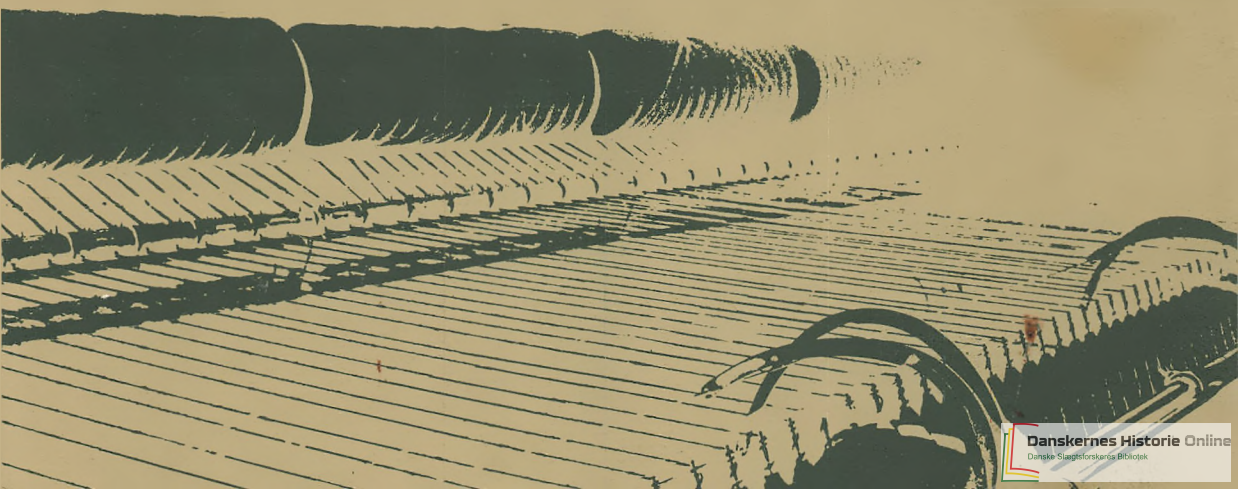
Links

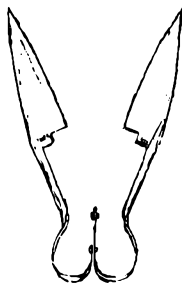
Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Hundrede års Herning-spind

GUNNAR JESPERSEN

1876-1976

G U N N A R J E S P E R S E N

Hundrede års Herning-spind

*En jubilæums-collage omkring Uldspinderiet og
Klædefabrikken i Herning*

Gunnar Jespersen
Hundrede års Herning-spind
er udgivet i anledning af
Herning Klædefabriks
hundrede års jubilæum 1976

Bogen er sat med Baskerville antikva
og trykt hos Poul Kristensen

En del af oplaget er i boghandelen
gennem Poul Kristensens forlag

ISBN 87-7468-044-7

Indhold

Forord	7
Clasonsborg og Skærbæk	11
Æ Spinnfabrik	16
I. A. Lunds Uldspinderi	25
Brdr. Lunds Fabrikker A/S	80
Herning Klædefabrik	129
Nye markeder	159
Ordforklaring	181

Forord

Herning Klædefabriks kontorbygning i Vestergade bærer på to frontespicer årstallene 1876 og 1901, som henholdsvis angiver året for fabrikkens grundlæggelse og dens genopførelse efter en stor brand. Inden for murene har der været megen diskussion om det første årstal, oprindeligt stod der nemlig 1873.

Ved branden i 1901 gik alt arkivmateriale op i luer, og da fabrikken i 1948 fejrede 75 års jubilæum savnedes der oplysninger om dens oprindelse og første år. For ikke at stå i samme situation, hvis fabrikken skulle opnå at blive hundrede, formåede vi museumsforstander H.P.Hansen til at fremskaffe oplysninger om dens første periode. Han siger bl.a.:

»Når man tidligere har angivet 1873 som det år, fabrikken blev grundlagt, synes det ikke at kunne passe. Hvilken dag og hvilket år, fabrikkens og byens første dampmaskine begyndte at hvæse, derom tier kilderne. I den stedlige presse findes hverken nogen notits eller annonce, der kunne give svar på spørgsmålet. Efter en brand i 1901 lod brødrene Lund årstallene 1873 og 1901 sætte på den nye fabriksbygning, og så gik man ud fra, at fabrikken var grundlagt i 1873, men det passer ikke.

I 1874 udkom en lille bog på 32 sider, 'Herning Sogn og Plads før og nu'. Den var skrevet af kordegn L.Ch.Th.Frølund i Holstebro, en mand der var født i Nørholm ved Herning, og som havde megen slægt her, hvorfor han kendte forholdene i Herning ud og ind. Frølund fortæller om de 40 steder, der fandtes langs Århus-Ringkøbingsvejen mellem Laulund og Holstebrovej, en strækning der af beboerne kald-

tes Gaden. Der navngives 39 personer, hvoriblandt en farver, men der nævnes ikke et ord om, at der også fandtes et uldspinderi af den simple grund, at det først blev bygget få år senere.«

Mens efterforskningen stod på, kom H.P.Hansen ofte på fabrikken for at drøfte resultaterne. Det omstridte årstal gav anledning til mange diskussioner, for selv om vi holdt på, at 1873 måtte være korrekt på en eller anden måde, var H.P.Hansen ikke til at rokke. Men når vi nu absolut helst ville bevare det som grundlæggelsesåret, kunne vi naturligvis lade tallet blive stående. – Vi skulle da bare huske, at det ikke var historisk korrekt.

Vi lod så tallet stå og var lige gode venner med H.P.Hansen. Men i 1961 udsendte bogtrykker Poul Kristensen en ny udgave af Frølund's omtalte beskrivelse af Herning i 1874. H.P.Hansen, der nu var blevet æresdoktor, og på hvis forslag den ny udgave blev til, havde trods alvorlig sygdom skrevet forordet, som slutter således:

»Man lægger mærke til, at der endnu ikke nævnes en eneste fabrik. – Uldspinderiet blev først anlagt i 1876.«

H. P. Hansen døde inden bogen udkom, men da brødrene Jespersen læste disse linier, som er de sidste i hans store forfatterskab, følte de, at de måtte gøre deres landskendte bysbarn en sidste reverens. De lod da fabrikkens værksted fremstille et sekstal, som blev sat op på facaden i stedet for tretallet.

Det er således den kendsgerning, at der på matrikel no. 1104 af Herning Købstads bygrunde har ligget en uldvarefabrik i 100 år, der har givet anledning til denne publikation i jubilæumsåret.

Måske kan det synes pretentiøst at ofre så megen opmærksomhed på en fabrik, der vel i dag ikke forekommer særlig betydningsfuld. Men dels er det ingenlunde almindeligt, at en tekstilvirksomhed runder de hundrede, dels kan det nok være berettiget at drage de forhold frem, som har bestået om den fabrik, der den dag i dag rummer

uldjydebyens eneste spinderi, og som i 1876 med en lille 6 HK dampmaskine markerede den industrielle revolution i det siden hen så betydningsfulde tekstilområde.

Samme virksomheds udvikling og historie afspejler i nogen grad tillige byens, hvilket har tilskyndet mig til også at gå på sporet af andre sider af en svunden tids Herning. Lad mig derfor advare eventuelle læsere og komme kritikere i møde ved straks at medgive, at min 100 års kavalkade er blevet en gang pyt-i-panna. Den henvender sig til en højst uensartet kreds, idet den sideløbende med fremstillingen af en klædefabriks udvikling, som måske kan interessere fagfolk, også indeholder spredte, byhistoriske træk, der naturligvis kun taler til læsere i det snævre geografiske område. At forfatteren så desuden fremturer i subjektive betragtninger, der slet ikke hører hjemme i en historisk redegørelse, gør ikke sagen mindre forviklet.

Det, der ligger foran Dem, kære læser, er kort sagt begået af en amatør, der her benytter lejligheden til at takke de mange, som i en kort årrække beredvilligt har øst op af deres viden og erindring, og som han har ulejligen på det groveste.

Gunnar Jespersen

Clasonsborg og Skærbæk

Det er velkendt til det trivielle, og hører nødvendigvis også hjemme her, at hedesognene i Hammerum Herred endnu i slutningen af forrige århundrede var tyndt befolket. Så sent som i 70'erne var der sogne, hvor næppe mere end 10 % af arealet var opdyrket, resten lå hen som hede, mose og kær. Befolkningen var fattig og levede, som den altid havde gjort, af egne produkter og skaffede sig ved hjælp af bindetøjet en kærkommen indtægt til kongelige skatter, og det man nødvendigvis skulle købe, navnlig salt, tobak, brændevin og træsko.

Det var betydelige mængder af bindetøj, der blev fremstillet i disse egne, og selv om fåreholdet var stort, var det nødvendigt at indkøbe uld andre steder fra.

Med den begyndende industrialisering var det nærliggende, at man udefra blev opmærksom på de muligheder, der kunne være for et industrielt anlæg i hosebinderregne. Den første, der tog opgaven op, var den unge holstenske forretningsmand Nis Clason, der som grosserer i Hamborg-Altona havde tjent en formue ved import af amerikansk bomuld fra New Orleans. Clason var vidende om det betydelige salg, der fandt sted i Hamborg af jydsk bindetøj, som delvis blev reeksporteret til Nordamerika. En udtalt idealisme i forbindelse med lysten til at udvikle denne husflidsproduktion ved at gøre den billigere og bedre fik den velhavende holstener til at grundlægge et uldspinderi på den nøgne og barske hedeflade.

Han valgte et sted i Skarrild sogn ved Karstoft vandrige å og opnåede i 1839 det danske Cancellis tilladelse til på det sted at opføre et betydeligt fabriksanlæg omfattende såvel farveri som uldspinderi,

der skulle betjene egnens hosebinderere. Her kunne bønderne få deres uld kartet til tæjer¹ eller spundet til garn. De kunne også få ulden farvet før den blev kartet og spundet, og de kunne få det færdige bindetøj stampet (valket).²

Det betød uden tvivl både en rationalisering og en forbedring af produktet, men bønderne svigtede, det lå ikke for deres nøjsomme livsholdning at give unødige penge ud. Følgen blev, at Clason i 1846 søgte og fik kgl. bevilling til at udvide sit fabriksanlæg til at blive klædefabrik.

I justitsråd Helmuth Krarups 'Minder fra det svundne Hammerum Herred og Herning' læser man:

»Ved kongelig bevilling erhvervede Clason 1841 ret til at kalde ejendommen Clasonsborg. Med uforholdsmæssig store omkostninger, da de ufremkommelige veje og store afstande foranledigede utrolige og uforudsete transportomkostninger, opførtes her en kort tid ved indforskrevne håndværkere store og flotte fabriksbygninger med alt, hvad dertil hører. Alt blev anlagt og indrettet tilsyneladende uden hensyn til, hvad det kostede, og få år efter kunne man, når man kom fra den milevidt omkringliggende hede, blive overrasket ved pludselig at træde ind som i et fortryllet feslot til en Hamburger grosserers familie, der her levede et komfortabelt og tilsyneladende idyllisk liv, om end noget isoleret.«

Allerede i 1849 under Treårskrigen bortforpagtede Clason fabrikken, der dengang holdt ca. 140 mand i arbejde. Efter Clasons død blev virksomheden i 1883 solgt til Hermann Loch, der kom fra Randbøldal, hvor der også fandtes en klædefabrik. Loch drev Clasonsborg en årrække, men efterhånden faldt arbejdsstyrken til ca. 30 mand, og i 1913 blev fabrikken nedlagt. De maskiner, der var tilbage, blev solgt eller ophugget, og Adolf Loch, en søn af den sidste fabrikant, overtog et karteværk³ og en spindemaskine, hvormed han indrettede et lille lønspinderi i bagbygningen til Østergade 21 i Herning. Han holdt liv i

Clasonsborg Klædefabrik var Hammerum Herreds første tekstilfabrik. Billedet er fra tiden omkring århundredskiftet.

Et meget gammelt billede af det stråtækte uldspinderi i Skærbæk, hvor vandmøllehjulet havde sin plads i den lille sidebygning t.h. Da spinderiet under Første Verdenskrig blev nedlagt og omdannet til traktørsted, havde Jens Jepsens nyplantninger vokset sig store og smukke, og her fandt man egnens omtrent eneste landskabelige idyl, når man søgte et passende mål for gå- og cykelture.

denne beskedne virksomhed en snes år, og med den forsvandt de sidste rester af Clasonsborg Klædefabrik, den første tekstilfabrik i Hammerum Herred.

Der var andre i bindeegnene, der syslede med lignende planer. I 1856 købte et interessentskab Skærbæk ved Rind og anlagde her et uldspinderi, der blev drevet ved vandkraft fra en dam opstået ved et opdæmmed vandløb. Tømrer Jens Jeppesen blev leder af virksomheden, og i 1870 eneejer. I begyndelsen havde han medgang. Det kunne endog være vanskeligt at følge med efterspørgselen, men senere gik det stærkt tilbage, og da Jeppesen døde i 1896, havde han sat sin formue over styr. Virksomheden blev videreført af skiftende ejere og bestyrere, men blev omsider nedlagt i 1915.

*Skærbæk
uldspinderi*

En af disse bestyrere var fra 1906–08 A.R.Kjærby, den senere grundlægger af Sønderjyds Tæppefabrik i Højer. Kjærby stammede fra en uldspinderfamilie i Otterup på Fyn. Som ung havde han engang i 90'erne haft arbejde på Lunds spindefabrik i Herning.

Uldspinder Jeppesen havde i sine velsmagtsdage også vist interesse for plantesagen. Ansporet af Hedeselskabets foretagsomhed tilplantede han de øde hedestrækninger omkring Skærbæk og gav stødet til stiftelsen af Rind Plantage. Stedet blev senere indrettet til traktørsted, og var i mange år, indtil det 1972 blev omdannet til højskole, et yndet mål for udflugter som et af de meget få nære åndehuller for købstaden Hernings stærkt voksende befolkning.

Æ Spinnfabrik

Herning var en hedelandsby. Ved folketællingen i 1870 havde den kun 246 indbyggere. Bortset fra telegrafene, der kom hertil i 1871, var landevejen eneste forbindelse med omverdenen, og der gik diligence til Silkeborg, Ringkøbing, Vejle og Holstebro. I postgården, hvor nu ejendommene Østergade 5, 7 og 7A ligger, holdt Laust Post styr på diligencerne og de mange postheste. Han havde plads til 24 skifte-spand. Landevejen var bred og ny, idet den var anlagt få årtier forinden. Tidligere førte den i nordøstlig retning fra Storgård ved Holstebro landevej, nordenom de to vejrmøller og den gamle skole, forbi Herningsholm og over Gjelleruplund. Lykkeligvis har en lille del af strækningen bevaret navnet Gl. Landevej.

Det nye og brede vejstykke gennem den unge landsby blev kaldt Herning Gade. Det var flankeret af dybe grøfter med buede gangbroer, der førte over til husene, og langs vejkanten var der plantet poppeltræer, der gav stedet et lunt og hyggeligt præg.

Den lille, ældgamle kirke lå afsides, langt ude vestpå i Herningby, men med gæstgivergård, apotek og herredsting var stedet begyndt at gøre sig gældende, – der var hele fire mil til nærmeste købstad. Sådan var de topografiske forhold, da Spindefabrikken blev bygget i 1876.

Endnu i 1870'erne kunne resultaterne i Clasonsborg og Skærbæk nok anspore til oprettelse af flere uldspindier i herredet, og efterhånden som der nu begyndte at dukke strikkemaskiner op, syntes sagen mere moden end nogensinde. I Herning fandtes ganske vist ingen vandløb, der kunne yde drivkraft, men de første små dampmaskiner,

Den stråtækte Christiansminde Kro som den så ud omkring 1880. Til højre ses lidt af kørestalden, hvor nu Mindegade ligger. I 1885 blev østenden af hovedbygningen ombygget til to etager, og otte år efter fulgte den vestlige del. Af Klubbens annaler fremgår, at gæstgiveriet allerede i 1884 bar sit nuværende navn: Hotel Eyde.

Sådan henlå i 1878 Søndergade som Vejlevej. Det var ikke kompliceret at komme fra centrum sydpå, jernbanen mod Silkeborg var oprettet året før, men krydsede naturligvis ikke den sydlige udfaldsvej. Huset til højre ved Hotel Eydes hjørne er dyrlæge Brockdorffs hus, nedrevet i midten af 1960'erne.

– industrialiseringens pionerer, – var nu også nået til Jylland. De vakte skrækblandet beundring.

Poul Andersen

Det var den navnkundige smed Poul Andersen, der ikke kunne modstå fristelsen at blive den første, der satte en dampmaskine i gang i Hammerum Herred. Måske havde han set den, der blev anskaffet på Færchs Tobaksfabrik i Holstebro 2–3 år forinden. Poul Fynbo, som man kaldte ham, var hentet udefra ligesom alle senere foregangs-mænd i Herning. Han var født i Davinde på Fyn 1844. Ved folketællingen 1870 var han smed i Snebjerg, men i 1875 købte han resterne af en landejendom, der lå på hjørnet af Dalgasallé og Lykkesvej. I

begyndelsen af forrige århundrede havde den tilhørt Morten Westrup på Herningsholm. På den del af grunden, der lå nord for landevejen, opførte Poul Andersen Spindefabrikken, hvor der tillige blev indrettet en smedje. Den foretagsomme smed forstod sig naturligvis ikke på at spinde garn, og han drømte helt sikkert ikke om at lære det. Det var arbejde for fruentimmerfingre og ikke for en smed, der nød ry for at kunne slå en plov på en dag. Men han var besat af tanken om den dampmaskine, – han skulle bare finde et formål med den, og den indskydelse at lade det blive et uldspinderi lå snublende nær.

Lidt nord for Lundmølle på den anden side af Herningsholm å lå dengang et hus, hvor der boede en anden smed. Her hos sin kollega traf Poul Andersen undertiden sammen med en strømpevæver Hans Chr. Jensen, der stammede fra Lundgård (Store Lundgård). I smedens lavloftede stue fik de sig nok af og til en hyggelig palaver over en kaffepunch og en pibe hollandsk 'Wolleknaster', mens de efter bedste evne søgte at ramme spyttebakken. Herunder har de så udklækket de vilde planer om at bygge en spindefabrik inde i Herning, hvor der ikke var den fjerneste mulighed for at få vandkraft. Naturligvis kendte strømpevæveren både Jens Jeppesen og hans uldspinderi i Rind, derfra fik han sit garn, og hvorfor skulle han ikke også kunne lære at spinde.

Således blev da byggeriet vest i byen vedtaget, og det blev bestemt, at Jensen skulle drive spinderiet i den østlige ende af bygningen, medens der i den vestlige skulle indrettes smedje til Andersen. Men det var sidstnævnte, der skulle financiere foretagendet.

I Landsarkivet i Viborg lykkedes det H.P.Hansen at finde den originale forsikringstaksation, hvoraf det fremgår, at branddirektør, cancelliråd Krarup i beg. af året 1876 indfandt sig hos fabrikejer Poul Andersen for at vurdere hans nyindrettede spindefabrik. Vurderingen fandt sted med bistand af fabrikejer Jens Jeppesen af Rind og amtsrådsmedlem, dannebrogsmænd Chr. Overgård af Gullestrup,

H.Chr.Jensen

*Uldspindleri,
smedje og bolig*

hvem det blev indskærpet, at forretningen blev at afholde under eds tilbud. Den samlede vurderingssum af bygninger og maskiner androg kr. 8360.

De meget beskedne bygninger, der foruden spindefabrik og smedje også rummede den nybagte fabrikants bolig, omfattede tillige en tilbygning med dampkedel og dampmaskine i forbindelse med en 22 alen høj dampskorsten, der ragede op over alt andet i landsbyen.

Af maskiner fandtes en wolfe⁴ til at åbne og blande råulden og desuden et lille karteværk bestående af to krempler. Ovenover på loftet i kvisten var opstillet to håndspindemaskiner, hver med 60 spindler, samt en tvindemaskine⁵ og en haspemaskine.⁶ I en tilbygning var dampkedlen installeret, den var 6¼ alen lang og 1¾ alen i diameter med en 18 tommer fyrkanal. I samme rum fandtes tillige en pumpe og en vandbeholder af træ, – og så var der det lille mirakel af en 6-HK lodretstående dampmaskine.

St.Lundgård

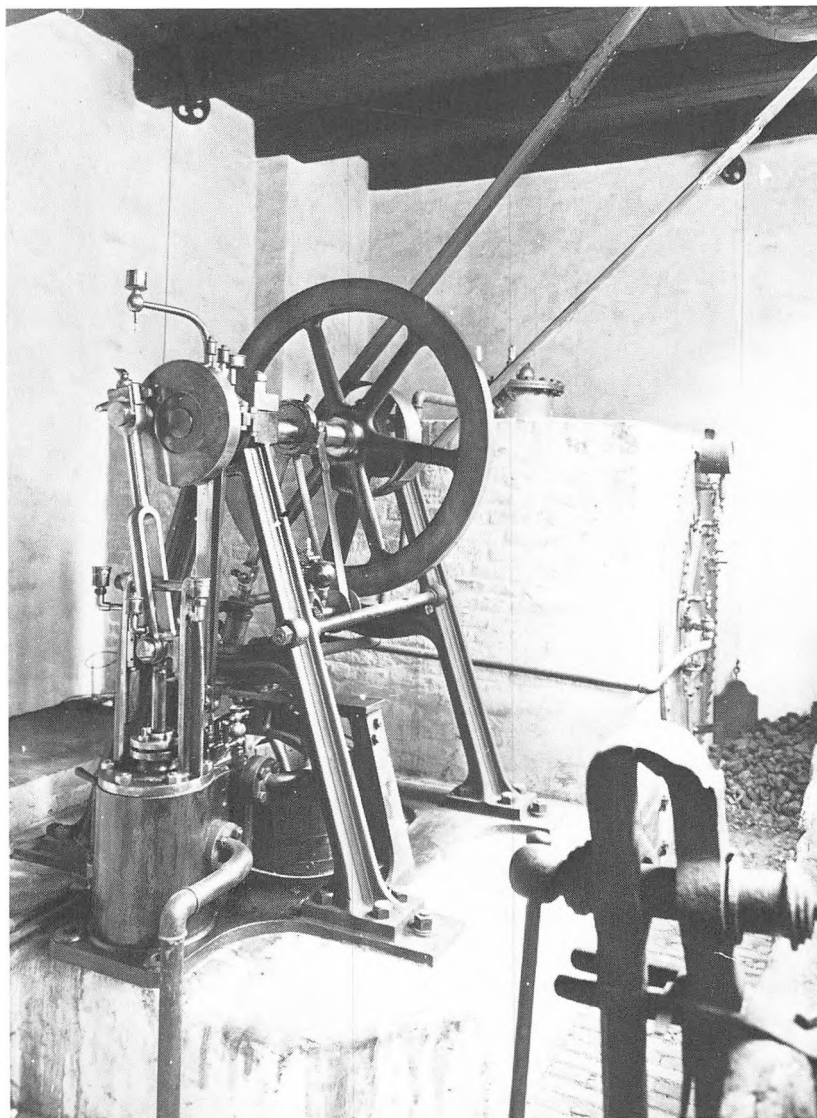
Hans Chr. Jensen var født i 1833 på Lundgård, der lå ovenfor Tjørring bakke på det sted, hvor senere Store Lundgård blev bygget, og hvor den lå med den lange elmeallé ud til Holstebrovejen indtil 1970. Da bredte byen sig over dens marker, og af den statelige gård er der ikke ladet sten på sten tilbage.

*Der er nu engang
forskel på at strikke
og at væve*

Jensen kaldte sig strømpevæver, og det kan forekomme besynderligt, da strømper som bekendt faktisk strikkes. I Hammerum herred den dag i dag kaldes arbejdere, der betjener de maskiner, hvorpå der fremstilles maskevarer, ofte for vævere. Måske er der noget om, at det lyder af mere at være væver end at være strikker, eller kanhænde det bare smager mere af industri.

Men fænomenet går altså langt tilbage, helt til den tid da det ikke hed sig, at man strikkede strømper, – nej, man bandt hoser, og var man i 1876 avanceret og moderne, ville man ikke for alt i verden identificeres med noget så oldnordisk som en hosebinder. Man arbejdede, ligesom væveren gjorde det, på en maskine med håndkraft, og så var man strømpevæver.

Men nu var Jensen blevet fabrikant. Han havde halvpert i maski-

»Æ Spinnfabriks« første dampmaskine findes ikke mere, men den man ser her, og som har fået fristed i Den Gamle Bys Uldspinderi & Dampvæveri i Århus, er nok af type og størrelse som den, der i 1876 satte hjulene i sving i uldjdernes by.

nerne og forestod driften af spinderiet. Måske havde han lært kunsten hos Jens Jeppesen i Skærbæk, i så fald nok forinden denne vidste, at han skulle blive en konkurrent.

Og allerede otte måneder senere solgte Poul Andersen hele virksomheden til ham. Værdien af bygninger og maskiner blev sat til kr. 10.600. For at kunne overtage fabrikken måtte Hans Chr. Jensen optage et lån på kr. 8000 som første prioritet hos Hans Chr. Bertelsen på Lundgård. Denne mand, der iøvrigt bekostede opførelsen af børnehjemmet i Vestergade, var en kendt kreaturhandler og pengemattador. Han havde giftet sig med enken efter en ældre bror til Hans Chr. Jensen. Samtidig måtte fabrikant Jensen udstede en panteobligation på kr. 4800 til Poul Andersen med anden prioritets panteret. Efter tidens forhold var det store udgifter, fabrikanten kom til at sidde for, han manglede driftskapital og måtte allerede i februar 1877 låne kr. 3200 dels i Holstebro, dels i Hammerum Herreds Spare- og Lånekasse.

Konkurs

Det nyttede altsammen ikke, i august samme år var han kørt fast. Fabrikken med maskiner samt lejeretten til en moselod blev averteret til offentlig auktion tre gange i løbet af efteråret. Det skete dels i bladene, bl.a. Berlingske Tidende, dels på kirkestævne ved egnens kirker. Men mærkeligt nok var der i denne Gründerperiode ingen interesse for virksomheden. Der mødte slet ingen ved de to første auktioner på Nørholm. Ved den tredje auktion, på fabrikken, var Poul Andersen den eneste der bød, og hans bud på kr. 8400 blev antaget. H.P.Hansen noterer:

Fabrikant Jensens senere skæbne

»Om byens første fabrikant, Hans Chr. Jensen, kan oplyses, at han atter gav sig til at arbejde som rundvæver, man kaldte ham også Hans Chr. Wöwer. Efter at han var gået fallit, boede han i den gamle lægebolig bag spindefabrikken. I 1881 flyttede han med familie til København, hvor han blev bestyrer på Palle Fløe Niensens trikotagefabrik, og denne fabrik købte han siden, efter hvad datteren Josephine har fortalt mig. Familien gik senere over til katolicismen, og Jose-

phine var en tid i et tysk nonnekloster. En søn, Jens Hansen, blev læge i Vinderup.«

Poul Andersen stod nu igen med den fabrik, han havde sat i verden. Sandsynligvis drev han den en tid med bestyrer, men den havde helt mistet hans interesse. Den ivrige igangsætter var virkelig en smed med mange jern i ilden. Den fabrik var gjort færdig, selv om den var kikset lidt, – nu skulle der ske noget nyt. Han havde dengang smedje forskellige steder i byen og 6–7 svende i arbejde. Engang købte han for 5000 kr. et jernskib, der var strandet på Vestkysten. Det blev brugt til at smede plove og harver af.

I 1879 byggede han Vestre Gjæstgivergård og i Provisorieårene Hotel Herning, som han ejede tillige med Poulsanlægget, der lå på det areal, hvor senere Kastanieallé, nu Kampmannsgade, blev anlagt. I parken lå en yndet pavillon med en musiktribune omgivet af høje smukke træer, og omhegnet på den ene side af anlægget og på den anden af gamle haver snoede sig en spadseresti, Kærlighedsstien, fra Østergade til Th. Niensensgade.

Poul Andersen satte mange andre bygninger, der kom til at præge byen, hvorfor man kaldte en gade op efter ham, Poulsgade, for den gang var man ikke alene dus, man var på fornavn. Han døde i Herning 1925.

Sidst på året 1878 var det lykkedes Poul Andersen at afhænde uldspinderiet til Niels Senius Madsen fra Gjellerup for kr. 10.500.

Senius Madsen anskaffede en kartemaskine til og anlagde et savværk ved fabrikken. Men særlig godt gik det ikke, for allerede i 1881 sælger han hele herligheden til gårdmand Chr. Clemmensen i Birk for kr. 9000 og altså med betydeligt tab.

Den nye ejer tog avisreklamen i sin tjeneste og averterede i Herning Folkeblad, at han modtog uld til kartning og spinding. Han gik så vidt i sin bestræbelse på at yde uovertruffen service, at han endog stjal af sin kones private uld for at undgå vrøvl med bønderne, der ville have samme vægt i garn som indleveret uld. Lønarbejde kan faktisk være

Den emsige smed

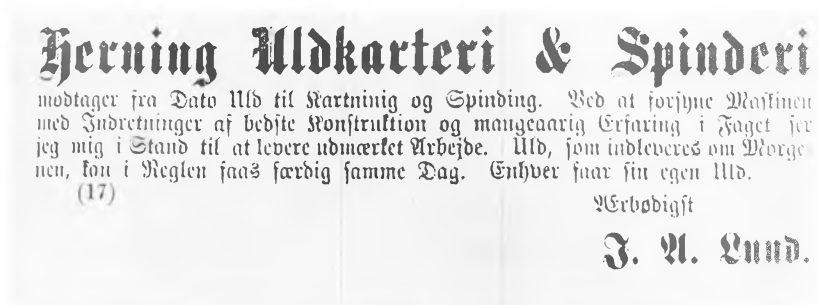
*Ejerskifte 3 gange
indenfor 5 år*

meget krævende. Men Ane blev naturligvis rasende, når hun opdagede det, og til sidst blev også Clemmensen træt af at være fabrikant, han mageskiftede spinderiet med købmand H.C.Gotfredsen, der havde forretning og sodavandsfabrik i ejendommen Bredgade 17.

Senere på året 1883 og kun fire måneder efter dette mageskifte kunne Folkebladet bringe meddelelse om, at det købmand H.C.Gotfredsen tilhørende dampuldspinderi var solgt til I.A.Lund fra Kolding for kr. 9200, og at den nye ejer ville erstatte maskinerne med fuldstændig nye. Når disse maskiner var ankommet, ville fabrikken genoptage arbejdet på fuld kraft.

I.A.Lunds Uldspinderi

Nu kom der fart på. Den nye ejer var fagmand, tilmed en energisk fagmand. Han gik straks i gang med at udskifte og forbedre maskinerne, og i januar 1884 lod han indrykke denne kundgørelse i Folkebladet:

Herning Uldkarteri & Spinderi
modtager fra Dato Uld til Kartning og Spinding. Ved at forjyne Maskinen med Indretninger af bedste Konstruktion og mangeaarig Erfaring i Faget ser jeg mig i Stand til at levere udmærket Arbejde. Uld, som indleveres om Morgenen, løu i Reglen faaas færdig samme Dag. Enhver faar sin egen Uld.
(17)
Erbødigt
J. A. Lund.

Til at begynde med kneb det dog for I.A.Lund at klare udgifterne, men i 1884 flyttede hans ældre bror F.C.C.Lund og søsteren Christine Lund til Herning. De satte hver 2000 kr. i virksomheden, og det lunede.

Brødrene Lund stammede fra Bov ved Flensborg. Johannes Asmund Lund, altid kaldet Lille Lund, var født i 1856, og broderen Frederik Christian Carl, kaldet Store Lund, var født i 1853. De var hjemmefra godt kendt med spinding. Faderen havde haft et hørsvingeri, der blev drevet ved hjælp af en dampmaskine, og efter hvad H.P.Hansen meddeler, den første, der blev bygget her i Landet, nemlig hos Dickmann i Flensborg omkring 1850. Denne dampmaskine flyttede Lund sen. senere til Kolding, hvor han anlagde et uldspin-

Brdr. Lund

deri. Familien var udpræget dansksindet og flyttede derfor teltpælene nordpå efter Bismarcks nye grænsedragning.

De to brødre Lund var således født og opvokset i Sønderjylland før 1864, mens landsdelen endnu var dansk. De talte med sønderjydsk accent, og udtalte deres eget efternavn med ren u-lyd og uden stød som i 'kun'. Naturligvis talte de udmærket tysk, hvorfor især Lille Lund havde let ved at rejse rundt i Tyskland og finde brugte maskiner.

Det gik støt fremad med Spindefabrikken ude på Ringkøbingvejen. I 1885 blev den udvidet med ny fabriksbygning nord for det bestående anlæg, og forbygningens vestlige del, der før havde været smedje, blev indrettet til mejeri, idet der samtidig blev oprettet kontrakt mellem J.A.Lund og en forpagter Th. Pontoppidan, der ville anlægge et såkaldt centrifugemejeri, som han selv skulle bekoste. Lejeren skulle have damp fra kl. 6 morgen til kl. 7 aften, men han måtte kun centrifugere om formiddagen. Den årlige leje var sat til 1200 kr. Hvis lejeren fik mælk fra flere end 300 køer, skulle Lund have 2 kr. pr. ko udover dette antal.

Mælken kom bl.a. fra Holing, Lillelund, Holtbjerg og Barsumgård, men produktionen fra Hernings første mejeri må have været af beskeden omfang, for kun centrifugen gik ved dampkraft, smøræltemaskinen blev trukket af en tolvårs dreng efter skoletid.

Pontoppidan viste sig at være ikke så lidt vidtløftig, og efter kort tids forløb stak han af til Amerika. I.A.Lund oprettede derpå kontrakt med en ny lejer, men den blev ophævet året efter. Der var på det tidspunkt opstået flere fællesmejerier på egnen, og i 1886 var andelsmejeriet Danalyst trådt i virksomhed i Holing.

Mejeriforsøget var endt som fiasko, men det gjorde nu ikke så meget, for der blev rigeligt behov for den smule trækraft, den lille dampmaskine kunne yde. Det var endelig begyndt at gå fremad for Spindefabrikken, så det omsider kunne mærkes, at tanken om at forarbejde ulden for hosebinderne havde været rigtig.

Søsteren til de to brødre, Christine Lund, varetog kontorarbejdet

Spindefabrikken i beg. af 90'erne, da Vestergade hed Kapelvej. Bag stakittet ser man de to brødre. Til venstre I.A. Lund med et barn på armen. Han boede med familie i den vestre ende af hovedbygningen, hvor der få år forinden først havde været smedje, derefter mejeri.

*Også tid til
romantik*

tillige med ind- og udleveringen. Hun tabte sit hjerte til fabrikkens karter, Carl Christensen, der kom fra Sønderager, nord for Herningby, og da de i 1888 skulle giftes, kom Marie Nielsen fra Fasterkjær til at sy brudekjolen. Det blev Lille Lunds skæbne, han giftede sig med syersken tre uger efter.

Søren Truelsen

Samtidig med at I.A.Lund overtog Spindefabrikken, slog en anden driftig mand sig ned i Herning. Det var Søren Truelsen, der i 1883 byggede en præsentabel to-etagers bygning i Bredgade 43 og flyttede sin omfattende handel med strikvarer her til fra Nørholm. I 1880 havde han løst fabrikantbevilling. Der var således nu hele to tekstilvirksomheder i den lille by.

Hans søn og arvtager Truels Truelsen løste i 1893 næringsbevis på fabrikation af maskinstrikkede og maskinvævede varer. I de første årtier blev alle virksomhedens maskiner trukket ved håndkraft. De mekaniserede trikotagemaskiner er af senere dato, og først efter århundredskiftet blev der installeret en gasmotor hos Truelsen. Det gamle udtryk manufaktur (latin: manus, en hånd, – og facere, at udføre) dækker det muskulært udførte arbejde, d.v.s. hovedsagelig håndværksmæssigt. Manufakturer gik over til at være fabrikker i det øjeblik energikilden ændredes til at være enten naturens kræfter som vind og vand eller kunstigt frembragte kræfter som damp, elektricitet o.l. Det blev elektriciteten, der satte rigtig gang i opbygningen af egnens store trikotageindustri. Elmotoren kunne tilpasses de små virksomheder, der efter første verdenskrig dukkede op rundt om, ofte i kældre og baggårde, og som for en stor parts vedkommende er blevet til betydningsfulde fabrikker.

Håndstrikkemaskinerne var i øvrigt sejlivede, de var i brug industrielt på adskillige strikkerier endnu i mange år efter den anden verdenskrig.

*Andels
svineslagteriet*

Også andre steder i erhvervslivet var der grøde. I slutningen af 80'erne realiserede Hammerum Herreds Landboforening planen om at etablere et andelssvineslagteri i Herning. Byens borgere tillagde

I udkanten af landsbyen lå Vestre Gjestgivergård, der var det sidste sted, man kunne vederkvæge sig, inden man nåede Holstebro. Bortset fra kørestalden er bygningen næsten uændret. Overfor, på hjørnet af Fredensgade, lå drejer Tarps hus, og endnu længere ude ser man Spindefabrikken.

Petroleumslygten siger os, at billedet er fra før 1898.

slagteriets placering stor betydning. Det blev naturligvis et strids-spørgsmål i den evindelige kamp mellem øst og vest, og her kommer Poul Andersen stærkt ind i billedet igen.

Da smeden i 70'erne byggede Spindefabrikken, var han helt selvfølgelig vestbo, men efter at have indrettet sig som gæstgiver på Hotel Herning, blev han østorienteret og støttede naturligvis den gruppe, der ville lægge slagteriet nede ved banegården. Han tilbød endog at lægge grund til.

Gæstgiveren på Vestjylland (Centralhotellet), som hver torsdag havde grisemarked på det brede fortov udenfor sin beværtning, kunne imidlertid også tilbyde et gratis grundstykke, og der var således alvorligt optræk til, at svineslagteriet kunne have fået en smuk, central placering. Men Poul Andersen havde en trumf i ærmet, han tilbød nu tillige at ville bekoste Slagteriets kloakudløb ført under banen ud i mosen. Det afgjorde sagen. Gæstgiveren på Vestjylland måtte trøste sig med sit ugentlige grisetorv, og eftertiden forstår bedre, hvorfor gaden, der fører til Slagteriet, kom til at hedde Poulsgade. Siden disse begivenheder fandt sted, er der således ud i Knudmosen afledet og udfældet millioner af hjerteskrærende grisehyl, der som bekendt er det eneste, der går til spilde, når en gris slages. Mangfoldige år senere fik Slagteriet og Klædefabrikken i øvrigt et fælles spildevandsproblem, men det er en hel anden historie.

Jernstøberiet

Men endnu førend byen fik slagteri og næsten samtidig med, at Spindefabrikken blev opført, havde jernstøber N.G.Nielsen grundlagt sit støberi i Østergade, omtrent hvor Vinkelgade nu ligger.

Heller ikke på det offentlige plan stod tiden stille. Tværtimod, vi havde i 80'erne med sognerådsformændene, farver Larsen og sagfører Wedel, meget aktive folk i spidsen for administrationen, folk som må have haft visioner. Ikke alene byggede de i 1882 hele to skoler, Herning Landsskole, der lå i Herningby og Herninggades Skole i Bethaniagade, men den kirke, der i 1889 stod færdigopført tæt ved Torvet, lad os bare kalde den Domkirken, lod de blive så rummelig, at

Den dristige landsby

Bredgade, som dengang hed Vestergade, i slutningen af 80'erne. Midt på kørebanen rider to af Estrups blå gendarmer. Til højre ligger John Eydes købmandsgård på hjørnet af Torvet. Bemærk tøndnen under nedløbsrøret til opsamling af regnvand. Til venstre ses lidt af Hotel Eydes rejsestald, der få år senere gav plads for såvel Mindegade som hjørnebygningen no 1 og Gjeding-Thistedes ejendom no 3.

den næsten er stor nok den dag i dag. Og for de omliggende købstæder må det have tagt sig ud som storhedsvanvid, at der i denne hedelandsby en halv snes år senere blev opført et tinghus, der bragte tanken hen på rådhuset i en hansestad. Desværre skal den tids mænd også huskes for at være dem, der lod den lille middelalderkirke langt vesterude nedbryde. Den gamle kirkes kvadre blev brugt til fundamenter for den store, nye inde ved Torvet, og tilbage står kun de tre hvidkalkede indgangsstøtter i det gamle stengærde. De står der i stum anklage, når man suser forbi den vindblæste, vestjydske landsbykirkegård derude på H.P.Hansensvej.

I 1975 kunne man indvi den nye Hedeagerkirke, som det lykkedes arkitekten at få til at ligne alt muligt andet end en kirke. Men der skal også være plads til vor tidsalder, og det skal nok tolkes som bod og afbigt, at man valgte at placere den klods op ad det sted, hvor vore forfædre havde deres åndelige tilhold, og hvor de be gravede deres døde.

Provisorietiden

Med ind i tidsbilledet hører også den kløft, der i de år opstod mellem de to store befolkningsgrupper Venstre og Højre. Det var i provisorieårene under konsejlspræsident Estrup, at den politiske interesse og aktivitet blussede så voldsomt op, og hvor der ud over landet kom nyt liv i de mange skytteforeninger som modtræk mod Estrups forhadte blå gendarmer. I Herning fik herredsfoged Krarup, der nu var blevet justitsråd, de største genvordigheder, da han ville gennemtvinge rifellovens forbud mod skydeøvelser. Det lykkedes ham at forhindre skytteforeningernes store konkurrence på skydebanen ved Brændgård, men da han i anledning af det berammede skyttebal tilmed forbød udskænkning af spiritus på samtlige byens gæstgiverier, fordi han frygtede tumulter, drog den store skare af skytter i det man i dag kalder protesttog, ud i den østlige udkant af byen til Laulund, hvor proprietæren stillede lokaler, punch og øl til rådighed. Toget må have taget sig ganske drabeligt ud, for skytteforeningerne havde fået udleveret så mange af hærens gamle kasserede geværer, model 1822

»Laulund«, som lå i den østre udkant af byen, var en betydelig gård. Stuehuset ligger der endnu, Silkeborgvej 5, men har naturligvis gennemgået store ændringer for at følge med udviklingen. Den karakteristiske jerntrappe er f.ex. forsvundet, – det samme gælder stedets idyl.

(fransk) til 1 kr. pr. stk., at hver skytte var i besiddelse af et gevær. Det var folketingsmand Rasmus Nielsen, der talte skytterne til besindelse.

En anden vigtig sag, der i den periode gav anledning til hede diskussioner såvel ude i sognene som i Rigsdagen, var udbygningen af landets jernbanenet. Det emne er et så vigtigt kapitel i Hernings historie, at det med hensyn til betydning for byens udvikling overskygger alt andet. Just af den grund er det så velkendt, at der her kun skal bringes et årstalsskelet til støtte for overblikket. –

– Vi fik banen mod Silkeborg i 1877 og dens fortsættelse mod Skjern 1881. Så kom forbindelsen mod Holstebro i 1904 og mod Viborg 1906. Men mærkeligt nok blev den strækning etableret sidst, som vi

Jernbanerne

vel i dag anser for mest betydningsfuld, nemlig den mod Vejle (København). Den kom i krigsåret 1914. Gamle postkontrahent N. Pagh døde samme år, som hans sidste dagvogn blev nedlagt.

Klubben

Der er over 80'erne og 90'erne en egen charme, som forleder mig til at garnere mit tørre materiale om Klædefabrikkens historie med titbits fra den tids Herning i fest og glæde.

Jeg finder mit stof i en gammel bestyrelsesprotokol, som tilhører en af byens ældste foreninger, Den Selskabelige Forening eller Klubben, som den senere kaldtes. Den blev stiftet i 1874 af apoteker Bagger, postmester Theill og proprietær, senere bankdirektør, Tolderlund, Holtbjerg. Desværre førtes der ingen protokol de første ti år, men et eksemplar af foreningens første love er bevaret. Det hedder heri, at det er foreningens formål ved fælles selskabelig underholdning at bidrage til gensidig adspredelse. Dette formål søges fremmet ved:

a »Fælledsammenkomster hver Lørdag, og Fælledsspising ved sluttet Bord en Måneskinsaften i hver Måned.«

Den romantiske interesse for måneskin virker forunderlig, indtil man begriber, at det slet ikke havde noget med sværmeri at gøre, men alene var forordnet ud fra den nøgterne kendsgerning, at man, når månen var oppe, meget bedre kunne orientere sig ad plørede veje med lumske grøfter og smalle gangtræer. Først i 1877 blev der anbragt 14 petroleumslygter langs hovedgaden.

b »Selskabelige Aftenunderholdninger efter Bestyrelsens Bestemmelse.

c Dramatiske og musikalske Aftenunderholdninger ved Assistance af Foreningens Medlemmer og deres Damer, afholdte i Vintersaisonen.

d Afbenyttelse af Haven og Keglebanen udelukkende i Sommersaisonen hver Lørdag Aften fra Kl. 7, foruden det øvrige Lokale.«

Stedet for disse udfoldelser var naturligvis Eydes Gjæstgivergård.

Det skurrer i vore øren, når det hedder sig, at nye medlemmer kun

Med denne blyantstegning fra 1885 har en ukendt kunstner skænket os et vue over byen, som den tog sig ud set fra sandgraven ved Skjernbanen (1881). Til venstre de to møller og spindefabrikken.

optages ved ballotation, og at tjenestetyende og håndværkersvende udelukkes fra foreningens sammenkomster, medmindre de er børn af medlemmer. Dog gives der visse indrømmelser:

»Ved Sammenkomster, hvor Dands finder Sted, kunne efter Forslag af et Medlem og med Bestyrelsens Samtykke sådanne Ikke Medlemmer deltage, som ei holde Dug og Disk.«

Thi det var dengang, man med rette kunne tale om at være til »Bal i den Borgerlige«.

Fra 1884 sætter så bestyrelsesprotokollen ind. Realskoleforstander Hans Møller er formand, og man læser:

Der henlægges i læseværelset (på Eyde) følgende blade: Punch, Ill. Tidende, Nutiden, Jyllandsposten, Berlingske Tidende, Politiken, Morgenbladet, og Herning Folkeblad. Et medlem af bestyrelsen udpeges som bibliotekar. Gæstgiver Jensen indrømmes ret til, hvis intet af bestyrelsens medlemmer er til stede, at slukke petroleumslamperne i læseværelset kl. 12.

De faste spilleaftener henlægges til onsdag og lørdag. Der rettes opfordring til medlemmerne om at forhindre nattesæde i klubben.

I 1885 beslutter man, at dilettantkomediens indtægter skal tilfalde fondet for kirkens opførelse. Ved fugleskydningen samme år rykker man ud kl. 8. Frokost serveres for 1 kr. pr. kuvert, og kaperkørsel etableres fra Hotel Eyde til festpladsen.

Der afholdtes hvert år adskillige soiréer, man dansede meget, og Eydes smukke festsal, der desværre blev nedlagt i 1969, var som skabt dertil. Ved ballerne var der altid udpeget balinspektører og ved særlige lejligheder var der arrangeret en festlig kotillon f.eks. som et eventyroptog eller -tableau, hvorunder der uddeltes strålende ordeer til herrerne og små buketter eller sløjfer til damerne. I løbet af 80'erne fik damernes tournurer et come-back, og der var sus i skørterne under Wienervalsen og Mazurkaen. Det fortælles, – jeg har det fra pålidelig, forlængst afdød kilde, – at hotelkarlen, da han om

Sådan tog Herning sig ud i 1891, når man sydfra havde passeret jernbaneoverskæringen. Tørvestakkene ved huset til højre viser, at mosen gik tæt på. Hotel Eydes østre ende står nu færdig i to etager, og hjørnejendommen Bredgade 1 er under opførelse. Mellem de to bygninger ses taget af Realskolen fra 1884, og i baggrunden kirken fra 1889. Stationsbyen er ved at få ansigt.

morgenen efter et bal fejede gulvet i salen, i en krog fandt en mærkelig, ubestemmelig himstregims, der nærmest mindede om et fuglebur, men som senere viste sig at måtte være fru jernstøber Niensens tour-nureholder.

Klubbens juletræsfest fandt i mange år sted 2' Juledag, til stor ulempe, naturligvis, for husmødrene. Men man kendte dengang ikke til, at voksne havde juleferie, endsige sommerferie, og måtte derfor benytte helligdagene, dersom man skulle have lejlighed til at fremvise de voksne børn, svigerbørn og fremfor alt børnebørn for venner og bekendte. Dette julebal var klublivets vigtigste begivenhed. Den afholdte, gemytlige postkontrahent, kammerråd N. Pagh (Pagh-sallé) en svigersøn til Laust post havde ved den lejlighed det faste hverv at være balinspektør og juleonkel. En betroet opgave, som kom til at gå i arv fra far til søn og sønnesøn. Ved de årlige generalforsamlinger var justitsråd Krarup naturligvis dirigent i sin epoke.

Man må nok ikke forestille sig, at de to brødre Lund havde stunder at ofre på al den selskabelige aktivitet, såsom tidkrævende diletstantkomedier, spilleaftener og foredrag, og måske havde de heller ikke lyst til at deltage i fællesspisninger på måneskinsaftener, – skulle konen med, kunne der jo let ryge en femmer, og de skulle passe godt på i de første år. Endelig ville man naturligvis være sikker på at slippe hel-skindet gennem ballotationens skærsild. I hvert fald figurerer de endnu ikke på ballotionslisterne.

27' November

Nu havde man altså dengang også en anden og lidt jævner selskabelig forening, der hed »27' November«. Den holdt til på Hotel Herning hos Poul Andersen, og var i mange år meget populær. Et af lokalerne på 1' sal kaldtes indtil for få år siden stadig »27' November«.

*Forfængelighedens
marked*

Den tidsalders veludviklede classeskel måtte naturligvis udløse et lige så triveligt snobberi. Sådan forholdt det sig også i vort lille samfund, der yndede at kalde sig »Hedens Stjerne«. Det ville være en smal sag at opregne de notabiliteter, der udgjorde the upper ten i 80'ernes Herning, og lige så let at supplere de ledige pladser omkring århundred-

Et nostalgi-befordrende kig ned ad Vestergade (Bredgade) en sommerdag i 90'erne. Til højre hjørnet af Skolegade, hvor prokurator Valeur boede. For enden af gaden skimtes Truelsen's 2-etagers ejendom, hvor Chr. Yde havde forretning, – og lige efter, Hotel Vestjyllands kørestald.

skiftet. Det vil jeg afstå fra, men det må være på sin plads at kigge dette aristokrati lidt efter i sømmene, for det mærkelige er, at landsbyen havde et aristokrati, og nok snarere var en lillekøbing end en landsby. Her fandtes herredsting, poststed, toldsted, jernbane, realskole, bank (Hedebanken), sparekasse, apotek og avis. Her var læger, proprietærer, endog en kancelliråd, en justitsråd, en kammerråd, og så naturligvis gejstligheden. Endelig var der da også flere honette næringsdrivende, hvoriblandt de velbærgede familier i Dalgasgade-kvarteret spillede en væsentlig rolle.

Der var således rigelig grobund for en provinsoverklasse, som man kender den fra tidens litteratur. Fru isenkræmmer Samuelson, født Gregersen, har en levende erindring om tiden omkring århundredskiftet:

»I disse snævre cirkler tiltalte man altid hinanden, selv indenfor vennekredsen, i 3' person flertal – altså med De. Det gjaldt endog ofte mellem svigerforældre – svigerbørn (især svigersøn) og mellem svogre – svigerinder. Dog foregik det, vel at mærke, kun i en meget lille enklave af det store, almene dus-fællesskab.«

Men naturligvis smittede brugen af 'De' efterhånden af på det brede borgerskab og bidrog til at gøre tilværelsen mere problemfyldt. I datidens stærkt klassesdelte samfund opstod der nok en tendens til at benytte 'De', når man følte, at man bevægede sig udenfor sin kaste.

Forfatteren, friskolærer A. Ankerstrøm var søn af bestyrerparret på Fattiggården, der blev indrettet i den gamle hovedskole ved Gl. Landevej, efter at skolerne i Bethaniagade og Herningby var taget i brug. Af hans barndomserindringer fremgår, at ikke alene fattiglemmerne (denne græsselige benævnelse!), men også folk som Søren Hampen og Kjælle Casper tiltalte øvrigheds personer fra bestyrerkonen (madammen) og opefter med 'De'.

Fru Samuelson fortsætter:

Uenige lutheranere

»Blandt de øverste lag af den sociale hakkeorden var holdningen overfor forkyndelsens stridende parter, Indre Missionen og Valgme-

Det er virkelig Østergade i 90'erne, ud for Smedegade. T.h. ses det daværende Løve-apotek med sine to løver foran indgangen. Løverne, der endnu kan ses udenfor apoteket i Bredgade – omend med (her menes: uden) amputeret bagkrop – er den dag i dag eneste skulpturelle værk i den indre by.

nigheden, nærmest reserveret. Man anså dem for værende for sektariske og yndede nok heller ikke det fællesskab i menigheden, der rakte ud over sociale skel. Dog var det fint at være 'søndagsmissionsk' med hovedet i klædelig hældning, når man gik i kirke.«

De nidkære i troen betragtede dem med overbærende skepsis, men forestillede sig med gru, hvad der skulle overgå grundvigianere og andre hedninge på den yderste dag.

Blandt byens handlende ansås det for god og fornuftig politik at være missionsk, men der blev holdt vågent øje med de frommes oprigtighed. Så sent som i 20'erne måtte en af byens forretningsfolk leve med at blive kaldt Jens Grundlovsdaw, – joh, Grundlovsdag var halvhellig.

På visit

I hvad man omkring århundredskiftet forstod ved bedre kredse dyrkedes megen selskabelighed. Man kendte også til at aflægge hinanden visit, især søndag eftermiddag, og borgmesterinden f.ex holdt åbent hus torsdag eftermiddag. Visit aflagde man bl.a. når man havde modtaget skriftlig invitation til middagsselskab, og når denne fest var overstået, måtte man den følgende eller næstfølgende søndag på ny aflægge takkevisit med dermed forbunden risiko for at glemme eller forbytte paraplyer og muffler. Denne besværlige tribut til takt og tone holdt sig blandt enkelte Herningfamilier helt op i 20'erne. Den har fundet sin koreografiske herliggørelse ved visitturen i den stilige kvadrilledans Lanciers, der kom på mode under Napoleon III.

Men Klubben var naturligvis først og fremmest stedet, hvor de bedsteborgere, der sværmede om den toneangivende inderkreds, samledes for at dyrke såvel det selskabelige som det kulturelle, og hvor man heller ikke forsømte at danse Lanciers.

Valgafsten i provisioretiden

Endnu har vore to uldspindere ikke søgt optagelse i Klubben, men de var medlemmer af Handelsforeningen, som den hed dengang, og har således kunnet deltage i det arrangement, der var etableret på Hotel Eyde i anledning af valget i april 1892.

Vi er stadig i Provisorietiden med den omstridte Estrup. Forfatningskampen optager sindene stærkt, og Klubben og Handelsforeningen har i fællesskab bekostet en ordning med Ritzaus Bureau om valgtelegrammer, som under megen spænding oplæses aftenen og natten igennem. I de røgfylde palme-plydssaloner skylles de ned med hede romtoddyer under øredøvende summen af politiske kandidatøberier og med den karakteristiske, larmende l'hombrelatter som lydkulisse. Det var ved det valg, Alberti og Niels Neergård blev indvalgt i Folketinget.

Derimod var brødrene af nævnte grund afskåret fra at deltage i Klubbens sommerudflugt nogle måneder senere. Det var en søndag i august, formanden, sagfører C.W. Valeur ledede turen, med morgentog til Kibæk, derfra i charabancer og med musikkorps – rullende hen ad de støvede veje – over Skarrild, Clasonsborg til Skovbjerg. Her indtog man frokost i det grønne, arrangeret af værten på Eyde. Herrerne lagde stråhatten og dristede sig til også at lægge alpaca jakken og de løse manchetter, hvorved de blottede deres farverige seler. Damerne blottede ingenting, de var vant til at døje under varmen og de stramme korsetter.

Klubbens litterært interesserede havde mulighed for at erhverve sig godbidder af læseværelsets ophobede læsestof, der årligt blev solgt på auktion blandt medlemmerne. Man tog det hele med dengang, eksempelvis kan nævnes:

Sommerudflugt i 90'erne

Årlig auktion i klubben

»Moderne Kunst«	Agent Rasmus Munch	7 Kr. 00 Øre
»Hver ottende Dag«	Læge A. Krog	0 Kr. 50 Øre
»Flyvende Blade«	Sagfører C.W.Valeur	0 Kr. 50 Øre
6 pund aviser à 9 øre	Skomager I.C.Kjær	0 Kr. 54 Øre
4½ pund aviser à 10 øre	Købm. N.E.Præstmark	0 Kr. 45 Øre

Man skal aldeles ikke rynke på næsen ad Klubbens læseværelse, der på sin vis var forløber for bogsamlingen i den gamle realskole på Torvet og dermed til vort fortræffelige superbibliotek.

Brødrene

Brødrene Lund var flittige og i den første tid nøjsomme, og det var de nødt til. Folk fortalte, at Lille Lund altid samlede de uldtotter op, som dansede med vinden hen ad gaden, og blev der tabt en klyne (tørv) eller to udenfor fabrikken, samlede han dem op og smed dem ind til fyret. Såvel begge brødre som deres børn gik i træsko, hvad man i øvrigt også var bedst tjent med i de ofte plørede gader. Først 1904 blev hovedgaden brolagt.

Selv om fabrikken for det meste havde arbejde nok, var dog fortjenesten, også for fabrikanterne, såre beskedene. Der skulle passes godt på. I skat til kommunen betalte F.C.Lund i 1892 kun 28 kr., medens I.A.Lund måtte af med 130 kr.

Store Lund var en bestemt mand, og han kunne blive flintrende arrig. Engang stampede han i jorden, så hans træsko revnede. Man må håbe, han havde så meget lune, at han kunne se komikken og le med. I hvert fald dampede disse anfald som regel hurtigt af, og begge brødre blev betragtet som humane arbejdsgivere, selv om lønnen var lille.

I den første tid holdt Store Lund øje med dampmaskinen, som i 1890 blev udskiftet med en større på 12 HK. Den kunne egentlig passe sig selv, men han fyrede også undertiden under kedlen, ligesom Lille Lund af og til afløste svogeren Christensen som karter.

Svenningsen

Svenning Svenningsen, der i 1962 blev 90, udtalte sig i den anledning til Herning Folkeblad om forholdene dengang. Udlært som spinder i Skive drog han på valsen Jylland rundt. Kun i Holstebro havde han fundet arbejde og kun for en dag. Da han i begyndelsen af 1892 nåede til Herning, kom han på strømpe sokker, støvlerne var slidt op. Men her fik han arbejde på Uldspinderiet og kom til at bo og spise hos I.A.Lund, der havde sin lejlighed i fabriksbygningen. Fire år efter blev han spindemester og var ialt 62 år på den arbejdsplads. Hans rejsebog, udstedt 1891 fra Håndværkssvendenes Rejseforening, udmærker sig ved de mange stempler fra svendehjemmene.

Spindefabrikkens personale i 1894. De to fabrikanter ses midt i forreste række. F. C. Lund, som bærer bowler, var faktisk den største af de to. I anden række ses under smeden (med håndhammer) den senere dir. I. C. Nielsen. Til højre for smeden, spinder Chr. Jensen, og til højre for ham, med pibe, spindemester Svenningsen. I billedets højre udkant har man et glimt af Gl. Kirkevej, der for få år siden blev omdøbt til Gl. Skolevej.

Omkring 1893 blev der anskaffet flere maskiner, hvorfor dampmaskinen måtte suppleres med en større på 25 HK med tilsvarende dampkedel. Det udvidede kraftanlæg skulle trække 4 karteværker og 4 selfactor-spindemaskiner foruden savskæreriet. I den periode var der indsamlingssteder rundt om i Jylland, helt op til Fjerritslev, og fra høst til hen mod årsskiftet spandt 3 selfactorer udelukkende for bønderne.

Året 1896 blev skelsættende, da anskaffede brødrene Lund de fire første smalle væve og året efter endnu en serie brede, men meget nedslidte fra Neumünster. Vævene blev opstillet på 1' sal af en nybygning, beliggende med gavlen ud mod Gl. Kirkevej. Det medførte, at man også måtte fremskaffe et par valker og en vaskemaskine, for nu ville man være klædefabrikanter, og fremstille vadmél⁷, hylsklæde⁸ og sovetæpper.

Det var en stor udfordring at skulle sætte sig ind i væveriets finesser og ikke mindst at skulle lære efterbehandlingsens subtile kunst. Om det sidste kan H.P.Hansen berette:

»Anton Jensen, der døde som 92-årig i Herning i 1947 fortalte, at han som ung havde været valkemester på fabrikken. På den tid, og endnu i begyndelsen af det nye århundrede, stod der i en krog i Vestre Gæstgivergårds kørestald en balje, hvor trængende mandfolk kunne lade deres vand. Dette vand hentede og brugte man i fabrikken til at vaske tøj i. I et mægtigt kar gik en stor træbom, hvorom tøjet blev anbragt, man kom varmt vand og en spandfuld urin i karret, og så lod man tøjet arbejde rundt deri en tid lang, hvorefter vandet blev tappet fra, og så blev tøjet skyllet i flere hold rent vand. Urin renser udmærket og har i århundreder været anvendt til vask af uldvarer, – men senere gik man over til at bruge sæbe, soda og salmiak.«

Og det har man siden fortsat med. Men naturligvis måtte der nu også skaffes farvekuffer og et tørreanlæg til veje, eftersom farvning spiller en afgørende rolle for en klædefabrik, og så skulle man desuden finde en farvemester.

From the far west. – Dagvognen Ringkøbing-Herning, forspændt med to langbenede, sene heste af type kavalleri, artilleri gør holdt ved Barde, – belæsset med rygvasket uld til spindefabrikken i Herning.

Farvergården

På Gl. Landevej ligger endnu stuehuset og avlsbygningerne af Farvergården. Den gode gård så naturligvis helt anderledes ud, da den blev overtaget af farver Froberg, som kom hertil fra Clasonsborg. Sidst i 70'erne flyttede Froberg sit farveri ind i byen til Østergade, og senere solgte han det til farver Hincke fra Århus. Det var denne Hincke, der skulle blive den første farvemester af en lang række på klædefabrikken.

H.H.Henriksens væveri

Da de nyanskaffede væve skulle i gang, ansatte brødrene Lund i 1895 H.H.Henriksen fra Dessaus Væveri i Odense som vævemester. Henriksen kunne imidlertid ikke affinde sig med fabrikanternes ønske om, at han til dels gik ind i tyendeforholdet, endskønt han havde kone og barn. Han sagde derfor fra og begyndte i 1898 sit eget væveri på hjørnet af Bredgade og Fredensgade. Her vævede han hylsklæde og vadmel, som han fik behandlet i Clasonsborg. Garn fik han sandsynligvis sammesteds. Få år senere byggede han fabrik i byens nordlige udkant, i Nørgårdsallé. Han skiftede nu produktion og gik over til fremstilling af hvidevarer og andre bomuldsstoffer.

Privatskolerne

F.C.Lund gik det således: I Brockdorffs hus i Vejlegade (Søndergade) tæt ved Hotel Eydes hjørne holdt købmand Sivebæks datter Karoline privatskole for borgerskabets børn, bl.a. også for I.A.Lunds. Det gav anledning til, at F.C.Lund traf den unge lærerinde, som han blev indtaget i og snart giftede sig med.

Den gang betalte folk ikke mere i skat, end at de mente de nok selv kunne overkomme bekostningen af deres børns skolegang. Det var naturligvis et prisværdigt synspunkt, hvis der ikke havde været den skævhed indbygget – set med nutidens øjne – at de fortrinsvis gjorde det af sociale grunde. – »Bevares, kommuneskolerne, både den ude i Herningby (Vestervang) og den i Bethaniagade, var da udmærkede, – men de var nu meget folkelige.« –

Efter Karoline Sivebæks giftermål blev skolen overtaget af Anna Dejgård, en søster til sagfører O.R.Dejgård. Foruden denne privat-

Der er frikvarter i den private pøgeskole i Vejlegade. Blandt de unge borgere genkender man drengen med den store hat, Sv. G. Dejgård, den senere direktør for Sander Hansens Trælasthandel og bestyrelsesformand i Herning Handels- og Landbrugsbank (Midtbank). Det var sidstnævnte institution, der få år senere skulle rykke ind i den bygning, der i 1901 blev opført af murstenene t.v. i billedet.

skole var der stationsforstander Feilbergs skole, som denne oprindeligt havde oprettet for sine egne børn. Her gik bl.a. også Chr. Ydes døtre i skole. Senere kom frk. Süchtigs og frk. Torms privatskoler, og i 1908 oprettede Valgmenigheden på pastor Enevold Terkelsens initiativ Friskolen på Østre Kirkevej. – Men helst måtte skolegangen afsluttes i Realskolen på Torvet hos Overlærer Kiilerich.

Den første skole

Og når der er tale om skoler, er det værd at huske på, at Hernings første skole blev oprettet 1734 af den fremskridtsvenlige herremand på Herningsholm, Peder Thøger de Lasson. Den lå ved Gl. Landevej omtrent hvor den seneste udvidelse af Centralsygehuset har fundet sted.

Husbond, madmor og tyende

Familien I.A.Lund havde i adskillige år boet i fabriksbygningens vestlige fløj. Men omkring midten af 90'erne, da også Store Lund giftede sig, byggede begge brødre hver sit hus på den anden side af Vestergade. Husene ligger der endnu.

På den tid var der på fabrikken et halvt hundrede arbejdere, hvoraf en del af de ugifte boede og spiste hos fabrikanterne, pigerne hos Lille Lund i den østlige villas sidebygning, og karlene hos Store Lund i den vestlige. Ejendommeligt nok opretholdt man således resterne af den gamle tyendeordning og havde 4–5 tjenestekarle, der wolfede og udførte lignende forarbejde i spinderiet. De fik 300 kr. om året samt kost og logi. Ligeledes var der 5–6 faste tjenestepiger, der haspede garn til bønderne og udførte andet arbejde, herunder også husligt. Karoline Lund, der var en dygtig og meget afholdt kvinde, bryggede selv øl til hjemmet og de mange pensionærer.

Arbejdsforhold

Når man ser bort fra den lille fyr, der efter skoletid trak smøræltmaskinen, foreligger der ingen beretning om, at man på Lunds fabrik gjorde brug af børns arbejdskraft. Først i 1897 fik vi en lov om børns arbejde i fabrikker, hvorefter aldersgrænsen blev hævet fra ti år til tolv.

En gammel spinder har fortalt, at han begyndte på fabrikken som bydreng. Da han fyldte fjorten, blev han spinderdreng, og ved sin

Torvet omkr. 1900. T.v. Realskolen, som i 1959 gav plads for det nuværende rådhus. Huset t.h. opførtes 1881 til sagfører Clausen. Det var tegnet af professor Martin Nyrop, der som bekendt også var mester for rådhuset i København (uden at ville sammenligne). Senere tilhørte det to generationer af sagførerne Dejgård. I 1956 blev det sløjfet for at skaffe parkeringsplads. I forgrunden ses den store brøndvandspumpe, hvorfra kuskene fik vand til deres heste.

konfirmation fik han af fabrikanterne et sæt blåt kamgarnstøj. De gav også altid gaver til personalets juletræsfest, som begge familier deltog i. Til gengæld var ugelønnen ikke svimlende. En voksen arbejder udenfor tyendeordningen fik omkring århundredskiftet 10 kr. om ugen, for en arbejdstid fra kl. 6 morgen til kl. 6 aften med en times middag og en pause på et kvarter formiddag og eftermiddag, d.v.s. 63 timer om ugen. Arbejdede man over steg lønnen til 30 øre i timen, og den ekstrafortjeneste var man glad for.

Dugmager

Før den industrielle revolution, dengang fremstillingen af uldne stoffer endnu hovedsagelig foregik ved hjælp af hånddrevne maskiner, var klædevarerfremstillingen delt op i forskellige håndværkslag, bestående af spindere, dugmagere (vævere), valkere, overskærere⁹ og farvere, som kunne være selvstændige mestre eller samlede i datidens manufakturer. Inden for hvert af disse fag var der en 3–4 årig læretid, efterfulgt af svendeprøve med lærebrev. Men efterhånden som mekaniseringen trængte frem, gik systemet i opløsning, og svendeprøverne faldt bort. Farverne holdt dog meget længe stand, den sidste farversvend herhjemme fik faktisk sit svendebrev så sent som 1970.

Ellers var det især dugmagerne, der holdt fast ved traditionerne. I Usserød for eksempel bar de indtil omkring 1860 stadig den høje hat, når de gik på arbejde. De var meget standsbevidste og røg deres pipe, mens de passede arbejdet og overvågede læredrengene.

Ordet dugmager er afledt af det tyske Tuchmacher. Tuch kan på dansk betyde både dug og klæde, og på grund af lydigheden blev det naturligvis til den forkerte oversættelse, dugmager. Egentlig er det synd, at vi aldrig fik den rigtige og gode benævnelse, klædemager. Nu er det for sent, vi har i stedet fået specialarbejdere indenfor spinning, vævning o.s.v.

Dugmagerlaugets område var således oprindelig alene vævningen af uldne stoffer, hvorimod vævere, der vævede stoffer af hør og bomuld, hørte under tøjmagerlauget.

I Herning og sikkert mange andre steder, hvor man ikke havde en bedaget tradition at tage hensyn til, indførte man en særlig læreord-

ning for dugmagere, idet de unge læredrenge fik en fireårig læretid, hvor de ikke alene lærte at væve, men også måtte igennem en klædefabriks samtlige forarbejdningsprocesser med undtagelse af farvning. Det var så skik og brug, at den unge dugmagersvend drog på valsen, når han havde fået sit svendebrev, som dog vistnok nærmest var en form for anbefaling. Det vides ikke med sikkerhed, om der nogensinde har været aflagt svendeprøve på Lunds Fabrik, men i tidens løb har mange gamle vævere overfor mig pukket på, at de var dugmagere, og gjort det med faglig stolthed, – de kunne alt indenfor faget, men de ville kun arbejde som vævere. Adskillige af dem havde en tid lang haft arbejde i Neumünster, hvor der engang fandtes mange klædefabrikker. Enkelte nåede som navere til Schlesien, Westfalen og måske endnu længere væk.

Dansk Tekstilarbejderforbund blev stiftet i 1885, oprindeligt som Væverforbundet i Danmark. Initiativet kom fra Vævernes Fagforening i København med tilslutning året efter af Vævernes Forbund i Horsens og Odense.

Forbundets mangeårige formand J.J.Møller, der var med fra begyndelsen, giver i sit værk, Dansk Tekstilarbejderforbunds Historie, en levende skildring af datidens organisationsarbejde og arbejdskampe, som han havde helt inde på livet. Hans beskrivelse af det nystiftede landsforbunds første strejke i 1886 kunne meget vel give stof til en roman, et skuespil eller en film med den varmblodige agitator, den polske væverske, Agnes Lindenbaum, som hovedperson. Det er umuligt at fatte det mindste gran af sympati for hendes modstander, fabrikant B. Rubens, Frederiksberg:

»Fortjenesten var overordentlig ringe, og hertil kom, at der var et ganske urimeligt mulktssystem (for dårligt arbejde), der ofte berøvede de fattige kvinder det meste af deres ugeløn, og det hændte endda ikke så sjældent, at alt, hvad de havde fortjent, gik med til at dække de idømte mulkter«.

*Væverforbundet i
Danmark*

Møller bringer mange andre sørgelige oplysninger om forholdene på tekstilindustriens arbejdspladser i 80'erne og 90'erne. Man må desværre konstatere, at arbejdsgiverne i mange tilfælde groft har udnyttet det forhold, at de lokale fagforeninger var små, og at de organiserede arbejdere kun udgjorde en mindre part på de enkelte virksomheder. Ofte forbød fabrikanten simpelthen, at hans arbejdere var medlemmer af den faglige organisation, som f.eks. på Skodsborg Klædefabrik, hvor fabrikanten sammenkaldte arbejderne og lod dem vide, at han ikke havde brug for dem, der ville være medlemmer af 'socialistforeningen'. – De kunne gå straks. Det gjorde de så, og til fabrikantens forskrækkelse så godt som alle. Lockouten varede længe, men i dette tilfælde endte det med foreningsrettens anerkendelse.

Den fjendtlige holdning hos fabrikanterne medførte, at arbejderne mange steder organiserede sig hemmeligt og først vovede at træde frit frem, når tilstrækkelig mange kammerater havde tilsluttet sig.

Det er værd at lægge mærke til, at der ofte dengang var tale om arbejderne kontraktforhold, der set med nutidens øjne tager sig helt utrolig ud. F.eks. havde man på klædefabrikken i Brede, I.C.Modeveg, den ordning med de ugelønnede, at der blev tilbageholdt en krone pr. uge af lønnen, altså en ganske betragtelig part. Det opsparede beløb blev udbetalt hver 1. nov., og de, der i mellemtiden havde forladt fabrikken, havde i følge kontrakten intet krav på disse penge. Møller omtaler også 'Slavekontrakter' hos Lund i Herning, men har nok ikke rigtig forstået, at det her blot var ansættelsesforholdene på landet ført over i landsbyens endnu unge industri. Og selv om brødrene Lunds karle og piger sikkert ikke havde familiær stilling, skyder Møllers karakteristik lang over målet.

*Dansk
Tekstilarbejderforbund*

I 1895 ændrede Væverforbundet i Danmark navn til Dansk Tekstilarbejderforbund, således at det nu kunne optage alle arbejdere på en tekstilfabrik uanset deres beskæftigelse.

Som modtræk stiftedes samme år Tekstilfabrikantforeningen. Den

mangeårige direktør for foreningen, L. Brahe Christensen, indleder sit digre værk, *De Første 50 År* (1945), med overskriften: Tryk avler modtryk. Og det må være rigtigt at søge forholdene belyst også af den anden part. Naturligvis må man ikke forvente, at Fabrikantforeningens administrator har boret i arbejdsforholdene ude på arbejdspladserne, men en vis viden herom har han haft, og han skjuler den ikke:

Tekstilfabrikantforeningen

»Forholdet mellem arbejdsgiverne og arbejderne på de nye tekstilfabrikker var fra begyndelsen udpræget patriarkalsk betonet. Fabrikantene fastsatte ensidigt lønningerne og arbejdstiden, foruden at strenge fabriks- og mulktreglementer blev håndhævet, og i det hele blev fabrikkerne gennemgående ledet strengt efter de såkaldte Manchester metoder uden videre sociale hensyn, men efter devisen: mest muligt arbejde for den mindst mulige løn i den længst mulige arbejdstid.«

Og hårdere kan det vel næsten ikke siges. Desuden fremhæves arbejdernes vanskeligheder ved at organisere sig, hvilket især skyldtes afhængighedsfølelsen overfor arbejdsgiverne og frygten for afskedigelse, hvis man meldte sig i fagforening.

Nu må retfærdigvis anføres, at konkurrencen udefra var med til at bestemme lønniveau og arbejdsvilkår. Der indførtes, særlig fra England og Tyskland, store mængder af tekstilvarer, der solgtes billigere end de danske. På den anden side profiterede klædefabrikkerne af det forhold, at Neumünster, hvorfra kongeriget havde modtaget hovedparten af sine klædestoffer, efter 1864 var indlemmet i det tyske rige.

I Herning stiftedes Arbejdsmandenes Fagforening i 1893 og omtrent samtidig hermed Murernes og Tømrernes. Få år efter, i 1896, blev den lokale afdeling af Dansk Tekstilarbejderforbund oprettet. Det skete på initiativ af spinder Chr. Jensen, der blev afdelingens første formand. At danne en ny afdeling var som nævnt et dristigt pionerarbejde.

*Herning
afdelingen 1896*

bejde, der kunne føre sin mand ud i arbejdsløshed uden udspændt sikkerhedsnet. Men Jensen turde, og de to brødre Lund var skikkelige nok. Helt uden skærmydsler og hjertebanken er det dristige kup, Jensen gjorde, dog næppe spændt af, han kunne kun mønstre 11 medlemmer af fabrikkens arbejdsstyrke på ca. 60 mand, men det kom på et taktisk rigtigt tidspunkt, hvor fabrikken var i stærk fremgang og netop havde anskaffet de første vævestole. En enkelt af Truelsens strikkere, Lars Svendsen blev optaget som medlem i den første periode. Efter en kort årrække fik han imidlertid arbejde i Norge, og da han atter vendte hjem, antog TruelSEN ham som værkfører.

Spinder

Chr. Jensen

Chr. Jensen var født i Bording i 1875. Hans forældre flyttede senere til Herning, og som ganske ung fyr kom han 1890 i lære på Spindefabrikken. Han var således kun 21 år, da han 6 år efter satte sig i spidsen for de kammerater, der var klassebevidste nok til at slutte op om ham og fagbevægelsen. I de følgende mange år var han den drivende kraft i fagforeningsarbejdet, en årrække som formand og senere som dirigent ved generalforsamlingerne. Det er vanskeligt at forestille sig Chr. Jensen som den unge rabiater, kampberedte arbejderfører. Man husker ham som en lille vims og klog mand med et alt for stort overskæg, og at han bevægede sig i en ejendommelig ilende gang med slæbende skridt. I afdelingens forhandlingsprotokol træffer man i mødereferaterne gang på gang på hans besindige råd, og som tillidsmand var han en dygtig og fornuftig forhandler, der ikke alene havde sine kammeraters men også sine skiftende arbejdsgiveres respekt og agtelse. Han døde i 1939, desværre et år før han kunne have holdt 50 års jubilæum for sin ansættelse på fabrikken. Det nåede til gengæld hans søn, lagerformand Peter Jensen i 1972.

Kommunalt

gasværk 1898

Da det kommunale gasværk blev indviet i 1898 betød det, at de mørke gader med den sparsomme belysning nu fik de upålidelige petroleumsløgter erstattet med ialt 87 gaslygter, hvoraf de 17 blev anbragt på husmurene. Det var et stort fremskridt, og når lyttetænderen på sin runde ved mørkets frembrud skruede op for gassen ved hjælp af sin

lange stage, blussede lygterne op og skabte den særegne hygge i gadebilledet, som ofte søges genskabt af filminstruktører med romantisk sværmeri for den epoke.

Gaslygterne fungerede fortræffeligt i mange år, selv efter at byen i 1908 fik sit elektricitetsværk. Så sent som 1926 blev den sidste gaslygte slukket.

Elværk 1908

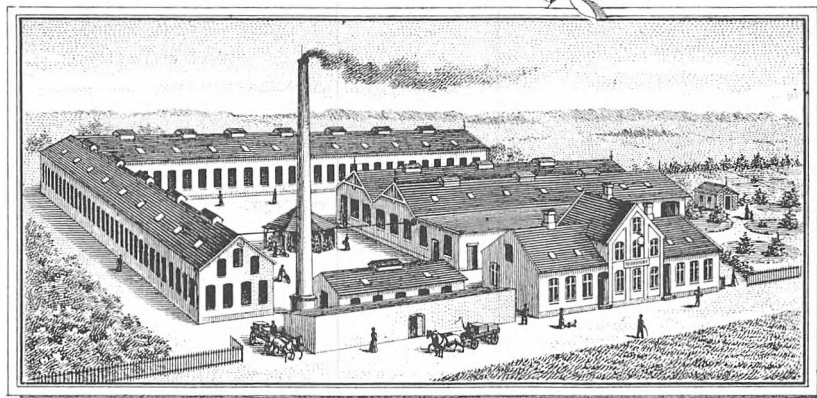
Men allerede i 1896 tændtes for første gang det elektriske lys i Herning.

»På Brdr. Lunds store spindefabrik bliver i disse dage installeret elektrisk lys. På hovedbygningens façade er anbragt en elektrisk glødelampe, der om aftenen »illuminerer« omgivelserne på stedet og aldeles fordunkler byens »udmærkede« kommunale belysning. – Det er Hernings flothed!« –

Ja, sådan stod det faktisk at læse i Herning Folkeblad i 1896.

Nu er Spindefabrikken blevet klædefabrik, hvorfor man i reklameøjemed har fremstillet denne kliché, der bl.a. viser den nyopførte bygning til venstre, hvor de første væve opstilles på 1. sal (loftet).

På facadebygningen bedes man bemærke »Hernings flothed«.

J.C.Nielsen

I den periode gik det også godt med firmaets nebengeschäft, savskæreri-
eriet. Man kunne udvide og i 1894 kom I.C.Nielsen til. Han kom fra
Faster ved Skjern ligesom I.A.Lunds hustru, der var hans tante. I
begyndelsen var han savskærer, men da han var stræbsom og lære-
nem, blev han hurtigt forfremmet til værkfører på fabrikken. Nielsen
var en afholdt og anset mand. I en periode var han medlem af
bystyret, og i 1906 var han i Fredericia med til at stifte Dansk Tekstil-
industris Mesterforening.

*Mesterforeningen
1906*

Og den nybagte klædefabrik fortsatte udviklingen. Kort før år-
hundredskiftet kunne spoleriet og en del af væveriet flytte ind i en
nyopført bygning øst for spinderiet. Samtidig blev dampkraften for-
øget til 100 HK.

Lille Lund, der havde fået skøde på fabrikken i 1883, lod først i
1899 sin ældre bror F.C. få skøde på halvparten. Men efterhånden
blev forholdet mellem parterne i det broderlige kompagniskab min-
dre godt. Uenigheden mellem dem endte ikke sjældent i åbenlyst
skænderi, som dog altid foregik på tysk, hvis det fandt sted ude i
fabrikken.

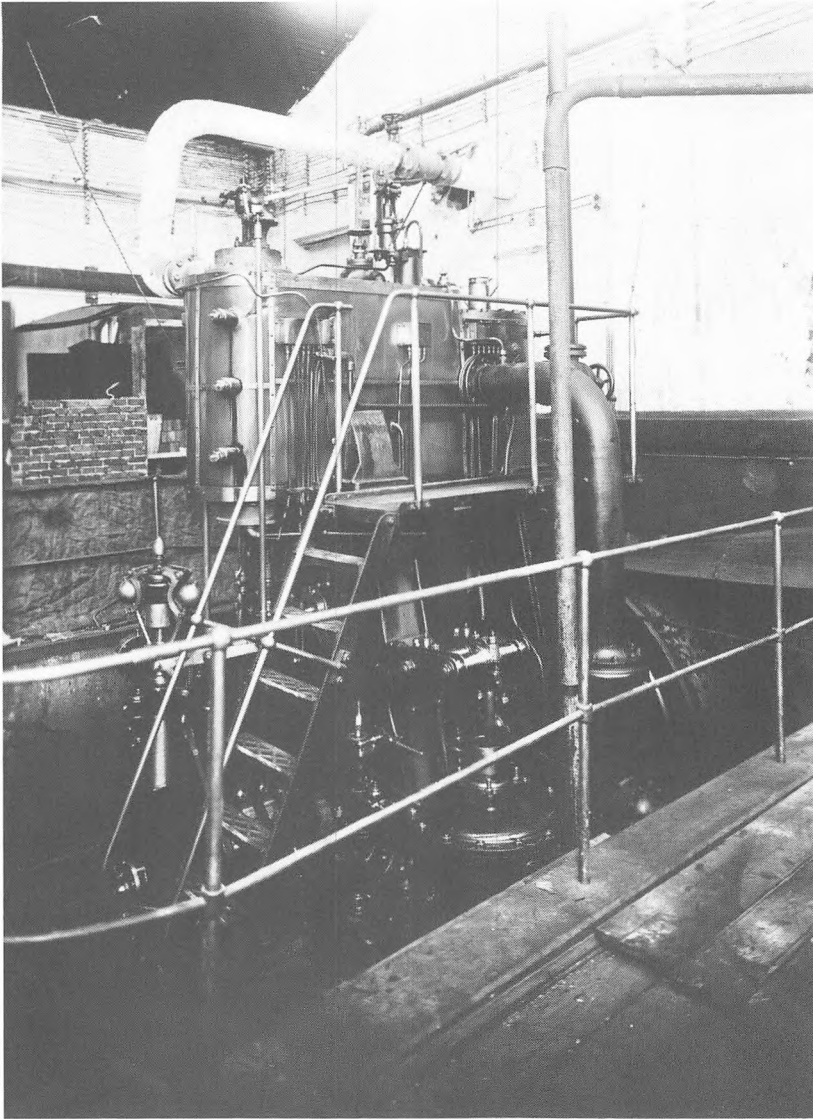
F.E.Frandsen

Hidtil havde byen kun haft to tekstilvirksomheder, Lunds og Truel-
sens, – nu dukkede den tredje virksomhed op just forinden det nye
århundredes begyndelse. Det var F.E.Frandsens tricotagefabrik, der
fik til huse i Dalgasgade, hvor den lå, indtil den i 1973 flyttede til Birk.

*Den store brand
1901*

Klædefabriker har altid været meget brandfarlige. I sin bog, 'Lands-
byen Herning, 1900–1913' skriver Sv.A.Gjedding-Thisted:

»Herning Klædefabrik hed dengang Brødrene Lunds Fabrikker. Ca.
en gang om året udbrød der ildebrand på fabrikken. Når det skete,
blev en af arbejderne sendt i løb gennem byen, ned i Mindegade, hvor
brandinspektøren, murermester Madsen boede. Her hentede han
brandhornet, og så gik det tilbage i løb gennem byen, mens han blæste
i hornet og derved sammenkaldte brandmandskab. – Lidt efter kom
så sprøjten fra brandstationen i Nygade trukket af arbejdere.

Dampmaskinen på 100 HK, der blev anskaffet i slutningen af 90'erne var en brugt skibsmaskine. Nu fik den sit otium i det indre af Jylland.

Hvor effektiv sprøjten har været, ved jeg ikke, men vandet skulle i hvert fald hentes i spande og hældes i sprøjten, som fire mand pumpe med.«

En varm sommerdag under stiv nordvestlig kuling, det var den 25. juni 1901, nedbrændte det meste af spindefabrikken. Ilden opstod vistnok ved, at der var kommet et søm i en wolfe, gnisten derfra fængede i løst bomuldsholdigt spindemateriale, og i løbet af få minutter lå fabrikken indhyllet i flammer.

Ilden bredte sig først over den nordlige bygning og forhuset, derfra til den vestlige fabriksbygning og mod øst til savskæreriet. Overalt var der rigelig næring for ilden, og bygningernes indre var et eneste flammehav, der udsendte en tyk kvælende røg, skrev Folkebladet.

Brandvæsenet sprøjtede vand på den store dampmaskines bygning og på det nyopførte væveri. Man var en overgang bange for naboejendommene, hvis indbo blev kastet ud på gaden. Naboerne øst for fabrikken måtte rømme deres huse, da en tæt røg slog ned og trængte ind alle vegne. Det hedder sig, at man efter halvanden times forløb var herre over ilden, hvad man har let ved at forestille sig, når man lige har læst Gjeding-Thistedes malende skildring af vort brandvæsens effektivitet. Men i hvert fald undgik den nye væverbygning at blive bytte for flammerne, hvorimod dampmaskinen tillige med meget andet blev ødelagt.

Ebba Munch

Fru Ebba Munch, født Yde, var øjenvidne til den store ildebrand. Hun gik dengang i Realskolen på Torvet, i klasse med I.A.Lunds ældste datter, Margrethe, der var meget dygtig og pligtopfyldende. Pludselig en dag lød der råb ude fra gaden: »Spindefabrikken brænder!« – Det var just i sidste time, og alle i klassen for op og strøg af sted ud mod Vestergade, – alle med undtagelse af Margrethe, der gik op til læreren og bad om lov til at gå, – for hendes fars fabrik brændte. Den følgende dag var hun den eneste, der ikke skulle sidde en time efter. Senere i livet opnåede hun at blive læge. En anden af I.A.Lunds døtre, Cæcilie, der i mange år var bosiddende i Paris, blev ekspert i fransk og vandt

sig navn som oversætter af bl.a. H.C.Andersen, – medens sønnen Frederik lod sig nøje med at blive klædefabrikant i Fredericia.

Fabrikkens bygninger og maskiner blev erstattet af Den alm. Brandforsikring for Landbygninger med kr. 182.875, og brødrene Lund tog fat på genopbygningen med energi, for allerede få måneder efter, i november 1901, var fabrikken i gang med ca. 100 mand. I spinderiet var der 4 karteværker, hvoraf det ene var nyt, fra firma Schwalbe, Werdau i Sachsen, og 5 nye selfactorspindemaskiner af samme fabrikat. I væverilokalerne, der ikke var berørt af branden, stod der 25 vævestole af forskellige typer.

Brødrene Lunds Fabrik var nu efter byens og tidens forhold en industrivirksomhed af betydning, og det var helt naturligt, at brødrene var at finde i den kreds, der i 1903 stiftede Herning Handels- og Landbrugsbank. Initiativtagerne var købmand (manufakturhandler) Chr. Yde og sagfører, justitsråd Fr. Bitsch, der begge blev bankens første direktører, medens F.C.Lund blev valgt til formand for bankrådet.

Herning Handels- og Landbrugsbank

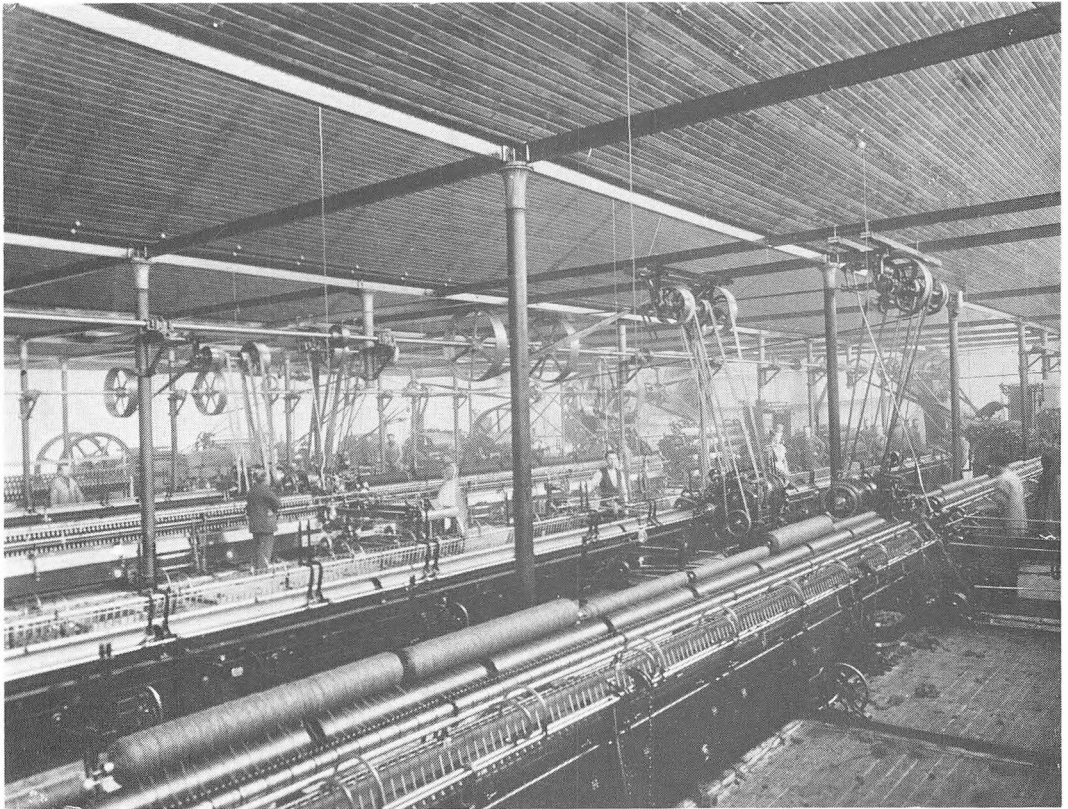
Chr. Yde, der var født på Mors, kom til Herning fra Vestervig i 1890, da han overtog fabrikant S. Truelsens manufakturforretning, Bredgade 43.

Og mens vi er ved banken, der i 1965 skulle blive flagskib i fusionen Midtbank A/S, da er det et ganske tankevækkende faktum, at dens aktiekapital i 1903 androg kr. 100.000.

Men livet i byen havde naturligvis mange andre sider, – bl.a. sporten. Bortset fra keglespillet, som længe før denne bogs tidsregning blev dyrket i Christiansmindes krohave, var cricket, lawn-tennis (ved Hotel Hernings Anlæg), samt cykling de første sportsgrene, der dannede klubber. Byens første cricketclub blev stiftet 1895 og havde i en årrække som foregangsmand lærer A.J.Markussen, der senere blev lektor ved Gymnasiet. Efter nogle års forløb var der blandt cricketklubbens medlemmer adskillige unge arbejdere fra fabrikken i Vester-

Sporten

Interiør fra den nye spindesal med de mange transmissioner (kraftoverførsler). Man ser de lange selfactorer (spindemaskiner) belagt med forgarnsvalser, – svarende til uldjdernes »tæjer«. Disse maskiner kan have op til 400 spindler (tene). (1901).

gade, endog så mange at de næsten kunne danne et hold mod deres klubkammerater. Spillet foregik naturligvis på Markedspladsen.

Nationalsporten kom derimod sent i gang. Så vidt vides var det 'HB' – Herning Boldklub, – der omkring 1913 gik i spidsen. Den blev efterfulgt af 'Fremad' i 1918, og i mere end et halvt århundrede har denne blå/hvid-stribede boldklubs meriter og skiftende lykke været genstand for medlevende bypatrioters lidenskabelige reaktioner, – ikke mindst dengang spillet foregik på det gamle stadion, der lå i Nørgårdsallé overfor Sygehuset. Naturligvis har folk fra Klædefabrikken også markeret sig her. – De der husker navne som 'Peter Spåner' og 'Anton Skræder' skal vide, at de to havde deres daglige dont ved henholdsvis spinding og vævning.

Trods de mange år Klædefabrikken har lagt bag sig, er den ikke helt aflægs, – dens fodboldhold vandt firmapokalturneringen i 1948 og 1968.

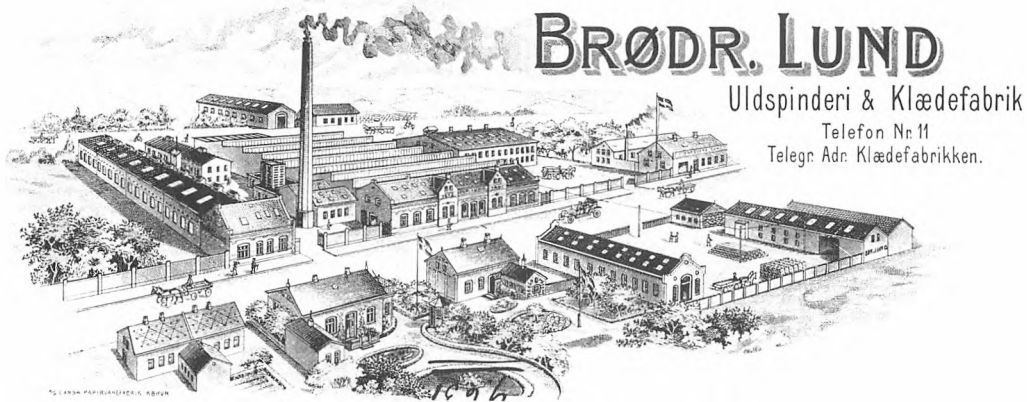
Desværre har Tekstilarbejderforbundets Herningafdeling i tidens løb mistet den første forhandlingsprotokol fra 1896. Men den efterfølgende, der omfatter perioden fra 1905 til 1930, findes i god behold, og den gamle protokol er ført beundringsværdigt ordentligt og punktligt. De mange skiftende sekretærer har øjensynligt sat en ære i at gøre referaterne gode og fyldige og har med omhu skrevet dem i deres sparsomme fritid, i hvert fald efterlader de et overbevisende indtryk af, at datidens undervisning i dansk og skrivning under ingen omstændigheder stod tilbage for nutidens, måske tværtimod. Og der var mange møder at referere, eksempelvis i 1906: 2 ordinære generalforsamlinger, 7 bestyrelsesmøder og 15 medlemsmøder.

Samtlige medlemmer var på det tidspunkt arbejdere på Lunds Fabrik, og i virkeligheden fungerede afdelingen nærmest som en fabriksklub, hvor der var, om ikke mødepligt, så dog meget stor mødedeltagelse, selv om møderne ikke sjældent fandt sted søndag formiddag.

I 1907 lykkes det at hverve 12 nye medlemmer i Hammerum, og i

*Tekstilarbejdernes
første protokol*

Fabrikken genopført efter branden 1901 således som den tog sig ud på firmaets brevpapir. Tegneren har m.h.t. proportioner m.m. tilladt sig visse friheder for at skabe et veritabelt fabrikslandskab. Savværket til højre er indtegnet, hvor »Politihusene« lå! Det havde faktisk sin plads et andet sted i Vestergade, og Brdr. Lunds Udsalg i Bredgade er flyttet vestpå og har her indtaget bagerforretningens plads. (1915).

1908 tæller afdelingen 100 medlemmer, hvoraf 14 er fra Hammerum, men så sent som 1915 indmelder den første af S. Truelsens arbejdere sig i afdelingen.

Konflikt 1905

Den første store og landsomfattende konflikt på arbejdsmarkedet fandt sted i 1899. Den ramte ikke tekstilindustrien. Det skete derimod under det næste alvorlige opgør i 1905, da det kom til storstrejke i mere end 5 måneder. Forinden uvejret trak sammen, fik en række uorganiserede tekstilfabrikanter travlt med at indmelde sig i Tekstilfabrikantforeningen, og blandt dem Brdr. Lund i Herning. Men storstrejken må åbenbart have været iværksat som punktstrejker, i hvert fald gik fabrikken i Herning ram forbi.

Da strejken omsider var til ende, skulle man også på Lunds fabrik i gang med forhandlinger om tariffer og arbejdstid i overensstemmelse med forliget. Hidtil havde Lund'erne været nogenlunde ene om at

Vi har alle haft en spæd begyndelse, – også Herning Handels- og Landbrugsbank alias Midtbank (1905).

fastsætte lønningerne, naturligvis med hensyntagen til udbud og efterspørgsel, men nu skulle der altså forhandles.

På arbejdernes vegne mødte væver Georg Rasmussen, appreturarbejder S.P.Thomsen og karter Jens Carlsen en formiddag i 1906 på firmaets kontor. F.C.Lund, der førte forhandlingerne på sin brors og egne vegne, syntes han måtte have støtte udefra og havde derfor tilkaldt et par af sine bekendte, tømmerhandler Sander Hansen og bankdirektør, sagfører Bitsch.

De to gæve borgere havde ikke hørt ret længe på de faglige problemer, før de blev enige med hinanden om, at det var det rene volapyk, de kastanier måtte Lund sandt for dyden selv rage ud af ilden, hvorpå de rejste sig, tog deres hat og stok og gik. Forhandlingerne fortsatte så uden deres bistand, og da man omsider mente, man var nået til enighed, og alle punkter var noteret ned på et folioark, satte de tre

Lokal overenskomst

arbejderrepræsentanter deres navne under dokumentet, som de derefter rakte tilbage til Store Lund til underskrift. Lund gav sig god tid til at læse det hele igennem, men lod så modparten forstå, at han ikke havde nødig at skrive under. De tre arbejdere så først betuttet og uforstående på ham, så tog Rasmussen uden at sige et ord resolut papiret tilbage og slettede sit navn. De to andre gjorde ligeså, og så gik de.

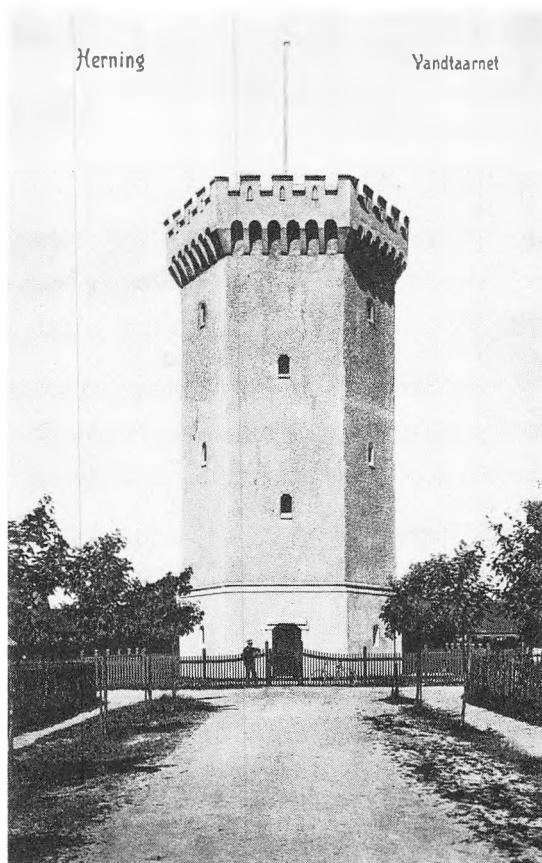
Men sagen skulle nødvendigvis afsluttes, og kort tid efter tog Forbundets forretningsfører J.J.Møller selv til Herning for at finde en løsning. F.C.Lund holdt sig dennegang helt borte og overlod forhandlingerne til vævemester H.L.Hansen, den senere ejer af Ringkøbing Uldspinderi og Tæppefabrik. Resultatet blev blandt andet, at spinde- og vævere, der havde haft arbejde på fabrikken i tre år, fik lønnen forhøjet fra 15 til 18 kr. om ugen.

Thomsen

Førnævnte Thomsen er identisk med den siden så populære og vennesæle pedel på Mellemskolen og Gymnasiet i 20'erne og 30'erne. Han har berettet, at da han kom til fabrikken, havde den sit eget vandværk. I fabriksgården var der et højt stillads med pumpeværk, som sendte vand fra brønden op i en åben træbeholder, der var omfangsrig, men ikke ret høj. Beholderen stod på vaskeriloftet, derfra gik rørledninger ud til de forskellige afdelinger, og derfra forsynedes også såvel arbejdere som fabrikanter med drikkevand. Imidlertid etablerede Herning sit kommunale vandværk i 1907, hvorefter man kunne nedlægge den hyggelige bypumpe på torvet. Til gengæld blev der tæt ved byens østlige indfaldsport i Danmarksgade opført et vandtårn, som man uden udpønsset symbolik fik til at se ud grangivelig som tårnet til en røverridderborg. Faktisk var tårnet engang bemandet med røvere, idet de tyske besættelsestropper under Anden Verdenskrig benyttede det til luftmeldetjeneste. Man kunne se dem kukkelure oppe fra toppen bag skydeskårene.

Vandtårnet

I 1956 blev tårnet kasseret og nedrevet. Ingen begræd det, ikke engang i Folkebladets læserbreve. Til gengæld vakte, som bekendt,

I Danmarksgade, ud for St. Blichersgade (Steen Steensen Blicher), lå vandtårnet i spændende middelalderforklædning, således som tiden dengang fandt det moderigtigt.

det nye kirke-vandtårn til Johanneskirken stor ståhej ved sin profane smartness.

Da der nu var kommet vand i rigelig mængde til byen, henvendte Thomsen sig på arbejdernes vegne til Lille Lund, de ville gerne have adgang til det kommunale drikkevand. Lund svarede, at der aldrig

var nogen, der havde klaget over, at de ikke kunne drikke fabrikkens vand. »Nej,« svarede Thomsen, »det er der måske ikke, men vi er altså nogle stykker, der synes, at det er ret så uappetitligt, når flere af konerne bruger at vaske deres fødder i vandbeholderen.«

Lund var forfærdet, – det kunne da ikke passe. Men så fortalte Thomsen, at han en dag havde været oppe på loftet over vaskeriet, og da så han tre koner sidde på kanten af vandbeholderen og vaske deres fødder i vandet. – »Men det var nu også meget varmt den dag.«

Allerede dagen efter begyndte håndværkere at lægge rør ind fra det kommunale vandværk.

Sygehuset 1909

I 1908–09 blev Ringkøbing Amtssygehus bygget i Herning. Det var, som også alt senere sygehusbyggeri, meget avanceret, hvilket bl.a. fremgår af, at det var et af de første steder i byen, der fik water-closet. Det virkede uudslætteligt og næsten lammende på en vis lille fyr, da han med sine forældre var på besøg hos inspektør Christiansen omkring 1914 og for første gang stiftede bekendtskab med det fantastiske træk-og-slip Niagara.

Det store byggearbejde trak en del fremmede håndværkere til byen, også fra København. Det var for en stor del urolige gemytter med hang til øl, og for hvem det var en svir at drage syngende og larmende gennem de halvmørke gader og forstyrre godtfolks nattero. Der blev klaget over forholdene og skrevet om det i Folkebladet, og omsider vedtog sognerådet at ansætte to natbetjente, der skulle lønnes med 40 kr. pr. måned. Værkfører I.C.Nielsen foreslog førnævnte væver Rasmussen at søge denne stilling og passe sit arbejde ved siden af om eftermiddagen.

Rasmussen

Således blev det. Georg Rasmussen og S.P.Broe blev ansat som byens første vægtere. De fik maveskilt, en messingplade med hånd og øje, og blev instrueret af herredsfoged Siersted. Natbetjentene fik ikke udleveret stave, men har nok været veludrustede fra naturens hånd, i hvert fald skaffede de i løbet af 14 dage nattero i byen.

Georg Rasmussen var en af støtterne i den lille og unge fagforening og var desuden en dygtig væver (dugmager). I sine unge år havde han

været på valsen i Tyskland og arbejdet i Nieder Lausitz. Efter et års tid som natbetjent blev han landpolitibetjent og senere ansat ved Statspolitiet i Esbjerg.

Om Jens Carlsen, den sidste af de tre førnævnte forhandlere, eller tillidsmænd, som det senere kom til at hedde, kan berettes, at han få år efter blev ansat som kartemester. I begyndelsen af 20'erne forlod han fabrikken og oprettede i Fredensgade et vaskeri, der indtil for få år siden gjorde sit yderste for at bekæmpe forureningen af kjoleklædte middagsherrers hvide, stivede skjortebryster.

Carlsen

Men tilbage til de interne problemer på Klædefabrikken. Anton Sørensens født 1894, kom i dugmagerlære hos brdr. Lund, da han i 1908 blev konfirmeret. Han fortæller, at de dengang var ikke færre end 15 lærlinge af en arbejdsstyrke på 70. Det første læreår fik de 5 kr. om ugen, stigende med en kr. hvert år. Som arbejdskraft var læredrengene billige, men til gengæld uregerlige, og når de rottede sig sammen kunne hverken de voksne arbejdere eller mestrene styre dem. De kunne finde på at snuppe kasketter og trøjer fra hinanden og smide dem ind i et karteværk, så valserne hoppede ud af lejerne, og remme og kæder sprang af. – »Mine lærlinge, mine lærlinge, – de fører mig på fattiggården,« – stønnede fabrikanten.

De mange lærlinge

De var endog så forvovne, at de en dag troppe op hele flokken inde hos F.C.Lund og fyldte hans kontor, som for øvrigt er chefkontor den dag i dag. – De ville have mere i løn. Deres 30 træsko havde de sat af udenfor døren, og det var som sig hør og bør, men desværre tillige uheldigt, for det svækkede deres opskruede sikkerhed. Ikke alene at det gjorde dem mindre, men det føltes også, som om en kraft havde forladt dem, nu de stod der og luftede syrebasserne på fabrikantens lakerede gulvbrætter, mens de ventede på, at deres talsmand skulle sige noget.

Men næppe havde denne lukket munden op, før Store Lund rejste sig som en trold, der med larm og store fagter fyldte luften med frygtelige tyske ord og brølede dem tilbage, så de forreste væltede de

bageste hovedkulds ud ad døren, ned i de første de bedste træsko og af sted for alle vinde.

Et par uger senere fik så alle femten 50 øre lagt på ugelønnen.

Da de fire læreår var omme, blev Sørensen fyret. Han fik arbejde i Thisted, men kom tilbage til Herning i 1918.

Selskabelighed i Fagforeningen

Den tidligere omtalte fagforeningsprotokol indeholder mange interessante enkeltheder, som nok kunne fortjene at blive fremdraget engang ved passende lejlighed. Det virker overraskende og glædeligt, at der trods den lave levestandard og lange arbejdstid kunne blive et overmål til de forholdsvis mange selskabelige sammenkomster. – Der skal være stiftelsesfest i 1906, og bestyrelsen indser det nødvendige i, at der vælges en balinspektør (ligesom i klubben). Da desværre ingen af festudvalgets medlemmer kan danse, udpeger man væver Jacob Petersen, den senere indehaver af Thomsen og Petersens Konfektionsfabrik. Flere af væverne fra H.H.Henriksens Væveri vil gerne deltage i festen, men da der som rimelig betingelse forlanges, at de så indmelder sig i fagforeningen, bliver det ikke til noget.

Der afholdes årlige skovture til Silkeborg, Bækkelund og Høgildgård. Man læser om salonskydning med påfølgende bal, som altid foregik på Vestre Gæstgivergård, – ude på Vestindien, som man sagde. Endog maskerade overer man sig flere gange i kast med. Fagforeningslivet var nok dengang mere blodrigt og kammeratligt end i dag, men de havde jo heller ikke TV og biler, der skulle passes.

Dugmager Sørensen har oplevet de lystige og burleske maskerade. Man rimede selv noget sammen, eller man kunne, hvis det skulle være flot, leje ethvert tænkeligt karnevalskostume ude i byen, for maskerade var blevet en stående foreteelse i byens foreningsliv. Det gjaldt ikke mindst den store Håndværkerforening. Efter mere end 100 års forløb var traditionerne fra maskeballerne ved det elegante rokoko-hof omkring Caroline Mathilde og Struensee nu omsider nået til Vestjylland, i det mindste nogle af dem.

Hos tekstilarbejderne var der ikke kostumetvang, men først på

aftenen 'måtte kun maskerne være på gulvet'. Alle øvrige kunne ikke deltage i dansen, de sad som kødrand langs væggene og så til. Men efter et par timers forløb faldt maskerne, hvorefter der uddeltes præmier, og så var der bal for alle.

Sørensen, der var ung og lystig, holdt altid ud til det sidste. Han nåede lige hjem at krænge de lånte fjer af sig, da fabrikken fløjtede 'fem min.i'. Der blev kun tid til at pjaske lidt vand i hovedet, før han igen var ude af døren. – Da den fløjtede 'hel', stod han ved sin væv klar til at lade skytterne fare gennem sprunget. Og mens han ør i hovedet vævede drømme om en buttet tyrolerpige, kunne han glimtvis foregøgle sig, at den bistre fyr, der gik og skulede til ham, i virkeligheden var den Onde selv maskeret som vævemester.

I 1908 indtræffer en periode med ringe beskæftigelse på 'fabrikken', – der er stadig kun én, – og afdelingen vedtager at yde en understøttelse på 10 kr. om ugen til de medlemmer, som evt. bliver afskediget 'på grund af agitation eller forhandling'. Det lyder unægtelig barskt i dag, men der sker omfattende afskedigelser og indføres tilmed arbejdsfordeling. Et forslag på et møde i december samme år om tilskud på 20 kr. til fabrikkens juletræ bliver derfor mødt med skarp kritik, 'Fagforeningens kasse er en krigskasse!' –

Det er nok ud fra samme betragtning, man forkaster sangforeningen Hedelærkens anmodning om, at afdelingen yder 3 øre om måneden pr. medlem, imod at der afholdes to gratis koncerter om året.

Men man har ganske vist også endeløse ærgrelser med brødfabrikken Fællesbageriet, et kooperativt foretagende, som man nødtvungen har støttet med 300 kr., og som til stadighed har behov for støtte. De her gengivne udpluk af den gamle protokol må ikke mistydes, fagforeningsarbejdet var i høj grad seriøst, og referaterne drejer sig hovedsageligt om de mange forhandlinger med 'værkføreren' og 'fabrikanten' og om talrige, faglige og politiske møder, kongresser o.s.v.

*Krise og stram
økonomi*

*J.A.Lund
fratræder
kompagniskabet*

I.A.Lund holdt meget af at rejse, og var tit på farten. På en af sine mange rejser i Tyskland købte han i 1908 i Westfalen 18 stk. Schön-herr væve model CB, kun lidt brugte og i god stand. De kom til at klapre i fabrikken i mange, mange år. Undertiden bragte han et par tyske spindere eller vævere med sig hjem. De fleste af dem forsvandt hurtigt, men enkelte var stabile og faldt godt til.

Imidlertid voksede uenigheden mellem de to brødre, og da I.A.Lund i 1909 tilmed kom i fortrædeligheder i sit forhold til Kalksandstensfabrikken, som han var medejer af, ønskede han at forlade byen. Han trådte ud af kompagniskabet med broderen, som nu alene overtog klædefabrikken. Til gengæld fik I.A.Lund uldspinderiet i Ringkøbing, der var købt nogle år tidligere og derefter drevet som filial af fabrikken i Herning. Med i denne handel fulgte en panteobligation til I.A. på kr. 150.000.

Nogle år senere overdrog Lille Lund uldspinderiet til sin søn og bosatte sig i Store Magleby. Han flyttede senere til Sorø, hvor han døde 1931.

Store Lund var nu helt sin egen herre og havde også udadtil skabt sig en smuk position. Af Klubbens annaler fremgår, at han omsider lod sig optage som medlem i 1910, – Klubben var nu engang stedet hvor man mødtes, og hvor man sammen med børnene og de unge deltog i juletræsfesten, – årets bal.

Fabrikant F.C.Lund og hans hustru Karoline var et stateligt ægtepar, der blev mødt med agtelse og respekt alle vegne. De var grundvignere og blandt Valgmenighedens faste støtter. Måske har de to fabrikantfamiliers indbyrdes afvigende opfattelse af hvad, der var den rette tro, været medvirkende årsag til den mindre gode forståelse. Fru I.A.Lund var stærkt indremissionsk. Man kan godt forestille sig, at de gensidigt betvivlede, at den anden part var det man kaldte gode kristne.

I øvrigt var den periode ikke særlig gunstig for tekstilindustrien, afsætningen svigtede på grund af konkurrence udefra. Men af samme

*Ro på
arbejdsmarkedet*

Brdr. Lunds Fabrik omkring 1905. Begge fabrikanter ses under markisen. Uldballerne i forgrunden til højre kunne være en leverance fra Bredgade 43. Til højre i billedet ses desuden »Politihusene« som først blev sløjfet 1967. Bemærk, at vi er så langt ude, at brolægningen slipper op.

årsag herskede der nu ro på arbejdsmarkedet, ligesom man i sin tid kunne melde: »Alt roligt i Schipkapasset.« – Det må konstateres, at forholdet mellem arbejder og arbejdsgiver stadig var temmelig forskelligt fra det, vi kender i dag. På den lokale afdelings ordinære generalforsamling 1911 vedtager man således:

»Når en arbejder bliver afskediget, fordi han forlanger priskuranten overholdt, skal der af afdelingens kasse ydes ham en understøttelse på 10 kr. om ugen i 12 uger, forudsat at vedkommende ikke til den tid har kunnet skaffe sig arbejde.«

Det kunne være dyrt at holde stejlt på sine rettigheder. – Folk, beskæftiget i industri og håndværk af i dag, læser disse linier med undren.

Daells Varehus

Brdr. Lunds rejseplaider blev udgangspunktet, da brødrene Daell startede den postordreforretning, der skulle blive et af landet største varehuse. Da Daells Varehus fejrede 25 års jubilæum bragte festskriftet for 1910–1935 denne indledning:

»Vor plan var at sælge specialiteter i manufaktur pr postordre, og vi begyndte med en halvside annonce i ugebladet Hjemmet, hvor vi udbød rejseplaider til 6½ kr. franco. Til denne handel havde vi med stor optimisme købt 1000 stk ens rejseplaider hos Brdr. Lund i Herning.«

I D.V.'s første regnskabsbog er omtalte 1000 stk rejsetæpper bogført til kr. 4402,85, og lige siden er som bekendt flere og flere gået om ad Nørregade. I adskillige år fremstillede man i Herning rejsetæpper til Daells Varehus, indtil Th. Wittrops Klædefabrik i Grejsdalen kom med i konkurrencen og helt splerede legen.

I øvrigt havde fabrikken dengang i lighed med de fleste klædefabrikker sit eget detailudsalg. I begyndelsen af århundredet var det indrettet i fabrikkens kontor- og lagerbygning, hvor der var butik med diske og reoler. Det var i en tid, hvor det endnu var almindeligt

Detailudsalget

med hjemmesyning, og hvor der desuden rundt om i byen fandtes adskillige systuer, der syede for folk.

Da F.C.Lund i 1914 købte Bredgade 28 af farver Larsen, blev detailsalget flyttet hertil, hvor det blev drevet af de to frøkener Sivebæk, søstre til Karoline Lund, og selv om forretningen blev afstået og flere gange skiftede ejer, bevarede den i mangfoldige år navnet Brdr. Lunds Udsalg.

Naturligvis blev det fejret med manér, da den store landsby blev købstad den 1. april 1913. Aftenen forud var der levende lys i de fleste vinduer, og sognerådet havde vedtaget at lade gaslygterne i gaderne brænde hele natten. Hele byen festede. Den officielle festmiddag fandt naturligvis sted på Eyde, her måtte Klubben træde til side og trøste sig med, at mange af dens medlemmer ville være selvskræve blandt deltagerne. Den fest skulle give sognerådet store bryderier. Først ville man holde den uden damer, for hotellet havde kun plads til 160 personer. Men den plan var aldeles urealistisk. Den udfordrede kræfter af uforudset styrke, – damerne ville med, og de kom med. Men så var der store dele af borgerskabet, der følte sig forbigået, fordi der ikke var plads til dem. Håndværkerne arrangerede selv festmiddag med dans i Håndværkerforeningen. Ungdomsforeningen festede på Højskolehjemmet, medens socialdemokraterne fejrede aftenen på Hotel Herning, og Missionen samledes til møde i Bethania.

Kort før midnat strømmede folk alle steder fra mod torvet, hvor den af kong Christian nys udnævnte borgmester Yde steg op på en festligt smykket talerstol og talte til den store skare på henvend 6000 af hans bysbørn. Det er velkendt, at kirkeuret af uforklarlig årsag ikke slog de 12 slag, der skulle markere byens ophøjelse til købstad. Men borgmesteren viste naturligvis konduite og udbragte lidt over tolv et leve for byen, hvorefter man sang 'Vor Gud han er så fast en borg', og så var der festfyrværkeri.

Det rummer gådefuld mystik, at kirkeuret hin midnatstime svigtede og lod borgerne i stikken. En eller anden må have haft en finger

Købstad

med i spillet – i egentlig forstand. Men hvem kunne fostre fantasi, frækhed og mod til denne herlige happening? – Ingen ved det.

Nis Petersen var dengang 16 år.

Men dermed var Herning med sine 7000 sjæle blevet købstad, og sognerådet ændret til byråd. Og da nu Yde som borgmester blev embedsmand, – kongevalgt, som man plejede at tilføje med passende ærbødighed i stemmen, – blev der i byrådet en plads ledig, som blev besat af fru Karoline Lund, der således blev byens første kvindelige byrådsmedlem.

Krigen 1914

Så kom krigen i 1914. F.C.Lund, der nu var enejer af Brdr. Lunds Fabrik, fik som fabrikant sin andel af den guldstrøm, der flød. Begge brødrene Lund var dygtige fagfolk, de havde tilmed forstand på penge, og det gav naturligvis resultat i en så ovenud givtig periode.

Fabrikken arbejdede for fuldt tryk. Dengang var landets fårebestand på ca. 500.000 dyr, der kunne yde en uldmængde af ca. 1500 tons, og det var stadig muligt at få engelsk og især færøsk uld. Ikke desto mindre steg uldpriserne op til syv gange fredsprisen. Der kom naturligvis udførselsforbud for klude af enhver art, som nu blev en væsentlig råstoffaktor, og farvestofferne fra Tyskland blev stærkt rationerede, de steg til fem gange fredsprisen. Mangelen på kartebeslag¹⁰ bragte store genvordigheder, hvilket gav sig udslag i de færdige produkters kvalitet, da de dårlige spindematerialer just fordrede en særlig effektiv kartning. Det medførte tillige, at arbejdet blev surt og brydsomt for både kartere, spindere og vævere. Der opstod også et brændselsproblem, da man ikke mere kunne få dampkul, men det klarede man ved at leje parceller i Knudmosen og fyre under kedlerne med tørv. I den anledning blev der bygget et stort tørveskur, der strakte sig fra Vestergade ned til Dalgasallé. Naturligvis steg også lønningerne, stigningen i løbet af krigsperioden androg 150–200 %.

Forbundet under krigen

Det gik stadig tungt med at få arbejderne på de tre andre tekstilfabrikker med i fagforeningen. Det er forståeligt, at folkene på de to

mindre virksomheder, F.E.Frandsen og H.H.Henriksen, var tilbageholdende, men det er overraskende, at 'Socialismen' er så længe om at fænge i den store arbejderstyrke hos Truelsens. Først i et protokollat fra januar 1915 erfarer man, at en arbejder fra Truelsens fabrik har givet møde og indmeldt sig i afdelingen. På samme møde vedtager man at henstille til 'fabrikanten' (Lund), at han ikke imødekommer Ligningskommissionens anmodning om at indsende firmaets lønningstyper. Man har øjnet uhyggeperspektiver.

I begyndelsen af krigen ønskede man forsøgsvis at gå over til 2-vævs pladser, men da Lund ikke kunne enes med værterne om aflønningen, måtte denne plan opgives, og efterhånden som krigen trak ud, blev garnets styrke og kvalitet så ringe, at 2-vævs systemet alene af den grund ikke lod sig gennemføre. Et mødereferat fra 1915 i fagforeningsprotokollen lyder:

»Formanden meddelte om forhandlingerne med herr Lund angående standsningen af 2-vævs pladserne, at Lund som så ofte før havde optrådt meget ubehersket.«

Formanden var stemt lidt mildere, da han på et medlemsmøde en måned senere kunne meddele, at fabrikanten havde givet 50 kr. og en pakke tøj til juletræet, og at han havde skænket 2000 kr., som han overlod fagforeningsbestyrelsen at uddele blandt medlemmerne.

Fra 1915 stammer også oplysningen om, at medlemstallet nu er 98, og at der kun står to arbejdere udenfor organisationen, underforstået af arbejderne på Lunds Fabrik.

Da dyrtid og varemangel bliver rigtig følelig hen på året 1917, forestår Tekstilarbejdernes Herningafdeling et samlet indkøb af koks i vognladning gennem Arbejdernes Brændselsforsyning, København. Der iværksættes også fællesindkøb af kartofler, ligesom man i harme over 'de urimeligt høje priser, slagterne holder kødet i', bevilger et lån af kassen til oprettelse af en kødforsyning for afdelingens medlemmer. Vareknapheden går tæt på, for man gør afholdelse af juletræsfesten afhængig af, om det bliver muligt at skaffe julelys. Men

det lyspunkt er der da i krigsvinterens mørke, at man mod årets slutning får indvalgt den første kvinde i bestyrelsen, fru Ebbadine Schmidt.

El-restriktioner

Under krigen udskiftede Elektricitetsværket den ene af sine to 45 HK dieselmotorer med en ny på 180 HK. Men knapheden på brændselsolie gjorde det nødvendigt at indføre drastiske indskrænkninger i elforbruget. Fra februar 1917 må elmotorer således kun benyttes mellem kl. 13 og 17, og der var kun spænding på ledningsnettet til kl. 22. Belysningen var også meget stærkt rationeret, private måtte højst bruge én 25-lys lampe i hver stue, og kun i én stue ad gangen. Alle overflødige pærer skulle fjernes. I festskriftet 'Herning Elværk 1908–1958' læser man:

»Da indskrænkningerne i elektricitetsforbruget var størst, kom udvalget i forhandling med Brdr. Lunds Fabrik, der havde en dampmaskine som drivkraft. Der blev installeret en dynamo i forbindelse med dampmaskinen, og man kunne herfra få leveret 50 HK, hvorefter de strenge restriktioner blev lempede en del fra den 24. marts, således at motorerne i byen måtte anvendes mellem kl. 8½–12, og 13½–18, og på landet mellem kl. 13¼–18, medens belysningen måtte være tændt til kl. 22½.« –

Sælgers marked

Krigsårene bragte naturligvis forsyningsvanskeligheder for mange fag. Bomuldsindustrien lå mod slutningen af krigen delvis stille på grund af garnmangel, men klædeindustrien kunne skaffe råstoffer og var selvforsynende med garn. Store Lund havde magt over tingene, det var sælgers marked som aldrig før, og der var ingen prisrestriktioner i fabrikationsleddet. Han optog tillige konfektioneringen af egne stoffer, og da krigen sluttede, havde han 100 hjemmesyersker beskæftiget med at sy bukser og stortrøjer. Fabrikens produktion af metervarer blev afsat gennem en agent i København og tre rejsende, der til stadighed besøgte provinsens manufakturhandlere. Forbrugerne var vant til at købe stofferne i metermål over disken, og konfek-

tionsfabrikkerne var endnu kun så småt begyndt at komme ind i billedet.

Da den første verdenskrig brød ud, var der gået fem år, siden hver af brødrene havde fået sin egen fabrik. Og som det altid sker under en krig, blev mange, selv om de måske ikke var særlig materialistisk indstillet, smittet af guldfeber. F.C.Lund skal have haft det mundheld, 'man arbejder sig fattig, men man blander sig rik'. – Det var nok ment spøgefuldt, og skulle lyde lidt flot. Men det kom til at passe. – Produktets kvalitet blev derefter, – desværre også renomméet.

Brdr. Lunds Fabrikker A/S

I 1916 havde Kreditforeningen for Industrielle Ejendomme vurderet fabrikkens bygninger og maskiner til en sum af kr. 481.000 og tilbød F.C.Lund et lån på kr. 165.000.

Aktieselskab

Samme år blev firmaet omdannet til aktieselskab under navnet Brdr. Lunds Fabrikker A/S med F.C.Lund som direktør og I.C.Nielsen som teknisk meddirektør. I bestyrelsen var der fem medlemmer og aktiekapitalen var på 600.000. Aktierne var frit omsættelige og blev børsnoterede. Det var ikke svært at finde interesse for den del af aktierne, 400.000, som Lund ikke selv ønskede, der var penge blandt folk dengang. Ikke således ment, at disse aktier på det tidspunkt var dårlige papirer, men det er velkendt, at mange Herningborgere i den epoke 'spekulerede' og frejdigt satte penge i værdipapirer af enhver art. Krigen skabte store formuer, som efterkrigsårene hurtigt gjorde kål på. Kun de færreste forstod at stige af i tide. Det sidste krigsår under Nordsøspærringen medførte hamstring af uld og andre råstoffer til de tidligere nævnte prishøjder, men allerede inden våbenstilstanden i november 1918 var afsætningen af fabrikkens varer begyndt at flove af, og dog blev den fulde produktion opretholdt.

Status pr. ultimo 1918

F.C.Lund var nu 65 og syntes, det kunne være passende at lægge op med afslutningen af dette års regnskab. Det blev bemærkelsesværdigt fint, således at bestyrelsen kunne forelægge generalforsamlingen et nettooverskud på kr. 733.516, som sat i relation til varesalget på kr. 1.773.000 må siges at være eventyrligt, men nok ikke atypisk for den første verdenskrigs indtjeningsmuligheder.

I status var bygninger og maskiner ganske vist kun afskrevet med kr. 17.000, men værst af alt, råvarer og færdigvarer var optaget til

krigskonjunktorens dagspriser, helt uden afskrivninger. Resultatet var, at der blev deklareret udbytte på 30 % til aktionærerne og afsat store tantiëmer til bestyrelse og direktion.

Ovenpå det kalas fulgte nu en beskatning på kr. 206.000, hvilket vil sige, at det nystiftede aktieselskab i året 1919 måtte udrede henved en halv million til udbytte, tantiëmer og skatter, – her må man vel at mærke komme i hu, at kronen dengang var en ærlig krone. Dog skal også retfærdigvis medgives, at man i en lang periode kun havde kendt gode tider, alt kunne lade sig gøre, og når alt kom til alt, var de mange penge tjent i følge regnskabet. Ingen kunne se, hvad fremtiden indebar, – man kunne højst ane.

Direktør F.C.Lund var allerede flyttet ind i sin nyerhvervede villa i Charlottenlund, og i januar 1919 opfordrede han sammen med sin bestyrelse manufakturhandler Johs. Jespersen til at indtræde i direktionen som merkantil direktør med I.C.Nielsen som meddirektør.

I begyndelsen var F.C.Lund formand for selskabets bestyrelse, men trak sig i løbet af få år helt tilbage. Han afløstes som formand af sagfører C.W.J.Valeur.

F.C.Lund døde i Charlottenlund i dec. 1939 og blev således forskånet for at se sit fædreland for anden gang besat af tyske tropper. Hans yngste søn, Erik F. Lund, der fik overdraget ejendommen Bredgade 28, nedsatte sig 1937 i Herning som fabrikant af børnekonfektion.

Johs. Jespersen var født i Vridsted ved Skive i 1880. Hans far, som var snedker og af og til tømrer, havde i sin lange levetid bopæl adskillige steder omkring den store Alhede. Som skik og brug var, skulle Johannes tidligt ud at tjene, og da han var fyldt ni år, gik han med sin far til Kjølvrå, hvor han hos en gårdmand blev fæstet som hjorddreng for den kommende sommer. I fæstepenge fik han en femøre. Den sommer vogtede han så får på den store hede, hvor det faste punkt for øjet var Karup kirke, som han altid siden havde en svaghed for. Ved Mikkelsdag, som just var hans mors fødselsdag, var fæstetiden omme, og glad travede han den lange vej hjem til Høgild med sin løn, som var

Johs. Jespersen

en tokrone og et par nye træsko. Da han fem år senere blev konfirmeret, foregik det i den kartoffeltyske kirke i Frederiks. Johannes skulle have været landmand. Det ville han ikke, og ved sin ældre brors hjælp kom han i manufaktur lære i Ørsted. Derfra som kommis til Århus, og 1901 blev han ansat hos manufakturhandler Chr. Yde i Herning. Yde havde overtaget den ene af de to forretninger i forbygningen til S. Truelsen og Søns fabriksanlæg i Bredgade 43, hvor nu varehuset Føtex har til huse. En port midt i bygningen førte ind til Truelsen og adskilte de to forretninger. I den vestlige, der var den største, havde Yde sin manufakturhandel, og i det rummelige baglokale kunne man se hvidevarer som dowlas, stout, satin, bolster o.s.v. stablet op i firkantede blokke, der næsten nåede til loftet; thi forretningen drev desuden en omfattende engros handel med manufakturhandlerne i de midt- og vestjydske landdistrikter.

Den unge Jespersen blev efter kort tids forløb sat til at varetage dette salg, og med kusk og hestekøretøj drog han ud på handel til Kibæk, Troldhede, Videbæk, Vildbjerg, Aulum o.s.v. – Med sine store prøve kasser kom han så langt omkring som Vorbasse, Nørre Nebel og Stadil. Han overnattede på de stedlige kroer, og når han senere fortalte herom, kunne det lede tanken hen på noget i retning af dickensk diligenceromantik i vestjydsk regie.

Yde blev som nævnt bankdirektør 1903, og samtidig blev han formand for sognerådet, hvor han afløste sagfører O.R.Dejgård. Dermed fik han rigeligt at se til og overdrog derfor forretningen til Crome & Goldschmidt, København, der antog Johs. Jespersen som filialbestyrer under Ydes auspicier. Fire år senere blev forretningen omsider helt afstået til Jespersen og dennes kompagnon, Gylding Sørensen. Kort efter overtog de desuden naboforretningen, som nu blev indrettet til herreekvipering.

Camilla Jespersen

I 1908 blev Jespersen gift med den 20-årige Camilla, datter af ølhandler og depotbestyrer Hans Petersen, Østergade. Camilla havde gået i skole hos Karoline Lund i Brockdorffs hus i Vejlegade.

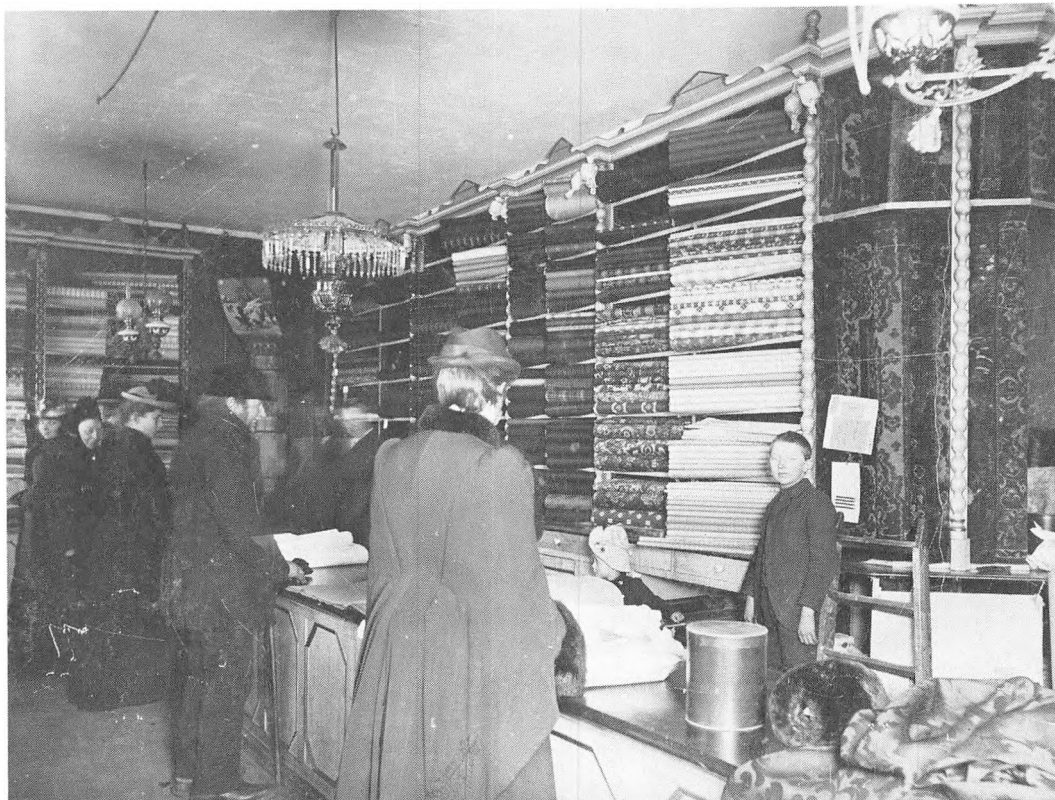
Sådan kunne man holde udsalg en varm sommerdag før 1914. Johs. Jespersen med lys panamahat står med sin stab omgivet af alskens metervarer, der tøjlesløst breder sig ud på gaden, men dog fornuftigvis holder fortovet farbart.

Det unge par flyttede ind i den af de to lejligheder på 1' sal, hvor T. Truelsen tidligere havde boet. Her indrettede Johs. Jespersen sig med sin kone og støt voksende børnefolk. Og med den store lejlighed havde den unge Camilla opnået, hvad mangan adstadig kone af det jævne borgerskab så inderligt attråede: tre stuer en suite mod Hovedgaden, spisestue, dagligstue og herreværelse. Den røde plydses dagligstue med viftepalm og damaskes portierer var naturligvis udrustet med gadespejl. Her elskede den unge kone at sidde med en veninde eller den næsten jævnaldrende stue-barnepige. Men hun havde ikke mange ledige stunder, for som de fleste medsøstre med egen 'dug og disk' havde hun folkene på kost, hvilket vil sige to kommisser og en lærling samt kontordamen og direkticen. I spisestuen, hvis ene langvæg var prydet med de nymodens juleplatter, var der altid mange omkring det store spisebord, selv om der blev spist i to hold af hensyn til forretningen. Ganske vist havde Camilla kokkepige, men hun var selv en fortræffelig kok, elev fra Eydes køkken, og god, veltillavet mad var hendes kæphest. Ikke underligt at hun havde en høj stjerne hos sine pensionærer, for hvem hun var en virkelig madmor. Johannes havde gjort et kup, da han giftede sig med den kønne brunette, der ikke alene var statelig, men spillede skønt klaver og var ferm til alt i huset. Og der var meget at se til, særlig når den tid på året indtraf, da sommergardinerne blev ombyttet med de tunge vintergardiner, og der om morgenen skulle tændes op i de mange kakkelovne.

Lejligheden var efter stationsbyforhold herskabelig med lokum på loftet, ikke udendørs i gården som ellers almindeligt. Dette velproportionerede lilleput hus med vægge og saddeltag af hvidlakerede brædder lå midt ude på den store loftsflade og tog sig ud som et miniaturetempel, hvor man søgte og fandt den absolutte ensomhed. Indenfor de fire vægge stod midt i rummet recipienten, den omfangsrige spand, men ellers var der, udover de brudstykker af Herning Folkeblad og Familiejournalen, der hang på et søm i væggen, kun en lille hylde, hvorpå man om aftenen kunne stille kammerstagen med stearinlyset og så i øvrigt lade hyggen brede sig. Der var kun adgang til

*Tidens
bekvemmeligheder*

Interiør fra manufakturforretningen i Bredgade 43, som den tog sig ud omkring 1892, kort efter at Yde havde overtaget den. – Den del af butikken, der vises her, holdt sig omtrent uændret til 1918, bortset fra de prægtige petroleumslamper.

HERNING.

Vestergade med Højskolehjemmet

På det brede fortov foran Hotel Vestjylland var der grisemarked hver torsdag formiddag. Af skyggerne kan man se, at det er »over middag«, – slaget er endt, og kun enkelte grisekasser står endnu tilbage. Denne handel med grise på byens hovedgade foregik med prangen og håndslag og var en underholdende begivenhed. I de lave, overfyldte tremmekasser skrålede grisene om kap, og når de efter tur blev halet op af kassen i det ene bagben, hylede de i vilden sky. Det kunne også hælde, at en gris gjorde sig fri og smuttede i galop op ad Strøget til stor morskab for alle, undtagen ejermanden. Morskaben var ikke slet så stor, når det drejede sig om løbske heste.

Ved siden af Vestjylland ser man Jespersen & Sørensens manufakturforretning (ca. 1905). På den modsatte side af gaden i det lave hus t.v. lå beværtingen Hammerum Herred, der kappedes med Vestjylland om lidkøbene. Huset med markisen ved siden af Højskolehjemmets særprægede bygning blev en halv snes år senere overtaget af Brdr. Lunds Udsalg.

loftsrummet via hovedtrappen, og hvor så end man opholdt sig i huset, var man aldrig i tvivl, når renovationsmændene var der. – Det ligesom lå i luften!

På samme loft, der var som skabt til at være tilholdsted for nisser og gespenster af enhver art, fandtes to værelser ved gavlen ud mod Hotel Vestjylland. I det mindste, som kun fik dagslys gennem et tagvindue,

boede de to tjenestepiger, og i det større, med gavlvindue ud mod Grisetorvet, to kommisser og en lærling. Værelserne havde kun petroleumslamper og var sparsomt møbleret. I et hjørne af dem begge stod et trebenet servantestativ af jern, hvorpå der var anbragt et hvidt emaljeret vandfad med tilhørende kande. Mellem stativbenene var der plads til en toiletspand.

Der må have eksisteret titusinder af dette funktionelt formgivne vaskeudstyr, som fandtes overalt. Nogle er sikkert i brug endnu i dag. Nede på første sal, i forbindelse med det store børneværelse, lå badeværelset, der havde gasovn til varmt vand, for det var virkelig en veludstyret lejlighed. Men håndkumme med rindende vand var der ikke. Det ville være for primitivt, man vaskede sig ikke i et bryggers, når ens soveværelse var monteret med et stilfuldt servantemøbel med marmorplade og servantestel af fajance, smagfuldt dekoreret i jugendstil.

Også i fabriksgårdens østlige sidebygning havde forretningen lejet lokaler. Her fandtes på første sal manufakturbutikkens systue, hvor direkticen holdt hof med sine fem sypiger. Det var ikke almindeligt med færdigsyede kjoler og kostumer, hvorimod reolerne i alle manufakturforretninger var fyldt med kjolestoffer af enhver art, og de fleste kunne anviser deres kunder egen systue.

Truelsenens gård

Lokalet nedenunder blev brugt til oplagring af den uld, som forretningen ofte måtte tage i bytte for varer, når egnens bønder kom til staden.

Johs. Jespersen var vistnok ikke vidende om, at på dage, hvor han havde beordret denne uld stoppet i baller til forsendelse, kunne det meget vel hænde, at lærlingen og den store bydreng shanghajede hans førstefødte, når denne kom hjem fra skole. I lagerrummet blev der hængt tomme uldballer op i stropper og kroge under loftet. Så blev junior anbragt i bunden af sækken, og de to smarte fyre dængede nu prima, rygvasket, dansk uld ned i hovedet på ham, den ene favnfuld efter den anden, mens han stampede løs i ulden af alle kræfter for at

undgå at omkomme ved langsom kvælning. Han var naturligvis indforstået med, at det skulle der ikke snakkes om, for så ville de ikke give ham lov til at gøre nytte en anden gang, men hvor var han svedt og forpustet. Klaustrofobi var vist ikke opfundet dengang, og først mange, mange år senere skulle det vise sig, at han faktisk havde fået uld på hjernen.

Når omsider al ulden var stoppet i baller, lånte man Truelsens kusk og det brune tospand, og så var han med til at køre ud i Vestergade og losse ballerne af på fortovet foran Lunds Spindefabrik.

Om søndagen lå Truelsens store fabriksgård hen i dyb og stille ro. Den holdt hviledag, og porten ud mod Bredgade var stængt, således som den dengang blev det hver aften. Var det nu en sommersøndag med smukt vejr, kunne det ofte ske, at manufakturhandlerens børneflokk stod ved vinduet i forældrenes soveværelse, der lå ovenover porten ud mod gårdspladsen. Herfra iagttog de, hvordan kusken hos Truelsens rullede den sorte landauer ud fra vognporten, slog kalechen ned og derefter hentede det brune tospand, som allerede var behængt med sort, velpudset seletøj. Når hestene var spændt for, tog han en sort bowlerhat på, steg op på bukken og kørte ned til den store, hvide villa, der lå i den anden ende ud mod Dalgasgade. Så fik de største af børnene travlt, de spændede ned for at se den gamle fabrikant med det hvide hageskæg sammen med sin hustru Laurine stige op i landauren, hvorefter køretøjet rullede ud af den korte allé og hen ad Dalgasgade.

Selvfølgelig kunne fabrikant T. Truelsen senior godt have besiddet et af de nymodens automobiler, som dem cykelhandler Hans Dynesen og Kaffe-Petersen skabte sig publicity på, men for det første var offentligt søgelys aldeles ikke noget attråværdigt, og for det andet var de stinkende jernkøretøjer med prangende messingudstyr og fartglade chauffører noget, der kendetegnede, skal vi sige, helt andre kredse. Nej, en landauer med et velplejet Frederiksborger tospand var standsmæssig ekvipage, det køretøj var klasse, det var aristokrati, – næsten noblesse, – i hvert fald i Herning.

Et miljø som nu er helt udskiftet, fabrikant Truelsens store villa med have og de omfattende fabriksbygninger. Den store, lukkede fabriksgård aner man nederst til højre.

Efter en hed sommerdag kunne det en sjælden gang forekomme, at Camilla og de to piger med bistand af lærlingen stillede aftenbordet an nede i et hjørne af den øde fabriksgård. Det var vindstille og lunt, selv om solen forlængst var skjult bag fabrikkens høje lagerbygning. Stemningen var som på en skovtur, frigjort og opstemt. Om lørdagen lukkede forretningerne kl. 21 eller senere, og der kunne let smutte endnu en halv time, inden butikken var ryddet og fejjet. Det må være en lørdag aften i august, der står særskilt i min erindring, for det var omtrent mørkt, da vi sad ved natmaden og petroleumslamperne ude i den store lukkede fabriksgård. –

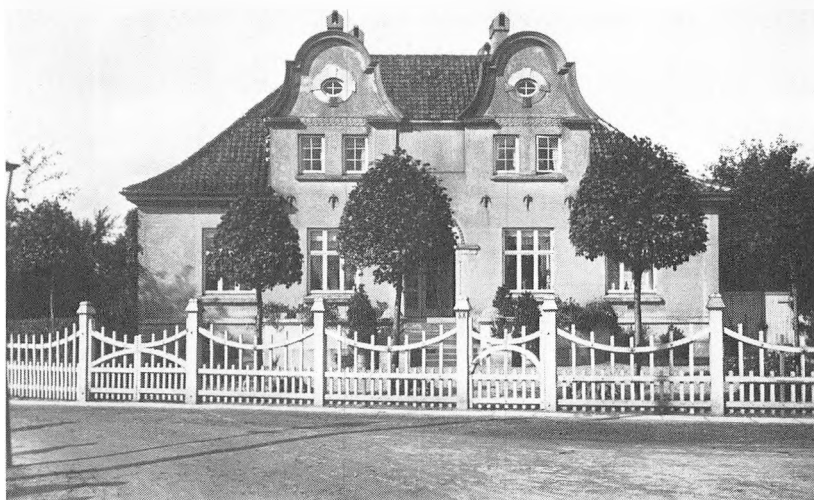
Associationer kan være besynderlige, og Himmelen skal vide, at der ikke bestod nogen som helst arkitektonisk lighed mellem de to lokaliteter, men ikke desto mindre kom denne stemningsfyldte, lune sommeraften i mine tanker, da jeg en septembraften et halvt hundrede år senere sad på en terrasse på Piazza Navona.

Amatørfotografer før og under Første Verdenskrig måtte som regel selv fremkalde og kopiere. Fru Camilla omdannede lejlighedsvis sit spisekammer til mørkekammer, når hun som her havde været i marken og dyrket sit yndlingsmotiv lige før søndagsbesøget hos bedstemoderen.

Sceneriet var den lille markstump, hvor nu Føtex har parkeringsplads. I baggrunden ses sydgavlen af Truelsens fabrik, og personerne er fra venstre: bogens forfatter, derefter Karen Margrethe, – Ellen – og Gerda. Den sidste i børneflokket, Mogens, trådte først 7 år senere ind i billedet. Den lille dame med viften er forfatter til romanen »Vintergæk ved Kyndelmisse«.

Da Jespersen og Sørensen efter krigens ophør afstod forretningen til førstekommissen Johan Lavendt og dennes kompagnon, var det med sorg, Camilla måtte tage afsked med alle herlighederne i de livfulde omgivelser, der havde været hendes domæne. Ganske vist flyttede hun nu ind i en smuk Villa i Nørre Allé med en dejlig have, der dengang strakte sig helt op til Pontoppidansvej. Men det var halvvejs ude på landet, og hun ville savne den myldrende hovedgade. Nørre

Der var over trælasthandler Sander Hansens stilfærdige minipalæ en særlig aura, som forstærkedes, da havens træer voksede sig store og med deres kroner gav huset baggrund og ramme. Fortryllesen forduftede, da indkørselen til byen sydfra i 1975 flyttes til Fredensgade. –

Allé med de få huse var et uudviklet område uden fortove og gadebelysning.

I hine tider var Dalgasgade stedet, hvor man boede. For enden af gaden havde tømmerhandler Sander Hansen i 1902 bygget sit minipalæ, der stadig er et af de smukkeste huse i Herning, til trods for at det blev opført i den stilforvirringsperiode, hvor alt var tilladt, lige fra ridderborge til renæssancehuse. Som den ligger omgivet af høje træer, er der over villaen edwardiansk air og pondus. Trist at den nye vejføring skærer hele indkørselspartiet væk og dermed ødelægger miljøet.

Dalgasgade

Fabrikant Truelsen tog udfordringen op, og et par år efter var også hans nye villa færdig, men resultatet var ikke helt så godt, selv om huset var meget rummeligt og havde kostet '25.000 kontant'.

Med de to patricierhuse syntes linien lagt for Dalgasgade. I samme tidsrum opførte Chr. Yde sin villa på no. 13, det skulle blive hans borgmesterbolig, og adskillige indenfor Truelsenklanen fulgte efter. Det kunne være blevet en homogen og præsentabel gade, hvis ikke mangel på planlægning og kræfternes alt for frie spil havde gjort det hele til en gang rusk-om-snusk.

I 1937 skænkede Truelsens arvinger generøst deres barndomshjem til Biblioteket, der hidtil havde haft til huse i den gamle realskole på Torvet. Og generøst var det, for da villaen ca. 30 år senere blev solgt til Bonusbanken, høstede Kommunen den smukke sum af 2 millioner. I stedet opførtes i byens nordlige udkant det nye Centralbibliotek, der ved en sær skæbne kom til at ligne et ørkenfort, men ikke desto mindre fungerer fortræffeligt efter hensigten.

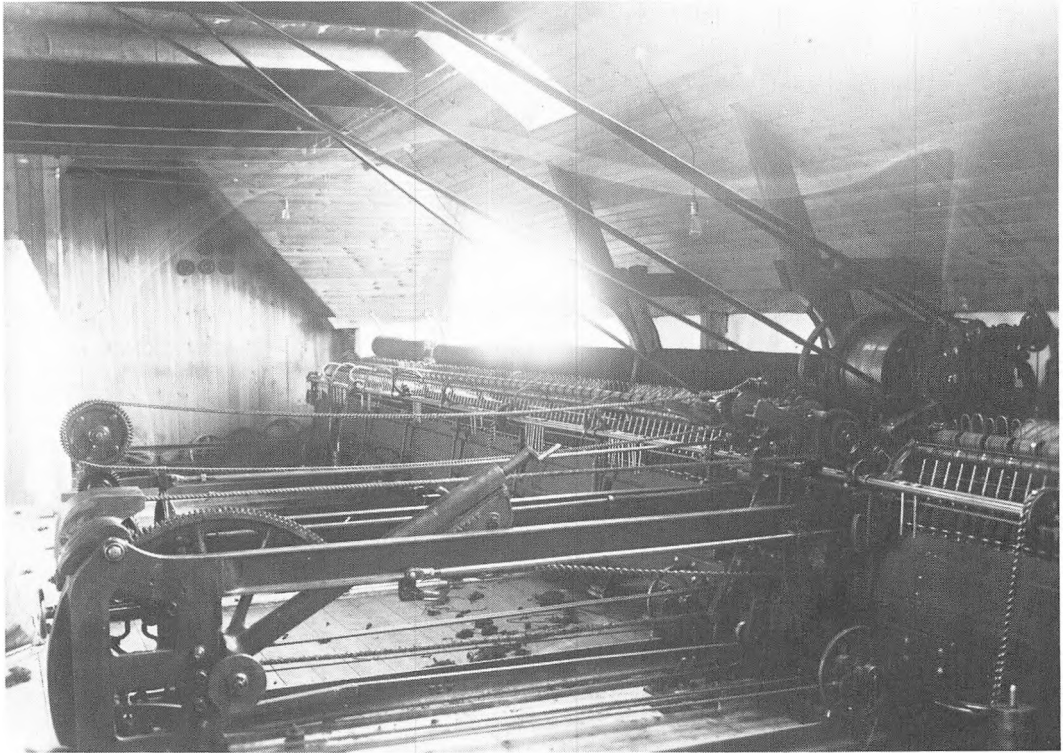
*Direktør under
barske vilkår*

Men tilbage til Brdr. Lunds Fabrikker. – Johs. Jespersen havde sammen med sin kompagnon drevet de to forretninger i Bredgade med godt resultat. Nu afstod de dem, og for Jespersens vedkommende for at tage mod det meget tillokkende og smigrende tilbud om at blive direktør for den efter byens daværende forhold anseelige fabriksvirksomhed. Han var endnu ung, kun 38, men respekteret som en dygtig købmand. Nu blev han draget ind i et spil, som han ikke havde kendskab til, og som han først skulle til at lære.

Efter selskabets generalforsamling i marts 1919, få uger efter at han var tiltrådt, faldt det i hans lod at skulle henvende sig til banken, Herning Handels- og Landbrugsbank, for hos sin tidligere principal, Chr. Yde, at låne det meget store beløb, til udbytte, skatter m.m. der meget snart androg over 500.000.

Han var blevet kaptajn på en skude, der sejlede med lig i lasten. Det store lager af dårlige råstoffer, der ikke var nedskrevet, og det ukurante færdigvarelager, der ligeledes var optaget i regnskabet til fulde

Fabrikkens grundareal var omtrent fuldt bebygget og næsten al gulvplads taget i brug til maskiner. Billedet viser en self-actor-spindemaskine opstillet på loftet under kontorbygningens skrå vægge. Man spandt garnet på små blikpiber. De indeholdt ikke meget garn, men kunne til gengæld rummes i væveskytterne, hvorved man sparede opspolingen. Bemærk de få uafskærmede elektriske glødelamper, – engang en meget avanceret industribelysning. (1917).

Da nybygningen i Vestergade blev taget i brug i 1919, blev denne maskine opstillet i stueetagen.

krigspriser, kom, – i forbindelse med den store bankgæld, – til at svie til fabrikken hele vejen gennem 20'erne og helt frem til rekonstruktionen i 1934.

8 timers arbejdsdag

Men alle danske klædefabrikker var nødlidende. Først kom det store prisfald efter krigen, og straks derpå depressionen med svigten- de afsætning. Landboerne havde ingen penge, og de mange tusinde arbejdsløse heller ikke. Dertil kom en ubønhørlig dumping fra de valutasvage lande. Som et lyspunkt for arbejderne kom arbejdstids- forkortelsen fra Nytår 1920, hvorefter der i alle fag indførtes 48 timers arbejdsuge med den så eftertragtede 8 timers arbejdsdag.

For klædefabrikken i Herning var vilkårene særlig vanskelige, ikke alene fordi firmaet straks ved depressionens begyndelse var økono- misk svækket, men også fordi fabrikken i krigsårene havde forvokset sig. Den indtil 1915–16 sundt udviklede virksomhed havde i de sidste år under krigen i hastigt tempo forøget sin maskinpark, og for en stor del med gamle maskiner.

Medaljens bagside

Spinderiet omfattede 6 karteværker, som stod i trængsel og dertil 10 selfactor-spindemaskiner, hvoraf fem stod opstillet i et tilstødende lokale. Det gulvareal, der var afset til garnlager for det ret anseelige spinderi, var imidlertid kun på 200 m², og der var ikke ledigt areal for hånden til udvidelse. Straks efter krigsafslutningen havde Lund bestilt 12 nye væve, model CF, hos Schönherr i Chemnitz. De ankom et par år efter og blev, traditionen tro, opstillet uden at tilsvarende gamle væve blev kasseret. Af fabrikkens ialt 40 vævestole stod de 8 så tæt sammenpakket i det lille væveri (1899), at de ikke kunne betjenes. Maskinerne i farveriet og appreturen¹¹ svarede slet ikke til denne produktionskapacitet, men det gjorde nu ikke så meget, for det mon- strøse apparat blev aldrig set i fuld virksomhed. Først langt senere, da Brdr. Hansens Produktforretning havde fået sit retmæssige bytte, kom der langsomt lidt mening i tingene. Men Brdr. Lunds Fabrikker var faktisk i 1919 pro forma en stor fabrik.

Rammen om denne maskinpark var i meget dårlig stand, og ringere blev det, da der ikke mere var råd til at foretage grundige repara- ti-

oner. Spinderitaget var ustandselig utæt, hvorved der trængte regnvand ned på de ømfindtlige kartebeslag, der tæredes af rust. Den nye væverbygning mod Vestergade blev taget i brug i 1919–20 efter midlertidigt at have fungeret som tørvemagasin i det sidste krigsår. Den viste sig nu at være alt for spinkelt konstrueret til sit formål, og de mange træbjælker, der som søjler bar gulvet under vævene på 1' sal, måtte omgående suppleres med et tilsvarende antal. Det besværliggjorde naturligvis udnyttelsen af stueetagen, og så duvede hele bygningen endda, når tilstrækkeligt mange væve kom til at slå i takt. Resultatet var, at den ekstremt høje tagrejsning gav sig, og der ustandseligt gik cementtagsten itu. Ovenlysrammerne var ikke af zink, men galvaniseret jern. De rustede med tiden, hvorved der også her opstod utætheder, som lod regn og sne passere. Glemselen har nådigt kastet sit slør over arkitekten, – måske har der aldrig været nogen. Der var i Herning dengang kun få arkitekter og slet ingen bygningsingeniører, men der var mange 'muremesterhuse'.

Dampkedelen, der drev en 300 HK dampmaskine, var en forhenværende skibskedel »Babcock & Wilcox« og havde som rørkedel den fordel, at den meget hurtigt kunne fyres op og komme på 12 ato. Det havde man nok benyttet sig lidt rigeligt af, i hvert fald var den stærkt medtaget på de steder, hvor rørene var indvalset i frontkammeret.

Når man i slutningen af 20'erne tidligt om morgenen på cykel havde snittet markedspladsen og var nået hen til Vestergade, og man opdagede, der stod vand i rendestenen henne ved fyret, hvor en gruppe arbejdere stod uvirksomme, så kunne man på deres triste ansigter se, at der igen var tabt en arbejdsdag. Det skete alt for jævnligt, undertiden flere gange om måneden. Men da ordrebeholdningen som regel var meget knap, var det måske ikke så slemt, undtagen for arbejderne, de var i forvejen på nedsat tid og fik ikke erstatning for tabt arbejdsfortjeneste.

I 1920'erne og 30'erne var der i Herning, såvel som i andre byer med klædefabrikker, altid arbejdsløse spindere og vævere, dengang passe-

Arbejdsløshed

de hver mand kun én maskine, det krævede en forholdsvis stor stab, og der var mange dygtige folk iblandt. I en periode mens det var værst, omkring 1927, arbejdedes der kun hveranden uge, endda kun med 7–8 vævere og med tilsvarende indskrænkning i de andre afdelinger. Man forstår godt den spinder, der en dag sagde til direktør Nielsen: »Ja, det er kraft'eme godt gjort, nu skal det selvfølgelig nok passe sådan, at der i den uge man har arbejde skal komme en aller Helvedes stor Bededag.«

Triste tider for arbejdere og ledere. Dårlige regnskaber med tab og uden afskrivninger. Ingen penge til forbedringer og vedligeholdelse, og så var der den bankgæld.

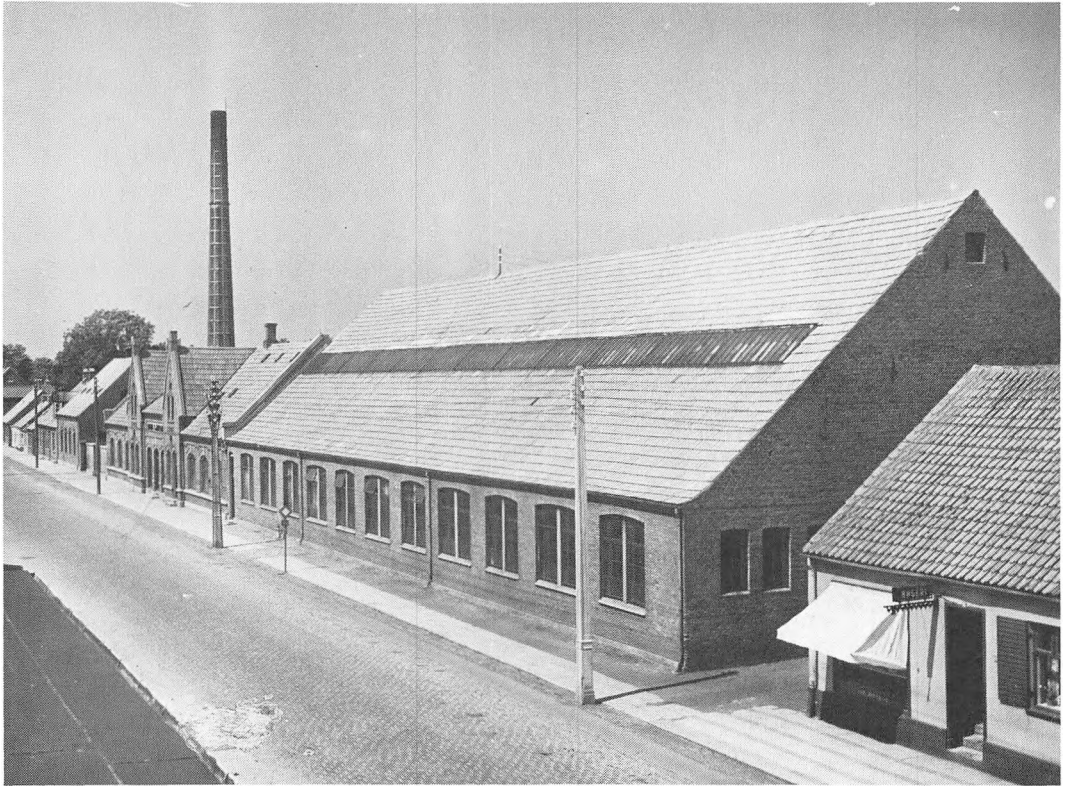
Den produktion, man kæmpede for at afsætte, omfattede Nordisk Klæde, d.v.s. ensfarvet baj¹² til portierer og bordtæpper, samt ternet baj til uldne kjoler og nederdele. Der blev også stadig fremstillet sovetæpper og naturligvis vadmel til arbejdstøj.

*Byens første
konfektionsfabrik*

Konfektionsafdelingen, som F.C.Lund havde oprettet under krigen, blev allerede i 1919 skilt fra og solgt. Den blev overtaget af to kompagnoner, Thomsen og Petersen, og virksomheden fik under dette navn domicil i Dalgasallé, hvor firmaet, som formentlig er Hernings første konfektionsfabrik, stadig findes.

*Herning Mek.
Væveri A/S*

Men det smukke facit, som Lund fik ud af sin fabrik, gav naturligvis andre stof til eftertanke. I 1919 stiftede indehaveren af Varehuset Østergade 7, manufakturhandler S. Christensen, og fabrikant H. H. Henriksen et nyt aktieselskab, Herning Mekaniske Væveri. En række af byens borgere indtrådte som aktionærer, og virksomheden blev indrettet i en nyopført fabriksbygning i Skolegade, udstyret med bl.a. Henriksens væve, som under det meste af krigen havde stået stille grundet på garnmangel. Samarbejdet mellem de to direktører blev kun kort, allerede to år efter trådte Henriksen ud og genoplivede sin tidligere virksomhed i Nørgårdsallé, hvor væveriet, der fremstiller hvidevarer og duge, stadig er at finde.

Væverbygningen fra 1918. I stueetagen med de mange bærende træstolper var opstillet 5 selfactorer, og på »loftet« under den høje rejsning stod 32 af fabrikkens 40 klædevæve.

*Flere
trikotagefabrikker*

Herning Mekaniske Væveri (Botex), som i de følgende årtier vævede bomuldsstoffer af forskellig art, gik senere over til fremstilling af gardinstoffer, og efter betydelige udvidelser og modernisering efter krigen er firmaet i dag et af landets førende på sit felt.

På samme tid tager også udviklingen af trikotageindustrien fart efter stagnation siden århundredskiftet. No. 3 i den lange række af trikotagefabrikker blev S. Hebsgård. I 1917 flyttede han sin fabrik, anlagt 1901 i Ikast, til Silkeborgvej, Herning. Niels Krøjjgård lagde uldposen i 1918 og begyndte i Smallegade sin virksomhed, der skulle blive af betydeligt omfang, og som i 1936 flyttede ind i nyopførte bygninger i Th. Niensensgade. Hans to brødre Jens og Poul fulgte senere hans eksempel.

Og inden udgangen af 1920 følger i hurtig rækkefølge, J. Husted Abildtrup, Bredgade, – Chr. Kjærgård, Silkeborgvej, – Carl Ellerbæk, Grønnegade, og Herning Trikotagefabrik ved Chr. Stefansen og Jesper Nielsen, Dalgasgade.

Tidens konjunkturer var ikke gunstige for den hjemlige klædeindustri, hvorimod den nye industrielle fremstilling af maskinstrikkede varer havde vind i sejlene, hvad enten det drejede sig om bomuldstrikotage til undertøj eller uldne strikvarer til yderbeklædning. Og dog skulle der også komme skrubbede tider for denne gren af tekstilindustrien, – kun enkelte af de just nævnte avantgardister har overlevet. Det er let nok at blive tekstilfabrikant, men det er svært at være det.

Når jeg afstår fra at fortsætte opremsningen af de mange trikotagefabrikker, der siden dukkede op i udhuse og kældre, er det på grund af det overvældende antal. Mange af dem blev som bekendt store og blomstrende fabrikker. Allerede erhvervstællingen fra 1925 viste, at der i Herning fandtes 61 virksomheder med en samlet arbejdsstyrke på 763 indenfor tekstil og beklædning.

Prisfald og krise

Under det store prisfald i beg. af 20'erne rejste både arbejdsgivere og arbejdere indenfor industrien stærke krav til venstreregeringen om

beskyttelse mod den udenlandske konkurrence fra valutasvage lande, – at man i det mindste indførte importregulering, når man ikke ville gå med til told. Men ministeriet Neergård anså det for dræbende for dansk landbrug, om det skulle møde forbud mod indførsel ude på det verdensmarked, hvis priser det indordnede sig under. Man nægtede, som det hed, at ophjælpe et kriseramt erhverv ved hjælp af krykker, og vidste intet andet råd at give den nødstedte industri, end at den ligesom det bærende erhverv måtte indrette sig efter konkurrencen på det åbne marked og nedsætte sine lønninger. Det savnede man heller ikke blik for i industrien, hvilket naturligvis kom til udtryk i arbejdskonflikter. Både i 1921 og 1922 blev der i tekstilindustrien iværksat lange lock-outer, de første arbejdsstandsninger siden storstrejken i 1905, og denne gang gik Herning ikke ram forbi.

Efterhånden var arbejderne hos Truelsen kommet stærkt med i fagforeningsarbejdet. Formanden kan på et møde i 1918 oplyse, at der er optaget 50 nye medlemmer fra denne virksomhed, og året efter indvælges for første gang bestyrelsesmedlemmer, der ikke arbejder på Brdr. Lunds Fabrikker, nemlig en væver fra H.H.Henriksens Væveri og en syerske fra S. Truelsen & Søn. Samtidig er nu arbejderne hos Niels Krøjtgaard i færd med at blive organiserede, og efterhånden kommer også de andre virksomheder med. I 1920 kan formanden byde nye medlemmer fra F.E.Frandsen og Herning Mekaniske Væveri velkommen i afdelingen. Det trak op til mørke tider, nu var det bedst at stå sammen.

Overenskomstforhandlingerne i foråret 1921 strandede totalt, og så var storkonflikten der med langvarig strejke og lock-out. Da den omsider var overstået, måtte afdelingsformanden med tungt sind oplyse, at Forbundet kasse var tom, og at der nu skulle betales ekstra-kontingent.

Allerede året efter bryder konflikten ud påny. Formanden giver på et møde i Januar 1922 sine medlemmer følgende referat af en skrivelse fra Hovedforbundet:

Fagforeningen vokser

Konflikt

»Der har været afholdt forhandlingsmøde om den nye overenskomst, men det viste sig, at Tekstilfabrikantforeningens forslag betød en så voldsom nedgang i lønningerne, at Forbundet ikke kunne forhandle på det grundlag. Forbundet stillede forslag om at forny overenskomsten for et år med lønnedslag efter det pristal, der foreligger midt i Februar. Dette ville Fabrikantforeningen slet ikke gå med til, og der var allerede udsendt lock-out varsel.«

Dette mere end et halvt århundrede gamle protokollat fortæller tydeligere end lange udredninger, hvordan konjunkturerne var dengang. For nutidens industrifolk er det næsten ikke til at fatte, at situationen kunne være så bagvendt, og rollerne så aldeles ombyttede.

Det var tunge tider for tekstilarbejderne i Herning, deres dygtige formand Carl Lauritsen er død, og i stedet træder nu spinder Chr. Jensen til, den gamle garde må i ilden. På et medlemsmøde den 22' februar bekendtgør han: »Da der ikke fra Hovedbestyrelsen er kommet nogen meddelelse om, at arbejdet fortsættes, træder lockouten i kraft i aften.« –

Konflikten varede i to måneder og blev standset ved Forligsmændens indgriben ligesom året før. Ved overenskomstfornyelserne i 1921 og 1922 blev resultatet i forbindelse med nedregulering efter pristallet en samlet lønsenkning på ca. 30 %.

*Spinder Jensen,
tæt på.*

Nede på Lykkesvej, lige ved fabrikken, boede spinder Chr. Jensen med sin kone og deres ni børn. No. 4 i flokken var føromtalte halvtredsårs jubilær, Peter Jensen, der tydeligt husker, hvordan levevilkårene var på den tid, da krise og konflikter ramte fabrikken og alle dens ansatte så hårdt.

Der var i grunden altid smalhans i hjemmet med de mange børn, men de sultede aldrig, der var nok af kartofler, rugbrød og skummet mælk, – og så holdt de høns. I gården var der en brønd med hejse-spil, som blev benyttet indtil de fik indlagt vand engang under Første Verdenskrig. Børnene fik tidligt plads som bydreng eller avisbud. Af

de 2–3 kr., de kunne tjene om ugen, måtte de naturligvis aflevere størsteparten hjemme, men drikkepengene kunne de selv beholde. Det største problem var at holde tøj på kroppen, og så snart der kom varme i luften, gik alle børnene barbenet, træskoene blev gemt hen til den kolde tid. Moderen strikkede selv strømper til hele familien og havde tiden besat med at sy og reparere.

Når det strammede hårdt, som under lock-out'en, var købmand Herbæk henne på hjørnet flink til at give kredit. Det gjorde han i øvrigt i vid udstrækning til de mange af fabrikkens arbejdere, der boede i kvarteret, og blandt andet i de små, lave huse, der lå i Vestergade overfor fabrikken, og som var højst saneringsmodne, da de omsider blev sløjfede i 1967. De gik under navnet Politihusene, fordi de i sin tid var opført af politibetjentene Nielsen og Rasmussen, de blev senere overtaget af købmand Herbæk, der selv havde været væver på fabrikken. I de ganske små lejligheder med trange, lavloftede rum og usselt køkken blev der så sent som kort før sidste krig indlagt elektrisk lys, da var dog fabrikkens arbejdere forlængst flyttet derfra. Men forhen rummede disse boliger ofte familier med 6–7 børn.

Der var i det mindste én bekymring, som Jensens var forskånet for. De frygtede aldrig for at fryse om Vinteren, for spinder Jensen skar selv sine tørv i Knudmosen. Han og 2–3 arbejdskammerater havde fået overladt et hjørne af fabrikkens moselod gratis. De, der ikke var så heldige, kunne hos andre lodsejere leje sig ret til at skære en vinters forbrug for 1 kr. pr. 1000 tørv, hvad dengang var meget almindeligt. Jensen skulle hvert år skære 14.000 for at have nok til kakkelovn og komfur en vinter igennem.

Mosen lå helt ude ved Holtbjerg, og når den lyse tid kom, og Jensen efter fyraften havde spist, drog han med et par af sine drenge østpå, – til fods, cykler var uoverkommelig luksus. Så gravede de tørv så længe, de kunne se og traskede siden mødige hjem til de få timers søvn, inden de igen skulle på arbejde. Søndag morgen drog de ud allerede ved femtiden og vendte hjem ved middagstid. Når tørvene var vendt og

tørret af sol og vind, blev de stakket, hvorefter Jensen måtte have en vognmand til at køre dem hjem.

I årets mørke tid samledes størsteparten af den børnerige familie hen på aftenen om bordet med petroleumslampen, hvor de syslede med forskelligt, mens moderen bandt hoser.

Dagpenge

Værst af alt hvis man blev syg, – man fik kun 1 kr. i dagpenge. Men som Anton Dugmager så rammende har sagt det: »Man var vant til at spænde livremmen ind dengang. Det forstod man sig på. Men ikke for alt i verden ville man søge fattighjælp, så var man sat udenfor samfundet og foragtet af sine egne, – man havde mistet sin stemmeret. – Så hellere halvsulte.« – Undertiden fik kun børnene mad, men mælk og brød var billig, det kunne man som regel skaffe sig. Kød derimod så de sjældent, af og til lidt svinehaler fra slagteriet. Sørensen kunne også være heldig og tjene lidt ved at servere i Hotel Hennings Anlæg.

Socialreformen af 1933

Det var først med Steinckes socialreform af 1933, at fattighjælpen blev afskaffet. I stedet fik vi socialforsorgen, hvis ydelser ikke medførte tab af valgret og valgbarhed.

Genrebillede fra århundredskiftet

Fru Ebba Munch har berettet om en hændelse, der som et maleri af Erik Henningsen giver et socialrealistisk billede af den barske mangel på velfærd og det uhyrlige classeskel, man dengang levede under.

Da hendes far, borgmester Yde, var død i 1939, kom om formiddagen inden begravelsen en dame med en buket og bad om hun måtte få lov til selv at lægge den på den afdødes kiste. Som forklaring angav hun, at da hendes egen far for mange år siden døde, kom moderen med sine to små piger på sognet, som man sagde. De skulle med andre ord have hjælp af det offentlige, hvilket blev betragtet som noget meget svært at tage imod. Moderen pålagde de to piger at hente fattighjælpen i butikken hos Chr. Yde, der som medlem af sognerådet var udpeget til fattigforstander. Det har været omkring århundredskiftet. Pigerne var ulykkelige og måtte tage mod til sig hver gang de skulle hente pengene, som de fik udleveret hos manufakturhandelrens venlige kassererske. Damen med buketten berettede videre, at når moderen med sine to døtre gik på kirkegården om søndagen,

mødte de tit Chr. Yde, – »og Deres far tog hatten af for os lige så dybt som for alle andre han mødte, og det syntes vi var sådan en oprejsning og trøst.« –

Og når vi nu er tilbage ved århundredskiftets sociale forhold kan passende indflettes, at førnævnte postkontrahent N. Pagh, om hvem man læser, at han ikke havde en eneste uven, ydede en uegennyttig humanitær indsats i sit mangeårige arbejde for Den Fri Fattigkasse, hvilket i øvrigt blev belønnet med den velklingende titel, kammerråd.

Kammerråd Pagh

Da nysnævnte søn af spinder Jensen for få år siden trak sig tilbage som folkepensionist, var han ejer af såvel bil som parcelhus. Måske havde han på sin vis ret, Lyngsie, – den gamle arrigtrold, der var formand for Dansk Arbejdsmands Forbund, – når han i sin tid påstod, at fagforeningerne i deres korte levetid havde udrettet mere end kristendommen gennem næsten to årtusinder.

Lyngsie

I Klubben søger man at holde fanen højt og ikke lade sig gå på af de trange tider, selv om man har fået den kriseramte Johs. Jespersen til formand. Sommerudflugten 1921 går til Søndervig i automobiler stillet til rådighed af klubmedlemmer, der – bidt af motorsporten – har sat sig i vild udgift og anskaffet en 'selvejer'.

*Klubben på
sommerudflugt*

De mødes på Torvet en søndag morgen i deres prægtige maskiner, og udstyret med motorbriller sidder de forventningsfulde bag vindskærmen godt klædt på, selv om junisolen lover tørvejlr og varme. Herrerne har sixpence på, og damernes hatte er solidt bundet til hovedet med slør, for kalecherne er naturligvis slået ned. Chaufførerne holder motorerne i gang, – det er så dumt, når man skal ud og starte med håndsving og armkraft, og de få, der har selvstarter, stoler ikke meget på den. Imens holdes motorerne varme, de speedes op og ned med 'håndgas' og larmer uophørligt til motorejernes fryd og tilskuernes grænseløse beundring.

Omsider er alle deltagere samlet og vel om bord, og så ruller de ad Bredgade med kurs stik vest i konvojen af de vidunderlige mærker, der besnærer ved personality, charme og sære luner: Adler, – Berliet,

– Piccard – Pictet, – Nash, – Brennabor, – Loreley, – Overland, – Ford T, – o.s.v. – Kun få af dem var købt fabriksny, man handlede med automobiler omtrent som med heste.

Ude på det åbne land spreder vore venner skræk og rædsel. Hestene foran køretøjer de møder vender det hvide ud ad øjnene, og kusken må ofte ned og holde de skræmte dyr ved hovedtøjet. Men værst med hønsene, – til trods for flittig brug af båthornet nedlægger man brune og hvide italienere i hobetal.

Ved frokosttid tages der fat på de medbragte madkurve på Grave-sens Badehotel, der leverer drikkevarerne, som ingen sætter i forbindelse med noget så matematisk som promiller. Landevejstøvet skal skylles ned, hvad gør det så, om det er lidt besværligt, at øllerne skal åbnes med proptrækker, og at man forinden skal have fjernet den sindrige binding af jerntråd, der holder proppen på plads, – det er helt uden tørstdæmpende virkning.

Efter frokost arbejder man sig over klitterne og nyder synet af Vesterhavet, men ingen har synderligt mod på at gå i vandet, – det var for en herningenser både vådt og farligt. Vi skal derfor ikke stifte bekendtskab med tidens yndefulde badekostumer.

Det meget spændende, men lidet sandsynlige, var om nogen kunne gennemføre ekspeditionen uden punkteringer. Landevejen til Ringkøbing var grusvej underbelagt med skærver, der blev tilvirket som nyttigt nødhjælpsarbejde bag de trekantede læskærme af gammelt sækkelærred, som man hist og her så opstillet langs vejkanterne. Men Jens Vejmands håndhugne, skarpkantede skærver var onde imod de spinkle bildæk, og hvert automobil medførte mindst tre reserveringe og slanger. Skulle de slippe op, havde man naturligvis lappesrej og pumpe med. Chaufføren skulle desuden vide næsten alt om sin specielle motor, for småreparationer ude på landevejen var noget, man måtte regne med som en side af motorsporten, – der faktisk var en sport.

Udflugtsdeltagerne kom hjem i spredt orden, men om aftenen ved

den afsluttende spising på Eyde havde formanden atter samling på de fleste af sine tropper.

Måske havde der været for mange stop og fortrædeligheder på den tur, i hvert fald går sommerudflugten året efter med morgentog til Viborg. Her spiser man medbragt frokost efter at have set lidt på byen og fortsætter med tog til Tange, hvor der fandtes noget særdeles nyt og seværdigt. Fra den kilometerlange dæmning, der er bygget tværs over Gudenådalen, kan man se ud over den store kunstige sø, som skal levere kraften til Danmarks største vandkraft elektricitetsværk. Flere steder ser man trætoppe, tagrygge og vindmøller rage op over den udstrakte vandflade og kan gøre sig gysende forestillinger om skrækelige naturkatastrofer.

Eftermiddagens indtryk var naturligvis samtaleemnet under den påfølgende middag på Hotel Preisler i Viborg. Menuen var elegant og udsøgt efter årstiden: klar suppe, hummer, kylling og jordbær med fløde, – hvorefter man lod sig befordre med bumletog til Herning.

I 1922 havde Klædefabrikken leveret en stor sending klædevarer, formentlig en del af krigslageret, til et firma i Bulgarien. Leverancen beløb sig til ca. 40.000 kr. – men der kom ingen penge fra Sofia. Man havde dog sikret sig pant i 3 stk. automobiler af det tyske mærke Hansa Lloyd, og desuden 2000 stk. tændrør.

Hvad der blev af de mange tændrør er nedsænket i glemsel, men da de tre biler kom til landet året efter, blev den ene solgt for 2800 kr., den anden for 4000 kr. og den tredje, der var ny – uden at bære nogen form for prunk – blev overtaget af fabrikken, og stod til rådighed for de to direktører. Johs. Jespersen solgte nu sin flotte, franske, bordeauxfarvede Berliet, der på god grusvej kunne præstere over 70 km i timen. Hans familie var ikke glad for byttet, men det var sparetider, og få år efter havde de slet intet automobil.

'Hansaløjseren' var nu ikke så ringe endda. Med passende tilløb, og

*Mere om
automobiler*

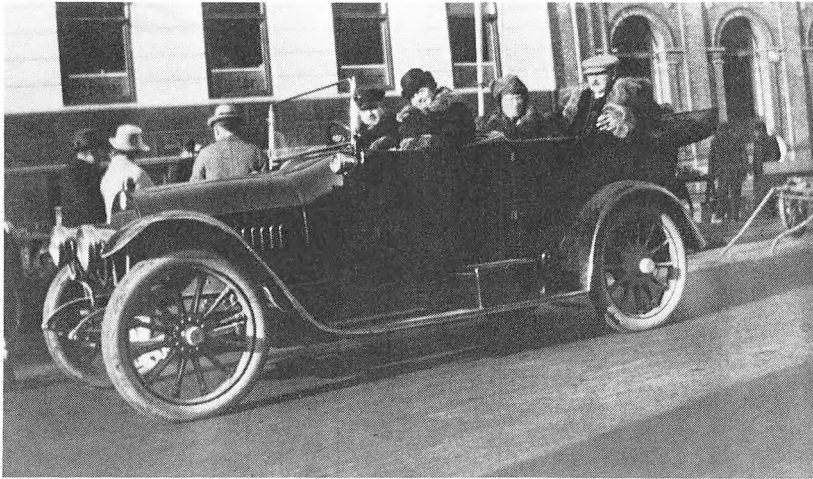
hvis der ikke sad for mange i den, kunne den godt pumpe sig op over Tjørring bakke uden at skulle ned i andet gear. Det var en af de første prøver, som Jespersen og hans venner indenfor automobilsporten satte nyanskaffede køretøjer på. Det er vel de færreste bilister i dag, der har bemærket, at der faktisk findes en bakke på det sted. Om natten var Hansa-bilen parkeret inde i fabriksbygningen i det 'nye spinderi', lokalet med de mange træbjælker, der bar vævesalen. Da hændte det en dag i 1925 kort efter fyraften, at en væver kom løbende hen til direktør Nielsen, der boede lige ved fabrikken i Vestergade 12. Han råbte ind ad døren, at bilen, der stod inde i spinderiet, brændte. Nielsen styrtede af sted. Udenfor fabrikken stod to forfærdede spindere, som han i en fart fik til at hjælpe sig med at slå portdørene op og skubbe den brændende bil ud i fabriksgården. Det var livsfarligt, men ingen betænkte sig, og havde de ikke heroisk sat alt på spil, var fabrikken gået op i luer, thi straks efter at den brændende bil var kommet ud, og Nielsen havde kommanderet sine hjælpere væk – i løb!! – eksploderede benzintanken.

J.C.Nielsen

Denne uforfærdede optræden af direktør Nielsen, uden gustent overlæg, var karakteristisk for ham. Han var en brav og pligtopfyldende mand, afholdt af sine medarbejdere, – det blev han ikke mindre efter den episode.

Som teknisk leder af en klædefabrik havde Nielsen imidlertid en brist, han var ikke væver og slet ikke med, når det gjaldt design og farver. Det tog han nærmest afstand fra, han kendte sin svaghed og overlod det felt til Jespersen, som naturligvis heller aldrig havde lært det, og til vævemesteren, der var en fremragende reparatør. Derimod var Nielsen en habil spindertechniker, og dampmaskiner havde han vældig god forstand på. Men også valkning og anden form for efterbehandling var han godt inde i.

Direktør Nielsen var far til den landskendte skakspiller Bjørn Nielsen, der i en årrække var danmarksmester, men som døde kun 41 år gammel.

Her præsenteres den i teksten omtalte franske »Berliet« med Jespersens på forsædet og Niensens på bagsædet – godt indpakket. Automobilen har taget opstilling udenfor Herning Folkeblad, helt tilfældigt.

Der går på fabrikken en lille anekdote, der sandsynligvis stammer fra den tid, da radioen ikke var hvermands eje. En af kedelpasserens opgaver var at åbne for ventilen til dampfløjten præcis ved arbejdstids begyndelse og ophør. Det var meget vigtigt, at det blev udført samvittighedsfuldt, for fløjten kunne høres over hele den lille by, og mange mennesker rettede sig efter den. Nu havde kedelpasseren en overgang fået for vane at ringe til telefoncentralen for at høre, hvad klokken var, så han kunne stille sit ur nøjagtigt. En dag bemærker en af telefondamerne: »Sig mig, hvem er De i grunden, der ringer her hveranden dag og spørger om klokken. Vi taler om det heroppe, vi kan genkende stemmen.«

»Joh, det kan De da godt få at vide, jeg er kedelpasser ude på Klædefabrikken. Det er mig, der passer dampfløjten, og den skal jo

*I mangel af
kronometer*

være præcis. Jeg regner nemlig med, at Centralens ur altid passer med den officielle tid.« –

»Jamen menneske, hvad er det dog De siger, nu har jeg aldrig hørt mage. Vi stiller da vores ur efter Deres fløjte!« –

Det var i de gode gamle dage, og fløjten fortsatte i mange år endnu sin øresønderrivende markering af arbejdstiden, der næsten overalt i byen var fra 8 morgen til 17 med middagspause fra 12 til 13, – også om lørdagen. Men efterhånden som fabrikken måtte gå over til uregelmæssige arbejdstider, og der kom flere og flere på skiftehold, blev fløjteriet til sidst en ren formalitet, kun opretholdt af trekvart århundredes tradition, og i 1958 lod man det ophøre, – til stor fortrydelse for mange i øvrigt.

Da radioen tyvstartede

Når jeg i det foregående har nævnt radioen, skylder jeg nok at fremhæve den skepsis og vantro, den blev mødt med, da den holdt sit indtog i vor by i begyndelsen af 20'erne. Under udsendelserne, som fandt sted over Lyngby eller Ryvangen, sad lytterpionererne iført hovedtelefoner foran deres primitive krystalapparater og drejede på kondensatorer eller lirkede ved de udvendige spoler, fuldkommen overvældet af, at det overhovedet kunne lade sig gøre at høre bare en lille smule en gang imellem.

Installatør Pauli var en af foregangsmændene. En aften havde han indbudt alle interesserede til at overvære demonstrationen af et apparat, der skulle gøre det muligt at aflytte udsendelserne uden anvendelse af hovedtelefoner, – med andre ord en højttalende telefon. Det foregik i Håndværkerforeningens store sal, som var stuvende fuld, – de fleste kom, fordi de endnu aldrig havde hørt radio. Oppe fra scenen indledte Pauli med et kort foredrag om Marconis og Valdemar Poulsens radiobølger, hvorpå han gav sig i kast med demonstrationen. Publikum fulgte i spændt forventning, hvordan han sammen med sine to assistenter ihærdigt forsøgte at opfange de svage bølger, der kom så langt borte fra. Han satte sine hovedtelefoner på og arbejdede febrilsk for at overvinde de sfæriske forstyrrelser, som den aften var

Dette billede fra 1923 er meget værdsat inden for murene. Det viser samtlige 5 medarbejdere, der har opnået 50 års jubilæum på fabrikken. Siddende i forreste række som no. 1 fra venstre, spindemester Svenningsen (stadig med pipe), og som no. 9, appreturmester J.P.Petersen (i store træsko). I 3. række yderst til højre, den helt unge Peter Jensen. I bageste række no. 3 fra venstre, forretter H.P.Andersen (uden hat), og yderst til højre i samme række, væver Michael Jensen. Endvidere centralt i forreste række, Johs. Jespersen (med bowler), og ved hans højre side dir. I.C.Nielsen. Spinder Chr.Jensen, der oprettede lokalafdelingen i 1896, ses i bageste række som no. 2 fra venstre, – og sådan kunne man blive ved.

særlig nederdrægtige. Ind imellem lod han publikum forstå, at der dog var liv i æteren. Måske kunne han indfange udlandet, – man måtte blot være tålmodig. Men den genstridige kasse lod sig ikke formå til at frembringe genkendelige lyde. Der kom ikke andet fra den end hysten og piben i alle mulige højder og tonarter.

Da der på den måde var gået over en halv time, så man boghandler J. Jacobsen rejse sig og forlade lokalet med demonstrativ hovedrysten. Ham fulgte lige efter omtrent halvdelen af salen. Tilbage blev de unge og entusiastiske, som så gerne ville være vidne til, at det utrolige kunne lade sig gøre, adskillige af dem var bare store drenge. Mod slutningen af sceancen lykkedes det heldigvis den ihærdige og sympatiske Pauli at fremtrylle lyde, der kunne tolkes som tale, hvorved den totale fiasko udeblev.

Radio-skisma på selskabeligt plan

Man vil således bedre kunne forstå en episode, der et par år senere udspandt sig ved et aftenselskab hos bankdirektør Th. Jacobsen (forældre til den kendte etnolog, museumsinspektør Werner Jacobsen). Man havde tændt cigaren og var i herreværelset nået til kaffen og cognacen, men endnu ikke begyndt på l'hombren, da samtalen gled hen på de nymodens radioapparater, der i stigende omfang dukkede op i hjemmene. Meningerne var delte, men da den unge landinspektør Zoffmann med iver og ildhu fremhævede den umådelige betydning radioen ville få som fremtidens store kulturfaktor, skete der en kortslutning. Den forhenværende borgmester, bankdirektør Yde, blev meget fortørnet over denne, som han sagde, provokerende overdrivelse. Hvordan kunne man tillægge disse ufuldkomne apparater med irriterende hovedtelefoner nogen som helst seriøs betydning i kulturel henseende? – Zoffmann svarede skarpt igen. Han så endog i radioen en afløser for højskolerne, og så var spillet gående. Damerne i dagligstuen inde ved siden af lod samtalen forstumme for at lytte med.

De to herrer var hver for sig fremragende debattører, og der blev talt højt, – den klassiske kløft mellem generationerne kom til fuld

udfoldelse. Ingen andre blandede sig i diskussionen, og de to modparter forblev naturligvis bunduenige og bitre på hianden. Jeg husker ikke, om situationen blev yderligere tilspidset, men den må have gjort dybt indtryk, eftersom min mor den følgende dag talte meget om den, og gjorde det så levende, at jeg har kunnet huske det. Hun var især meget optaget af, at nogen havde vovet at tale den højt estimerede borgmester så stærkt imod, men havde også fået øje for, at radioen måske var andet og mere end legetøj for teknisk interesserede. På grund af tidernes ugunst fik vi dog først radio omkring 1928, hvorefter hun desværre holdt op med at spille klaver.

Historiens dom er nok på det punkt faldet ud til Zoffmanns fordel, men det er en tanke værd, at da fjernsynet i beg. af 50'erne kom til verden, – og i modsætning til radioen, fuldbåren og komplet, – blev det, især blandt akademikere, i en lang årrække anset for et kulturelt statussymbol ikke at have fjernsyn.

En Herningdreng havde i 20'erne ikke ofte mulighed for at opleve hav og fjord, og kom han endelig på en søndagsudflugt måtte han med misundelse se, hvilke muligheder hans jævnaldrende andre steder havde for at bade og svømme. Men han forstod at tilpasse sig og tage fantasien til hjælp.

Ude i Vesterholms enge ikke langt fra 'Snur-om', nord for Gl. Landevej, lå adskillige mergelgrave. Drengene fra 3' Mellem syntes stedet var ganske idyllisk med kratbevoskning omkring 'Holger Danskes Briller', hvis lergrå, iskolde vand rummede en vrimlende verden af haletudser, frøer og hundestejler, – af og til også en død hund eller kat. Der var så fredeligt herude blandt ungmåtterne, her kom aldrig et menneske.

De fleste af drengenes forældre forlod denne verden uden viden om, at på dette sted samledes deres unge sønner, når de på varme sommer eftermiddage var til fødselsdagsgilde hos hinanden. Det var vejen til agtelse og et sikkert forsvar mod mistanke om tøsedreng, hvis man var blandt dem, der her smed alt tøjet, og man efter at have

*Friluftsbad i
20'erne*

overvundet det kolde gys (gys er et dårligt dækkende udtryk) forsøgte sine første, spæde svømmetag.

Der findes selvsagt ingen billeder af disse beskedne vandhuller, men vejen, der i dag skærer sig igennem området, har man kaldt –Kærmindevej.

Festaften i Klubben

Naturligvis måtte Klubbens medlemmer fejre begivenheden, da kongeparret Chr. d. X og Alexandrine i 1923 havde sølvbryllup. Det blev en festaften af dimensioner, soirée og grand bal, som man dengang kunne arrangere det i Eydes smukke festsal med de tilstødende saloner. Og året efter bød der sig påny en lejlighed til at trække i det store skrud, da Klubben naturligvis måtte festligholde sit 50 års jubilæum. Man spiste klar suppe, kogt pighvar, gåsesteg og vanilleis til hele 7½ kr pr kuvert. Men det lignede, at klubbens kasse gav maden, og man selv kun skulle betale vinen, for nu er gullaschperioden passé og penge en mangelvare. Der deltog 90 herrer og damer, der måtte lytte til officielle festtaler plus en lang række uofficielle. Men de har ganske sikkert haft det lystigt bagefter under det påfølgende bal, for vi er nået ind i »the roaring twenties«, Jazzen har trængt sig frem til Herning, og de unge på 40 lægger dansestilen om til tonerne af 'Yes, we have no bananas' og ikke at forglemme de populære schlagere fra Scalarevu-en, 'Maggidudi', 'Du gamle måne' o.s.v. – Ind imellem spiller musikdirektør Sofus Nielsen naturligvis en Wienervals og en Rheinländerpolka, – man skal ikke helt bryde med fortiden.

Men det skulle blive meget værre. Omkring 1926 lader de avancerede damer sig klippe à la garçonnette med shinglet frisure, de går i knækorte kjoler uden talje, og deres barme er med ét som sunket i jorden. De bruger læbestift og alt sådan noget, og så begynder de at ryge cigaretter. Den depraverede ungdom nøjes nu ikke med tango og foxtrot, men til tonerne af et sensuelt hulkende instrument, der hedder saxofon, danser de et vanvittigt niggerspjæt, de kalder Charleston.

Men lystigheden er sørgmunter. Arbejdsløsheden føles som en trussel, den breder sig herhjemme som overalt i Europa og når i perioder over 30 %. I 1924 dannes den første socialdemokratiske regering under Th. Stauning. Hans socialminister, teologen Fr. Borgbjerg, hvis skæg ikke alene var stort, men også meget rødt, bekendtgjorde straks, at han agtede at stille forslag til 'Lov om bedriftsråd' med arbejderne deltagelse i virksomhedernes ledelse. Men Stauning, der ikke var så lærd, var klogere, det måtte naturligvis være den nye statsministers allervigtigste opgave at mindske de lange køer af arbejdsløse, man dagligt kunne se ved kontrolstederne. Industrien havde håbet, at den nye arbejderregering ville forhøje de meget lave toldsatser. Men 'Jeppe gik ikke i kassen'. I stedet forelagde regeringen i Folketinget en samlet plan med støtteordninger til afhjælpning af krisen, og det faldt den på i 1926.

Vi fik påny en venstregering, denne gang under Madsen Mygdal, der var ligeså ensporet landbrugspolitiker, som Neergård havde været, og som forlangte, at industrien selv måtte overvinde krisen og billiggøre produktionen ved at nedskære sine omkostninger. »Lad falde hvad ikke kan stå!« som han hånligt citerede efter 'Internationale'. – Og klædefabrikkerne faldt trindt om land i Svendborg, Silkeborg, Horsens, Nørre Sundby og mange andre steder.

Derimod får de mange nyopdukkede trikotagefabrikanter i de kommende år vind i sejlene, takket være de nye strikkemaskiner, der skaber andre beklædningsvaner. Det bliver mode med strikkede jumpers og pullovers, og enhver kvinde 'ønsker sig inderst inde' undertøj og underkjoler af det nye vidunderlige stof, tricotcharmeuse, af 100 % kunstsilke.

Men for størsteparten af tekstilindustrien, omfattende bomuldsindustrien og klædefabrikkerne, var forholdene trøstesløse. Regeringen stillede dog et mindre beløb til rådighed for enkelte betrængte fabrikker, når særlige forhold talte derfor. Hjælpen blev givet i form af driftslån gennem Erhvervenes Lånefond, og naturligvis var der

stærk rift om denne støtte, der dog kun blev ydet, såfremt det kunne sandsynliggøres, at der derved blev skabt eller opretholdt arbejdspladser.

Statslån

Johs. Jespersen havde en særlig evne til at vinde folk for sig. Det kom bl.a. frem under forhandlinger, hvor han ved sin kloge, dæmpede argumentering som oftest vandt gehør for sin sag, og takket være hans utrættelighed lykkedes det klædefabrikken i Herning at få et sådant statslån. Lånet, der blev på kr. 200.000, ønskede fabrikken anvendt til oprettelse af en afdeling for trikotage, idet der blev stillet som betingelse, at der til denne fabrikation kun måtte anvendes garn fra eget spinderi.

Ny afdeling for strikvarer

Den nye afdeling blev indrettet med et strikkeri på 1' sal i den gamle væveribygning fra 1895, byens ældste industribygning, der ligger med gavlen ud mod gl. Skolevej. Sammesteds findes i dag fabrikkens stoppe- og nopperi. I løbet af få måneder stod her en samling fabriksny trikotagemaskiner omfattende:

- 8 stk rundvæve m. spidsnåle (Rundkulier) no. 16 og 20 'grob'
- 1 stk rundstrikkemaskine m. tungenåle (Jacquard) no. 8
- 4 stk automatiske sokkemaskiner no. 7
- 5 stk diverse fladstrikkemaskiner grove no. fra 3 til 8

Desuden var der mindre hjælpemaskiner til borter og ribbe. Alle maskiner var med 'løs og fast' remskive, som det hed, og blev normalt trukket af fabrikkens dampmaskine, dog kunne anlægget ved overarbejde eller holddrift trækkes af en stor jævnstrømsmotor, der omtrent var den eneste el-motor på hele fabrikken.

Ved siden af strikkeriet, adskilt fra dette ved en bræddevæg, lå systuen, der var indrettet med c. 20 symaskiner, deriblandt diverse specialmaskiner.

Der blev antaget strikkemester og direktrice, og i løbet af 1927 kom man i gang med at fremstille en prøvekollektion.

Naturligvis var der vanskeligheder med at tilpasse spinderiets produktion efter strikkemaskiner, hvis krav til garnets kvalitet og karak-

ter var helt anderledes end det tilvante, og det var i øvrigt nok med en blanding af forhåbning og beklemmelse, fabrikkens to direktører trådte ind på det nye felt, hvor man ikke havde noget videre kendskab til markedsføring og afsætningsforhold. Det har utvivlsomt været byens anden store tekstilvirksomhed, trikotagefabrikken S. Truelsen & Søn, der dannede forbillede. Denne virksomhed havde i hele efterkrigsperioden haft god afsætning og lønsomhed, hvorimod der absolut ikke var opmuntring at hente ved at betragte andre danske kolleger. Listen over de klædefabrikker, der i mellemkrigsårene måtte lukke øjnene, er bedrøvelig lang. Den ser således ud:

		<i>grund-</i>	<i>ophørt</i>	
		<i>lagt</i>	<i>som</i>	
			<i>klædefab.</i>	
1 Skive Klædefabrik	Skive	1841	1920	<i>In memoriam</i>
2 Bramminge Klædefabrik	Bramminge	1897	1920	
3 Hammers Klædefabrik	Silkeborg	1874	1921	
4 Gørding Uldspinderi & Klædefabrik	Gørding	1873	1923	
5 Andelsklædefabrikken Vestjylland	Troldhede	1920	1924	
6 Gustav Krüger & Co.	Odense	1871	1925	
7 J.M.Undéns Klædefabrik	Frederikshavn	1918	1925	
8 Års Klædefabrik & Uldspinderi	Års	1890	1925	
9 Ringkøbing Garnspinderi & Klædefab.	Ringkøbing	1884	1925	
10 Varde Uldspinderi & Klædefabrik	Varde	1890	1925	
11 Nordisk Klædefabrik A/S	København	1918	1926	
12 J.L.Binder & Co A/S	Lyngby	1891	1928	
13 Rings Klædefabrik	Vinderup	1902	1928	
14 Holstebro Garnspinderi & Klædefab.	Holstebro	1821	1928	
15 Wiggers Klædefabrik	Svendborg	1855	1928	
16 Martensens Uldspinderi & Klædefab.	Brande	1855	1929	
17 Crome & Goldschmidts Fab. A/S	Horsens	1860	1929	
18 Ryesgades Fabrikker A/S	Nørre Sundby	1903	1930	
19 Niels Stampes Klædefabrik	Århus	1846	1930	
20 Skærbæk Uldspinderi & Klædefabrik	Sønderjylland	1875	1932	

			<i>ophørt</i>
		<i>grund-</i>	<i>som</i>
		<i>lagt</i>	<i>klædefab.</i>
21 Werner & Jensens Klædefabrik	Silkeborg	1892	1932
22 Randbøldals Fabrikker A/S	Randbøldal	1865	1932
23 Skjern Uldspinderi & Klædefabrik	Skjern	1877	1936
24 Søndermølle Klædefabrik I/S	Viborg	1916	1939

Når man læser den sørgelige liste, må man ikke forledes til at tro, at de nævnte klædefabrikker var fuldriggere allesammen. De fleste var meget små med kun et eller to karteværker og nogle få væve, og var især baseret på bønderarbejde og en i øvrigt lokalpræget kundekreds, hvorfor de som regel også havde et detailudsalg. Adskillige af dem kunne hverken farve eller efterbehandle, men måtte sende de vævede stykker til behandling på andre klædefabrikker. Grundlæggelsesåret angiver den spæde begyndelse som farveri eller spinderi, hvorimod det ikke har været muligt tillige at fastslå, hvornår de forskellige virksomheder har anskaffet deres første klædevæve, for de flestes vedkommende har det nok været i 90'erne.

Endelig må retfærdigvis anføres, at flere af de fabrikker, der ophørte med fremstillingen af klædestoffer, fortsatte som spinderi eller farveri og i dag trives i bedste velgående. Det gælder: Martensens Fabrik A/S, Brande, der er blevet landets største indenfor farveri og trykkeri.

Holstebro Garnspinderi, der med et stort moderne anlæg har specialiseret sig i grove garner til tæppeindustrien.

Skjern Uldspinderi og Klædefabrik, der under navnet Skjern Trikotagefarveri A/S fortsatte som lønfarveri for de mange trikotagefabrikker. Spindriet blev nedlagt, hvorimod væveriet blev afhændet til anden side.

Søndermølle Klædefabrik I/S, Viborg, der i mange år har været leverandør af vigognegarn til trokotagefabrikkerne, og som efter

overtagelsen af fabriksbygningerne i Randbøldal også førte denne fabrik videre som spinderi.

Ringkøbing Garnspinderi og Klædefabrik blev efter standsningen i 1925 overtaget af vævemester H.L.Hansen fra Brdr. Lund i Herning. Han omdannede fabrikken i Ringkøbing til tæppefabrik. Virksomheden lukkede i 1966.

Fabrikken i Skærbæk i Sønderjylland fortsatte i beskedent omfang som spinderi for egnens mange fåreavlere og med fortrinsvis lokal kundekreds.

Bramminge Klædefabrik videreførte spinderiet og havde en overgang en del lønspinding for Færøerne. Virksomheden lukkede i 1955.

Fabrikken i Troldhede var en af landets få nøglefærdige klædefabrikker, som det hedder nu. Det lykkedes andelsfolkene i Troldhede og Borris at stable en fuldfærdig klædefabrik på benene, men maskinerne fra Tyskland kom desværre først i 1920, og da var dansen om guldkalven forbi. Fabrikken kom aldrig rigtig i gang, den døde som dununge, og egnens bønder måtte bære tunge tab. Men der var stil over fabriksbygningen, der har ikke ringe lighed med en større provinsbanegård. Den står der endnu og huser en virksomhed for spånplader. Forhåbentlig får vi en gang beretningen om Andelsklædefabrikken Vestjyllands korte levned med oplysninger om, hvad tabene betød for egnens andelshavere.

Rækken af de i mellemkrigsårene standsede klædefabrikker gør ikke krav på at være fuldstændig, det er muligt der har eksisteret fabrikker, som trods forfatterens bestræbelser ikke har ladet sig opspore.

I fagforeningsprotokollen er vi nået til 1925. Den tid er nu forbi, da det var Klædefabrikkens folk, der beherskede afdelingen. Men også trikotagefabrikkerne mærker krisen. Formanden klager over, at den store og langvarige arbejdsløshed trykker hårdt, og at mange har opbrugt deres vedtægtsmæssige understøttelse. Man vedtager dog trods alt, at holde den årlige stiftelsesfest, – men 'så billigt som muligt'.

*Stiftelsesfest trods
krise*

Rammen om tekstilarbejdernes festligheder var endnu stadig Vestre Gæstgivergård. Den gamle festsal har oplevet et og andet i tidens løb. Det var også her, landets gøglere i mange år holdt deres årlige generalforsamling med det påfølgende gøglerbal, der havde en sælsom dragende magt over flere af byens borgere. Det fandt altid sted i forbindelse med Storemarkedet omkring 1. september.

Ikke alene de gøglere, der altid var på farten, men også adskillige fra Dyrehavsbakken deltog i Storemarkedet i Herning, der i mangfoldige år strakte sig over to dage. Fra 20'erne og 30'erne huskes naturligvis professor Labri, og kæmpedamen, udråbersken Søren Sjaskme, der visselig ikke var nogen skønhedsdronning, men i hvis svulmende barm Skaberen havde indbygget en megafon, der skar gennem larm og lirekasser og overdøvede alle konkurrenter på estraderne.

Storemarked

For byens handlende og beværtere var storemarkedsdagene blandt årets travleste, og for byens øvrige befolkning, såvel som for landboerne, var det som om Dyrehavsbakken var flyttet til Herning. Det som var det væsentlige, – de mange heste og kreaturer, der var bragt til marked for at blive solgt, – var for byboerne kun staffage, der i dagtimerne dannede en hyggelig ramme udenom det spændende, letfærdige gøgl.

Ved 8–9 tiden om aftenen begyndte folk igen at strømme mod pladsen, der henne fra Bethaniagade tog sig tivolieventyrligt ud med de hundreder af glødelamper rundt om på karruseller og luftgynger, og med primitive lygter eller blus flammende ud for de mange boder og telte. Nu hvor mørket faldt på, var det ungdommens marked. Adskillige var halvfulde, andre lod som om de var det, og alle var mere eller mindre pjankede. I småklynger vandrede de rundt i teltgaderne på må og få, eller de gik med hinanden under armen i lange rækker, som snoede sig igennem vrimmelen. På alle strategiske punkter stod folk og solgte konfetti fra store sække. Her fik man fyldt frakke- og jakkelommer med de bitte små, runde skiver af papir i stærke farver,

Storemarkedet antagelig omkring 1916. Billedet, der især skal præsentere de to møller, t.h. Ny Mølle og t.v. Gl. Mølle, viser os kun et beskedent hjørne af den store festplads.

hvormed man frit havde ret til at overdænge personer af det modsatte køn, – fortrinsvis dem man satte pris på. Konfetti havde en modbydelig evne til at trænge ind alle vegne, i håret, i tøjet, endog ind på kroppen og i mund og næse. Man måtte leve med konfetti i flere dage efter en vellykket markedsaften. Men det ansås for en udsøgt opmærksomhed at måtte lægge åsyn til en håndfuld af dette heldigvis ufarlige skyts.

Naturligvis skulle der også helst være tid og penge at øde på skydetelte og gøgl, men konfetti-duellerne var og blev det vigtigste, – det forløsende. Og i flakkende skær fra hvirvlende karruseller blev oceaner af konfetti udøst i en uendelighed af kaskader. Det skete under råb og latter og til vældigt passende akkompagnement af motortrukne kæmpelirekasser, der fik 'Über den Wellen' og 'Skøjtøløbervalsen' til

at smelte sammen i en kakofonisk enhed, optrappet af skingrende hyl fra luftgyngerne og motordrøn fra dødsdromen, – et livsaligt barbari af larm og toner.

De mere økonomiske sparede på konfettien og anbragte penge i en krillebasse, d.v.s. en lille kost af spraglede fjer, der satte dem i stand til at gøre pigerne deres opvartning ved at feje dem i ansigtet, når de strøg forbi, – og om det måske ikke var afsindigt morsomt, så lå det i hvert fald milevidt hinsides hverdagens adfærdsmønstre. Ved halvtolv tiden ebbede løjerne ud, efter at de for en stakket stund havde skænket en hoben vestjydsk ungdom et fattigt anstrøg af sydlandsk karnevalsstemning. Desværre havde de unge ingen steder at gå hen bagefter. Det hele opløstes i et intet, – eller en markeds-kæreste. – De havde for resten heller ikke flere penge.

Den nye generation Det begyndte så lovende for den nye trikotageafdeling, så lovende at Johs. Jespersen vovede at tilråde sin førstefødte at gå ind til oplæring i det benhårde tekstilrace, efter at denne i 1928 havde taget studentereksamen og nu skulle finde en levevej. Det har undertiden undret mig, at han turde, men der var nok ikke mange andre muligheder, som forholdene lå.

Gymnasiet Herning Gymnasium er fra 1923. I følge daværende rektor V.S.Lauritsen skyldes det især Chr. Ydes initiativ, at det blev Herning og ikke Holstebro, der fik det første gymnasium i Ringkøbing Amt. Planerne tog form allerede i 1917, men blev først gennemført to år efter at Yde var fratrukket som borgmester, efterfulgt af den djærve Helge Kampmann, i hvis lod det faldt at være borgmester i vel nok den trangeste periode i byens historie, – først de fattige år i 20'erne og 30'erne og sluttelig de drøje år under besættelsen. Alligevel fordobledes indbyggertallet til 16.200 i hans epoke som borgmester.

Hvem, der ikke kender den historiske baggrund, må det forekomme besynderligt, at ligesom Bethania aldeles ikke ligger i Bethaniagade, således findes der ingen skole i Skolegade. Men i Bethaniagade lå den tidligere kommuneskole, og her fik det nye gymnasium til huse.

Skolebygningen fra 90'erne, der fra 1923 til 1951 fungerede som Gymnasium, og som i en periode tillige rummede såvel rektor- som pedelbolig, kunne stå som sindbillede på fordums vestjydsk nøjsomhed, og var visselig også ramme om nedarvet, legendarisk flid.

Skolebygningen fra 1904 var forbeholdt mellem- og realklasserne, men den gamle bygning fra 90'erne, der i fordums dage havde været udstyret med kakkelovn og hele to spytbakker i hvert klasseværelse, blev fikset op og indrettet til brug for de tre gymnasieklasser.

Manglede Herning Gymnasium ved sin oprettelse og i de første 28 år den ydre glans, der omgav andre byers katedralskoler, da havde den således til gengæld et overmål af patina. Men eleverne befandt sig godt i de hyggelige klasseværelser og i deres egen isolerede skolegård med de to gamle pæretræer, som det aldrig blev forundt at bære fuldmodne frugter. Da lektor C.L.Christensen i 1932 kom tilbage til skolen som rektor, lod han det ene erstatte med et lindetræ, som han egenhændigt plantede. Udenom blev lagt en flisegang, der flittigt blev benyttet af spadserende gymnasiaster. Som gl. rytterofficer var

det rektor en gåde, at hans elever altid gik omkring træet i venstre volte. De gjorde det naturligvis helt ubevidst eller tilfældigt. – Studerende i dag vælger også venstre volte i manegen, – men hverken ubevidst eller tilfældigt.

For byen var det naturligvis en begivenhed af verdensformat, da de første 16 hvide huer lod sig se i gadebilledet, – og det gjorde de ofte.

»Da det første studenterhold sprang ud med strålende resultater, gik flagene til vejrs overalt i Herning. Den 30' juni 1926 erobrede Gymnasiet 'Hedens Stjerne' med F.D.F.'s musikkorps i spidsen. For første gang førtes det blå banner med den fint broderede hjejle i midten foran eleverne. Banneret var en gave til skolen fra forældrekræden,«

skrev rektor Lauritsen i Gymnasiets festskrift ved 25 års jubilæet.

Der var i hele Ringkøbing Amt kun 14, der i 1928 tog studentereksamen, og i grunden var det vel samfundets mening, at de alle skulle læse videre. Man kan ikke sige, at folk i fri næring dengang var nedvurderet, men dog syntes man nok, det var en sær luksus, når en ung mand gik ind til erhvervslivet med en studentereksamen, og medgive må man, at der ikke mindst på denne egn findes talrige eksempler på, at de, der klarede sig bedst, har gået i stråtækt skole, som det så rørende hedder.

I det Herrens år, da Herning fik sit gymnasium, lod byens styrelse Folkebogsamlingen få til huse på 1' sal i den gamle realskole på Torvet. Ganske vist var det strenge tider, men havde man sagt A, måtte man også sige B. Og bogudlånet, som siden oprettelsen i 1903 havde ført en meget omflakkende tilværelse, fik nu et tjenligt domicil med faste rammer. Realskolebygningen havde en kort årrække været indrettet til beboelse for byens husvilde, som nu måtte forlade deres eksklusivt beliggende residens og rykke ind i nyopførte barakker på Gl. Landevej.

I forbindelse med Folkebogsamlingen (ingen vovede at bruge det dyre ord, bibliotek) indrettedes desuden en læsesal med håndbøger

og tidsskrifter. Det drog bl.a. flere af de unge gymnasiaster nytte af, når de efter skoletid f.ex. arbejdede med dansk stil eller læste lektier sammen, for skolearbejdet var noget, der skulle tages seriøst. Det beroligede den bekymrede bibliotekar Understrup, at de var flinke til at passe kakkelovnen.

De elever som holdt til her i slutningen af 20'erne, fik jævnlige besøg af en yngre mand med et karakterfuldt ansigt, der gjorde sig bemærket ved en skarpskåren hage, en tværrynket pande og et vemodigt, næsten vredt drag om munden. Han gik som regel med kasket og i en temmelig udtjent frakke. De antog ham for en arbejdsløs, der bare skulle have tiden til at gå. Han var på sin side indesluttet og reserveret og lod som om de ikke var til. Senere erfarede de, at han hørte til blandt de særprægede eksistenser, kunstnere hed det sig, der til borgerskabets forargelse havde deres gang i Nygade hos den smukke, excentriske overlægefrue, Ellen Biilmann. Denne lagde til gengæld aristokratisk afstand mellem sig og damerne af det brave borgerskab. – Det var slet ikke til at bære.

Nis Petersen

Som bekendt blev fru Biilmanns indflydelse af afgørende betydning for Nis Petersen. Og i bohømekliken, der hjemmavant, men ikke altid til overlægens udelte begejstring, færdedes i det Biilmannske hjem, var flere senere kendte malere af Herningoprindelse, – først og fremmest Nis Petersens yngre bror, C.V.Garm. Også Trier Ågård og Ane Brügger kom her ofte.

Selv om gymnasiasterne anså sig for at være vældigt avancerede og bl.a. kastede sig over hvert nyt nummer af Poul Henningsens 'Kritisk Revy', så delte de nok til dels borgerskabets forargelse. Hvem kunne også ane, at Nis Petersen havde sin gang på bogsamlingen for at skaffe sig stof og viden måske endog til Sandalmagerens Gade, der udkom i 1931.

Sandheden i ære havde deres forgudede dansklærer, den unge lektor K.F.Plesner, der tog doktorgraden, mens han var i Herning, læst op for dem af Nattens Pibere, men han læste jo så mange digte for

K.F.Plesner

dem. Plesner var deres idol, og derfor indoktrinerende – helt uforsættigt. Men det var velkendt, at han var ateist, og det var dengang lige så omstridt, som det nu er at være marxist.

Man må vist desværre erkende, at Herning ikke har ydet Nis Petersen og hans forfatterskab den interesse, man kunne forvente af byen, der fostrede digteren af det ypperlige, sjældne geni, – det geni, som han selv gjorde sit bedste for at give de slettest mulige ydre vilkår.

Sin barndom og første ungdom tilbragte han hos bedstemoderen, der bestyrede K.F.U.K. i Nygade. Men om Nis Petersen end har ligget i et svaneæg, så var bedstemor Nissens indremissionske hjem såvist ikke nogen andegård. Opvæksten blandt de brændende i troen og den bibelske sfære, der omgav dem, kom til at præge den vantro vagabonddigter livet igennem og blev nerven i hans forfatterskab. Han førte med sig et fond af bibelord og – tanker og frigjorde sig aldrig af Herning.

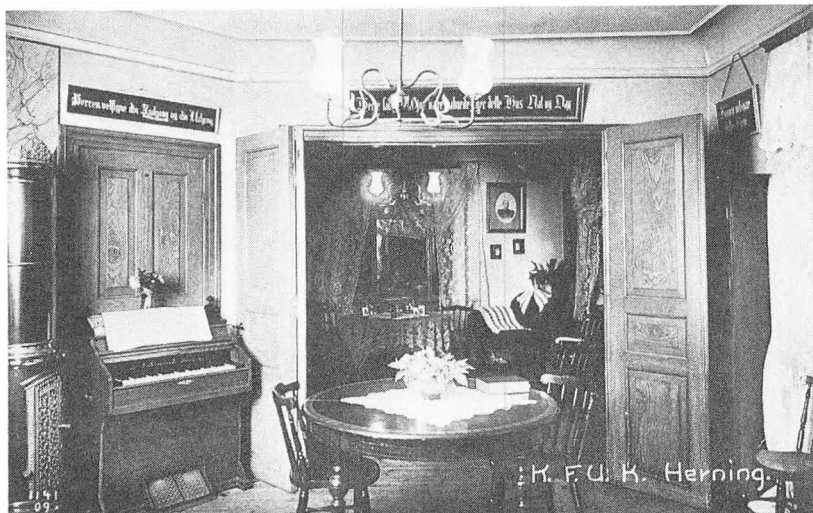
Der er få danske digtere fra det 20' århundrede, hvis liv og digtning har været forsket og kommenteret så grundigt som Nis Petersens. Subtile afhandlinger og digre professorbøger, endog en doktordisputats er der skrevet herom.

»Lyrikken er den stærkeste del af Nis Petersens livsværk. Den er blevet så fremragende original, fordi han både var en født artist og havde et langt ubændigere sind i sig end nogen anden lyriker i den sidste grå menneskealder af Danmarks litterære kunst.«

– skrev professor Hans Brix i 1947.

Og dog vil Nis Petersen-dyrkere og -fans, der kommer til byen for at se hans barndomshjem, forgæves spejde efter en mindeplade på huset i Nygade, den findes der ikke, – endnu.

Efter denne afstikker i det litterære må vi hovedkulds tilbage til den barske virkelighed. – Trikotagevarerne fra Brdr. Lunds Fabrikker slog an, dels fordi det havde nyhedens interesse, at en klædefabrik begyndte at fremstille strikvarer, dels fordi varerne så anderledes ud.

Man kunne have undt den store analytiker Hans Brix dette kig ind i Nis Petersens barndomshjem (1908).

Man var vant til, at strikvarer skulle være af kamgarn, bortset fra det gammeldags bindetøj. De nye produkter af kartegarn var billigere, sådan så de også ud, men de vakte interesse, og salget kom i gang. Desværre holdt det ikke, allerede hen på året 1929 flovede afsætningen af, og det blev snart åbenbart, at den maskinagent, der havde været firmaets konsulent, havde rådgivet dårligt i dispositionen af maskinerne. De var for største parten mindre egnede og omfattede navnlig for mange forskellige typer og finheder, hvorved produktionsserierne blev for små. Kun en engelsk rundstrikmaskine var velegnet, den gik i toholdsdrift à 12 timer, mens de andre maskiner i løbet af 3–4 år langsomt kørte i stå. I 1934 blev afdelingen nedlagt, og maskinerne solgt.

Imens var der sket en omlægning indenfor branchen, en strukturændring, som det nu kaldes. Salget direkte til detailledet hørte snart

*Ændrede
afsetningskanaler*

efter krigen helt op, og de tre rejsende var successivt blev opsagt. Konfektionsindustrien tog fart, og folk begyndte at gå i 'færdigsyet' tøj. Kunderne blev færre, men til gengæld større, og Johs. Jespersen rejste selv landet rundt og besøgte fabrikkerne med sin kollektion af klædestoffer. Trikotagevarerne blev solgt – søgt solgt – af en række grossister. Men det så vedvarende sort ud. Allerede i 1929 var de lånte penge opbrugt, – en lukning af hele virksomheden var stærkt truende.

Financieringsproblemer

Man ville dog forsøge, om man kunne opnå endnu et lån, og Johs. Jespersen og bankdirektør Yde rejste derfor over til Staunings handelsminister, C.N.Hauge, for at andrage om yderlig 50.000 kr. Men ministeren var for godt inde i fabrikens dårlige stilling, han sagde, at han hellere ville afsé 200.000 til arbejdsløshedsunderstøttelser end sætte 10 kr. i uldspinderiet i Herning. Skulle der være tale om hjælp, måtte gælden til Herning Handels- og Landbrugsbank i hvert fald først slettes.

Det var det værste man kunne have stillet Yde overfor. Han blev synlig vred, og både han og ministeren gik i baglås. Jespersen bad nu stilfærdigt, om han måtte stille et forslag, idet han gjorde rede for sine ihærdige anstrengelser for at opnå leverancen af betrækstoffer til Ford Motor Company's nye samlefabrik i København. Han havde begrundet håb om, at sagen ville gå i orden, prøver og priser var allerede godkendt. Kunne Klædefabrikken blot få et moratorium på tre år og nøjes med at forrente halvdelen af sine lån, så mente Jespersen det ville gå.

Handelsministeren ytrede stærk tvivl, om det kunne lade sig gøre at holde virksomheden i gang i tre år, men fandt dog forslaget acceptabelt, og Jespersen kunne rejse hjem og kæmpe videre.

Med leverancen til Ford forholdt det sig således: Efter at salget af den berømte T-model var indstillet i 1927, skulle den store samlefabrik i Københavns Sydhavn nu fremstille model A og forsyne hele

Ford Motor ind i billedet

Skandinavien og Finland. Man tilstræbte at finde så mange underleverandører som muligt her i Landet, blandt andet også af uldne metervarer, som anvendtes til stole-, side- og loftsbetræk. Prisen skulle blot være 1 cent under den amerikanske pris, som det ad sære kanaler altid lykkedes Jespersen at opspore, men kvalitetskravene var meget strenge. Efter talrige forsøg ved dag og nat fik man endelig en række prøvelængder godkendt, og leverancen var hjemme.

På samme tidspunkt lukkede Crome & Goldschmidts store klædefabrik i Horsens (fra 1860), og her købte Herning-fabrikken for 5000 kr et meget fint karteværk, som indgik i stedet for to gamle, kassable værker. Man måtte være sikker på at kunne spinde garnet til Ford-leverancerne jævnt og korrekt. Et tilsvarende maskinaggregat koster i dag som nyt ca. 900.000 kr. Udover de uheldige trikotagemaskiner var dette maskinkøb det eneste, der blev foretaget igennem de kritiske år i 20'erne. Samarbejdet med Ford blev i en årrække af livsvigtig betydning for klædefabrikken og kom til at bestå, kun afbrudt af krigen, indtil Ford Motor Company nedlagde polstringsfabrikationen i begyndelsen af 1950'erne.

Men det mislykkede forsøg med den nyetablerede trikotageafdeling var et hårdt slag, som yderligere havde forhøjet fabrikkens gæld, og moratorietiden klaredes kun igennem med møje og besvær, omend med beskedent overskud. Da de tre år var omme, fik firmaet meddelelse fra Erhvervenes Lånefond om, at der måtte en ordening i stand.

Det kom ikke overraskende, hverken for bestyrelsens formand, sagfører Valeur, for bankdirektør Yde, eller for de to direktører. Johs. Jespersen stillede forslag om at nedskære aktiekapitalen til 10 % d.v.s. 60.000 kr. og forsøge at tegne for 200.000 kr. nye aktier, idet oprettelsen af Valutacentralen i 1932 gav håb om et lidt lunere klima for dansk industri.

Lånefonden forkastede dog dette forslag og meddelte, at såfremt aktionærerne skulle bevare noget som helst, ville der ikke være noget

Moratorietiden

at forhandle om. I så fald måtte man enten skaffe statslånet fuldt indløst eller dreje nøglen om og lade virksomheden stille til tvangsauktion.

Jes Jespersen

Johs. Jespersen havde imidlertid trods al modgang en stædig tro på fabrikken. Han arbejdede udfortrødent på at skaffe kapital, og en overgang så det ud til, at der var emner inden for kundekredsen. Men de sprang fra, og der måtte søges andre udveje. Hans ældre bror, Jes Jespersen, der var grosserer og agent i København for udenlandske klædevarer, lovede ham støtte og formåede sin gode ven, grosserer Chr. Jantoft, København, til også at give tilsagn.

Efter langvarige forhandlinger på firmaets kontor med en kontorchef i Handelsministeriet og bankdirektør Yde blev der truffet en ordning, hvorefter Statens lånefond og Banken nedskrev deres fordringer, mod at de respektive restlån blev sikret ved kaution af Jes Jespersen og Chr. Jantoft.

B.L.F. i likvidation

Så blev da i foråret 1934 aktieselskabet Brdr. Lunds Fabrikker opløst med C.W.J. Valeur som likvidator. Aktiekapitalen var tabt, men fabrikken standsede ikke, den blev videreført som Herning Klædefabrik ved Jes Jespersen og Jantoft med Johs. Jespersen som eneleder, idet direktør J.C.Nielsen var afgået ved døden i efteråret 1933.

Herning Klædefabrik

Allerede i efteråret 1934 var uheldet ude igen. En nat under skifteholdsarbejdet, da fabrikken havde travlt med betrækstoffer til Ford, eksploderede dampmaskinen, idet den ene af de to stempler slog bunden ud af cylinderen og brød videre gennem muren ud mod Vestergade. Heldigvis kom ingen til skade, men den hvæsende lyd af dampen, der nu pludselig trængte uhindret ud, kunne høres over hele byen.

*Dampmaskinen
eksploderer*

Det betød øjeblikkelig standsning, som i betragtning af den yderst stramme økonomi, meget let kunne være blevet for bestandig. Men takket være den rådsnare elektromontør Simonsen, Lykkesvej, blev miseren afbødet. Han skaffede i løbet af få dage 6 store jævnstrømmotorer til veje, medens fabrikkens egne folk gik i gang med at dele transmissionsanlægget op i lige så mange grupper og montere store remskiver på akselenderne. Og så var fabrikken atter i drift, men dampmaskinen lå lemlæstet hen og kom aldrig siden i gang.

Unge industrifolk af i dag vil have svært ved at forestille sig, hvordan man, før elektromotoren vandt indpas, måtte indordne sig under de meget begrænsede muligheder, som den direkte kraftoverførsel fra dampmaskinens store svinghjul medførte.

*Transmissioner
på en anden måde*

På Klædefabrikken forløb hovedakselen parallelt med Vestergade, alle de sekundære akselløb var parallelle med den og i mange tilfælde nedtrappet i andre parallelt løbende bi-overførseler, forlagstøj, som de hed. Skulle en aksel løbe med modsat omdrejning, benyttede man 'krydsrem', og i særlige tilfælde, når det var uomgængeligt nødvendigt at overføre trækket på tværs af den kraftførende aksel, gjorde

man brug af 'halvkrydstræk'. Men det undgik man helst, dels var trækket ikke så effektivt, dels var det besværligt – farligt – at smutte en hurtiggående halvkrydsrem ind på remskiven, når den af en eller anden grund var sprunget af.

Drivremme var dengang oftest af læder. De store remme til hovedakserne var limet sammen af to til tre lag og kunne være op til 10–12 tommer brede. De blev samlet i lange syninger ved hjælp af læderstrimler.

Hver maskine var udstyret med løs og fast remskive og tilhørende remtræk, og når man trådte ind i spinderiet, blev øjet straks fanget af en imponerende skov af drivremme og transmissioner.

Det var som nævnt en meget bunden opgave at udtænke den bedst mulige opstilling af maskinerne, man måtte uomgåeligt indrette sig efter akseltrækket, og så stod der tilmed altid søjler i vejen.

Så kom elmotoren og gjorde det hele meget lettere. Det blev det i endnu højere grad, efterhånden som hver ny maskine var trukket af egen motor med kileremtræk. Det nye princip slog helt igennem, da fabrikken i 1948 gik over til vekselstrøm.

Hen på året 1936 meddelte Jes Jespersen og Jantoft, at de, som de skrev, ønskede deres risici begrænset og foreslog, at fabrikken blev overdraget Johs. Jespersen med aktiver og passiver mod en goodwill til de to herrer på 110.000 kr. Den kapital, de i forvejen havde indestående i virksomheden, skulle desforuden afdrages af det overskud, man meget stærkt håbede på. På disse betingelser overtog Johs. Jespersen fabrikken i 1936.

Straks efter kaldte fabrikanten sin ældste søn Gunnar Jespersen (27) hjem fra Brünn i Tjekkosllovakiet, hvor han var volontør på en stor klædefabrik. Han fik nu opgaven at tage sig af den tekniske ledelse og designarbejdet, og anskaffede som det allerførste en håndvæv til prøvevævning.

I det første par år gik det kun langsomt fremad, men den tyske oprustning satte efterhånden gang i konjunkturerne, der kom større efterspørgsel og et bedre prisniveau. Europas hære skulle forsynes

*Herning
Klædefabrik
v/Johs. Jespersen*

med uniformsstoffer, hvilket også sporede på klædemarkedet herhjemme og gav fabrikken i Vestergade mulighed for beskedne forbedringer af maskinel og for tiltrængte reparationer af bygninger. Der blev bl.a. anskaffet en kornisk dampkedel med 63 m² hede-flade.

Fabrikkens produktion omfattede i disse år især tweedstoffer til plus-fours, som man kaldte de pludderbukser, der dengang var så populære blandt drenge og unge mænd. Desuden fremstillede man billige stoffer til damefrakker og sribede halvkamgarnsstoffer til konfirmandhabitter. Men lejlighedsvis kom også gamle, traditionelle stoffer som kirsey¹³ og baj på tale. Holmens klæde¹⁴ og fremfor alt hvergarn til arbejdsbukser var stabelvarer, som man godt turde producere til lager i ordreknappe perioder.

Ved hvergarn forstod man i gamle dage et stof, der var vævet på hørgarnskæde (trend) og med uldgarns islæt. Olmerdug var f.eks. hvergarn. Den hvergarnsvare, det drejede sig om her, var fremstillet på sort bomulds-kæde med tætslået, groftspundet islæt af temmelig dårligt materiale, hovedsagelig bestående af opkradsede, sorte og grå klude. Varen, der var vævet i 3-binding skudkipper¹⁵ var dog ganske stærk, og prisen beskeden, 2,25 kr. pr mtr. Den slags arbejde kaldtes stoleføde, og man var tilfreds, hvis man godt og vel havde materialepris og arbejds-løn hjemme.

Endnu så sent som i slutningen af 30'erne kunne det en sjælden gang hænde, at der fra området nordvest for Herning, via Ulfborg Uldspinderi, blev indleveret hjemmevævede stoffer, som skulle behandles til hylsklæde. På fabrikken var glæden ikke overstadig, når man skulle i gang med disse småpartier, der var i smalle varebredder og krævede næsten håndværksmæssig behandling. Men af faglig interesse og vel også af pietet for de sidste rester af en gammel almu-ekultur blev det aldrig afvist.

I foråret 1936 kom det til en 5-ugers storlockout, som tekstilindustrien blev tvunget ud i til trods for, at dens to parter havde forhandlet sig *Lock out*

Det har ikke været muligt at opspore billeder af tyske troppers passage gennem Herning d. 9. april 1940. Men to uger efter lykkedes det Mogens Jespersen som 14-årig skoledreng at snuppe dette optrin ud for den gamle politstation i Nørregade. Man skal ikke lade sig forvirre af, at soldaterne kører i sydlig retning.

På det forreste køretøjs sidevogn ser man et hul forvoldt af projektilet fra en dansk maskinkanon. Hullet var markeret ved en hvidmalet ring og tilhørende tekst: Tondern 9/4 1940.

Sommerferie

til rette. Konflikten blev afsluttet ved voldgift, der bl.a. gav arbejderne den indrømmelse, at medens de siden sommerferiens indførelse i 1932 selv havde betalt deres 6-dages sommerferie gennem ugentlige lønafdrag på 2 %, skulle feriepengene nu betales af arbejdsgiverne. To år efter blev ferieordningen udvidet til at omfatte to uger med fuld løn.

Klubben sygner hen

I Klubben må man med beklagelse konstatere, at de mangeartede nye former for adspredelse, som tiden bringer med sig, ikke alene kvæler klublivets kulturelle aktivitet, men også den selskabelige. Medlemstal-

let daler stærkt, og kun juleballet og til dels den årlige generalforsamling holder sammen på en trofast lille medlemsskare. Hver lørdag aften mødes dog på Hotel Eyde en snæver kreds af velsammenspiste klubherrer under Kaptajnens buldrende dominans. Kaptajnen var købmand, bankbestyrelsesformand, viceborgmester N.K.Hansen. Man spillede naturligvis l'hombre.

En storslået planlagt festaften i anledning af købstadsjubilæet 1938 må aflyses på grund af manglende tilslutning, og de kulturelle arrangementer ophører helt, medmindre man her tør medregne l'homrespillet. Den sidste oplevelse på højere plan, den gamle selskabelige forening byder sine medlemmer på, er en aftenunderholdning i 1944 med den populære Hindborgkvartet, bestående af unge adjunker ved Gymnasiet.

En af de mange nydannelser, der bidrog til at Klubben hensygnede, var den begyndende interesse for ridning, der i 1938 førte til dannelsen af Herning Rideklub med dommerfuldmægtig, senere justitsminister Knud Thestrup som formand. Det lykkedes den lille kreds af rideinteresserede ved egne midler at opføre et ridehus på lejet grund tilhørende Herning Trælasthandel, Østergade. Midt under krigen blev ridehuset beslaglagt af den tyske værnemagt. Det skete under protest fra rideklubben, men uden virkning. Til gengæld skulle det senere vise sig, at næsten alle dens medlemmer på en eller anden måde var i modstandsbevægelsen.

Rideklubben

Kort efter krigsudbruddet i 1939 fik Klædefabrikken meddelelse fra det kommunale elværk om, at man så sig nødsaget til at annullere kontrakten vedrørende elforsyningen, da man ikke turde påtage sig leverancen af strøm til fabrikkens drift. Gunnar Jespersen var på det tidspunkt tjenestgørende som sekondløjtnant ved Beredskabsstyrken, indkaldt ved mobiliseringen den 2' september. Han lå inde i fire måneder, og imens fik Johs. Jespersen travlt med at retablere det ødelagte kraftanlæg. Det lykkedes ham at opspore en brugt Atlas

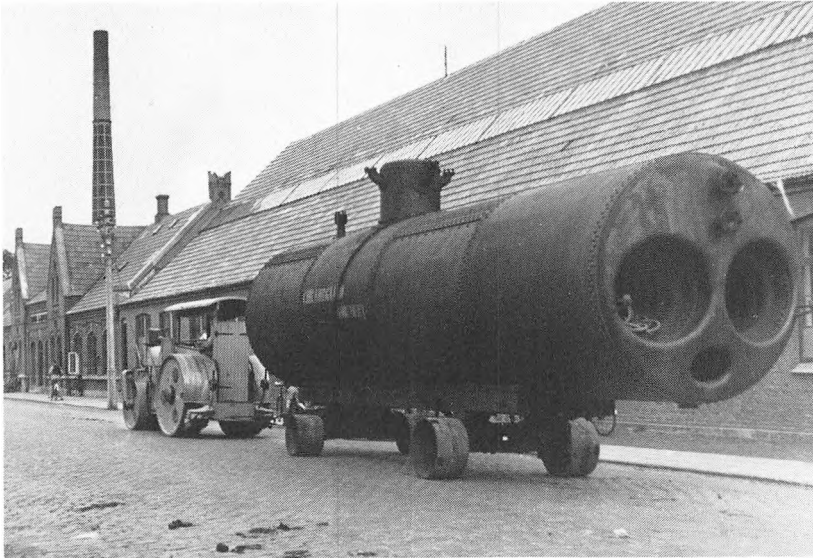
*Krig og
chockmelding fra
Elværket*

dampmaskine i god stand, og et andet sted henlå en ældre kornisk dampkedel på 100 m², som i forbindelse med den, der i forvejen fandtes, kunne trække den to cylindrede 440 HK store dampmaskine.

Besættelse

De små grønne 'opro' kom som flyveblade i ordets egentlige betydning dalende ned den 9' april tidligt om morgenen, og ved middagstid nåede de tyske invasionstropper Herning. Alle vi, der oplevede det, vil bevare, indfrosset i erindringen, synet af den endeløse kolonne af grågrønne feltsoldater, der dagen lang i alle tænkelige former for rullende militærenheder snoede sig op gennem Bryggergade og videre ad Hovedgaden for at fortsætte nordpå, dels mod Holstebro, dels mod Viborg. Det hele var så overrumplende, at arbejdet på virksomheder og arbejdspladser de fleste steder gik helt normalt. Man stod uden nogen som helst fornemmelse af, hvordan man burde, kunne eller turde reagere, og så klamrede man sig til arbejdets og hverdagens kendte rytme, som om det uhyrlige, der foregik, ikke kom en ved. På gaden traf man venner og bekendte, man så forlegent på hinanden og vidste virkelig ikke, hvad man skulle sige. Men hen på eftermiddagen fik alle travlt, sproget havde fået et nyt ord med omgående virkning, – mørklægning.

Om Klædefabrikkens forhold til besættelsesmagten er der kun at nævne, at det lykkedes at holde virksomheden fri for enhver form for arbejde eller ydelse til de fremmede, bortset fra, at man ved en enkelt lejlighed kort efter besættelsen mente sig nødsaget til at gå med til at farve ca. 75 stk. hvide drejlsuniformer sorte. Fabrikken havde året før antaget en tysk farvemester, som ikke kunne skjule sin begejstring for at have fået sine brave landsmænd herop. De var jo kun kommet for at beskytte os. Han plejede omgang med de garnisonerede officerer og var kort fortalt, en psykisk belastning krigen igennem. Det lykkedes også at undgå at afgive de efterhånden tømte råstoflagerbygninger til depot for Værnemagten, selv om de ofte var stærkt i søgelyset.

Den solide Lancashire kedel (100 m² hedeplade), der vejede 32 tons, måtte man have kommunens vejtrømler til at slæbe på plads.

Alt dette være ikke sagt for at angle efter en net lille glorie, forholdet var jo, at den tyske politik i mønsterprotektoratet Danmark i hvert fald i de første år gik ud på at lade os passe hypningen af vore egne kartofler uden at blande sig i alt for meget. Kun hvor der var tale om krigsvigtige leverancer, blev der lagt pres, uomgængeligt pres. Her bl.a. satte så til gengæld sabotagen ind. Det gjorde den også overfor de værnemagere, der søgte leverancerne for vindings skyld og tilside-satte nationale hensyn.

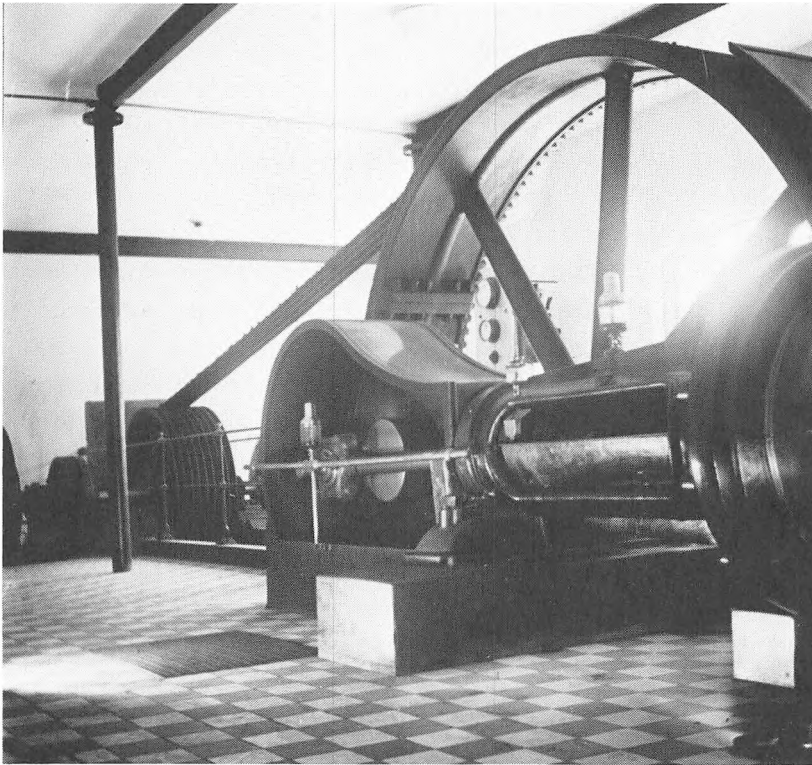
Blandt befolkningen var harmen over kollaboratørerne stor, den blev enorm efter Stalingrad, og den voksede til bristepunktet, jo mere det gik op for folk, at tyskerne ville tabe krigen.

Det blev både brydsomt og kostbart for Klædefabrikken at få det nye kraftværk op at stå, og det varede mere end et år. Men heldigvis fortsatte elektricitetsværket med at levere strøm trods sit varsel om stop. Montagearbejdet var meget kompliceret og gik flere gange helt i stå. Mange nødvendige tilbehørsdele var på grund af krigen næsten ikke til at opdrive, hverken som brugt eller nyt. Man havde kedlerne og dampmaskinen, men manglede dynamo, overheder, de store 4 og 5 tommer dampventiler, kontraventiler, olieudskillere, el-tilbehør, drivtøve og uendelig meget andet. Først i november 1940 var anlæget efter adskillige startvanskeligheder i gang. Men efterhånden blev driften stabil, og fabrikken kunne tilmed levere strøm til byen, navnlig i aftentimerne, når arbejdet på grund af råstofmangel måtte indstilles.

Til at aflaste forbruget af brændselolie havde Elektricitetsværket ladet en gammel 100 kW dynamo koble til fabrikkens dampmaskine, der i forvejen trak en 160 kW dynamo, således at der ialt kunne tilføres byens ledningsnet 260 kW, når fabrikken lå stille. Naturligvis havde Værket også sin egen for længst afdankede 150 HK dampmaskine i drift som supplement til de store dieselmotorer. De to dampmaskiners bidrag til byens og oplandets elforsyning var naturligvis meget beskedent målt med det normale behov, således havde maksimalbelastningen i december 1938 været på 1910 kW. Der måtte indføres strenge restriktioner både for private hjem og fabrikkerne, og på landet måtte man kun anvende motorer til tærskning o.l. i nattimerne. Der var derfor brug for alle ressourcer, og formanden for Teknisk udvalg, købmand A. Stengård udtalte i byrådet:

»Der går rygter om, at Elektricitetsværket har betalt et stort beløb til Herning Klædefabrik. Det er ikke rigtigt. Værket skal ikke betale andet end vore egne udgifter til installation af vor egen dynamo. Vi er tvært imod tak skyldig for den uegennyttige stilling, Klædefabrikkens indehaver har taget til Elektricitetsværket. Det er sjældent at møde det, når der forhandles med Kommunen.«

Omsider lykkedes det. Man ser her kun den ene af de to cylindre. Den fortræffelige dampmaskine, som forstærkede fabrikkens industri-image, var imidlertid dyr i drift og blev derfor sat på aftægt i 1950. På grund af pladsmangel blev den skrottet i 1957, dog først efter at også Elværkets dampmaskine var sløjftet.

Varemangel og rationering fulgte omgående i krigens kølvand. Bilerne kom på klodser, hvor de sagtmodigt stod og samlede støv i 'fem forbandede år'. Kun ganske få, som læger o.l. fik små rationeringer af benzin. Andre, f.eks. vognmænd, kunne få tilladelse til at montere en generator til trægas bag på bilen. En sukkersæk fyldt med veltørrede bøgetræsklodser rakte til 1½ fyringspåfyldning, og en personvogn kunne køre ca. 30 km på en fyring.

Brunkullene

Brunkulsbrydningen tog nu for alvor fart. Under arbejdet med at bjærge det sorte guld opstod de kendte Klondyke områder omkring Søby, Fasterholdt og flere andre steder, hvor man i dag forundres over de øde, uvirkelige science-fiction landskaber, der ligger her som mindelser om den hektiske tid. Brunkulsbrydningen fortsatte i aftagende omfang helt frem til august 1969.

I 1940 fik Klædefabrikken sine sidste tilførsler af stenkul, som blev oplagret bag fabrikken i en høj bunke på ca. 120 tons for at danne reserve, hvis den daglige tilførsel af brunkul skulle udeblive. De henved 15 tons, som daglig skulle kastes ind i fyret med skovle, var det som regel ikke vanskeligt at skaffe, og at store brunkulsbiler spærrede Vestergade, når de skulle bakke anhængerens ind til fyret, gjorde ikke så meget, for trafikken var af gode grunde meget beskeden. Helt pinegalt var det dog, når der i det samme kom et batteri af det hestetrukne artilleri, der en overgang var garnisoneret i Herning, så måtte der omgående gøres plads. – »Die Räder müssen rollen für den Sieg!«, lød en af propagandaminister Goebbels dybsindigheder, og så kunne det tredje riges feltartilleri jo ikke så godt holde stille og vente på, at der blev losset brunkul af til Klædefabrikken.

Råstofmangel

Værre var det med råstofferne. Her var situationen langt vanskeligere end under første Verdenskrig. Af uld fandtes kun den danske, og den var nturligvis båndlagt og rationeret. Fabrikken's tildeling var på ca. 4000 kg to gange om året, hvilket den gang svarede til 1½ uges produktion af heluldent garn.

Så fik vi de såkaldte kludebørser, arrangeret af Tekstilfabrikantforeningen og Direktoratet for Vareforsyning, de fandt sted regelmæssigt, skiftevis i København og Fredericia. Man skal have oplevet det, før man tror det muligt, hvordan forsamlingen af fabrikanter og indkøbere trængtes ved dørene på Hotel Landsoldaten i Fredericia, for, når dørene åbnedes, at storme ind i salen og hen mod sælgerne fra de få store produktforretninger, der havde licens. Det gjaldt om at

komme først og sikre sig mest muligt at de beskedne vareposter af mindreværdige, vævede klude, som var til rådighed.

Hen på efteråret 1940 fik de danske spinderier del i den nye Ersatzuld, Zellwolle, uden at tyskerne gjorde krav på andel af det fremstillede garn. Den mængde, der var tale om, var dog ubetydelig i forhold til behovet og aftog i øvrigt meget hurtigt.

Det blev nødvendigt også at rationere klædestofferne, i hvert fald en del af dem, således at der med tildelingen af råvarer fulgte forpligtelse til at fremstille et vist kvantum standard maksimalstof til herrehabitter og standard kjolestof til damerne.

De blandinger, der anvendtes til disse stoffer, afspejler den råstofnød, der herskede i hine tider. Recepterne var udarbejdet og dikteret af Varedirektoratet i samarbejde med Tekstilfabrikantforeningen. Til herre-maximalstof så de eksempelvis således ud:

Standard-maximalstof

Standard uldgarn 5 Nm.

10 % dansk uld	farvet sort
5 % cellulid	farvet sort
20 % gl. kulørte uldne strikkede klude	farvet sort
10 % nye kulørte silketrikocharmeuseklip	farvet sort
20 % gl. kulørte uldne vævede klude	farvet sort
10 % nye kulørte vævede klip	farvet sort
10 % gl. kulørt halvklæde	farvet sort
5 % nye kulørte vævede bomuldsklude	farvet sort
10 % gl. kulørte vævede bomuldsklude	farvet sort

100 %

Dette 'uldgarn' blev anvendt sammen med et lyst vigogne tvindegarn af lige så pauver sammensætning, således at de to garntyper indgik i såvel kæde som islæt med halvt af hver. Det var overladt hver enkelt virksomhed at udvikle med kunst og snilde forskellige dessins, for at mændene ikke skulle gå alt for ens klædt. Man måtte også gerne farve

materialerne mørkeblåt eller mørkebrunt i stedet for sort. Prisen derimod var den samme, kr. 8.50 pr mtr ab fabrik.

Det var direktør Leo Daverkosen fra I.C.Modeweg & Søn A/S, der som Tekstilfabrikantforeningens medlem af Uldnævnet havde konstrueret varen, og der skal, desværre posthumt, ydes ham en faglig hyldest for det produkt, han skabte af de ynkelige råvarer, vi havde til rådighed, thi tøjjet var langt stærkere i brug, end man skulle have forventet. – »In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister«, som skrevet står.

Faktisk fortsattes produktionen af standard maximalstof til herretøj helt ind i 1947, d.v.s. et par år efter, at uldtilførslen igen var normal, idet man fra offentlig side var interesseret i tilstedeværelsen af en billig metervare til det brug.

Til beroligelse for ikke-fagfolk er det nok velanbragt at forsikre om, at klude af ovennævnte art ikke mere indgår i nogen garnproduktion i dag. De fleste af dem anvendes nu til pap og papir. Det gælder dog ikke de strikkede klude, der i opkradset stand er et fortræffeligt spindemateriale. Men den dag er næppe fjern, da også de må udgå af den del af samfundshusholdningen, fordi de i stigende omfang er inficeret med diverse syntetifibre og derfor giver for store problemer bl.a. i farvningen.

*Standard
kjolestof*

Det var herretøjjet. Hvordan var så stoffet til damerne? – Desværre er der ikke meget godt at sige om det grove, 2-skaftede¹⁶ standard kjolestof. Der fandtes næppe den kvinde, der med velbehag så sig selv i spejlet iført en kjole af det ternede stof i smudsige, grålige farver. Men pigerne gjorde nu lykke alligevel, de var efterstræbte som ingen sinde, og fødselstallet steg til aldrig overtrufne højder.

*Nye
råstoffer*

Den nød, der lærer nøgen kvinde at spinde, bragte helt nye råstoffer på tekstilmarkedet. Fra den betydelige hørproduktion, der snart kom i gang, fremkom som affaldsprodukt store mængder af blå, der næsten kunne renses helt for skæver og tilmed bleges, hvorved der

opstod et nyt produkt, der kom til at hedde cotonin. Også fæhår fra kreaturerne brugtes i spindepartierne. Endog papirgarn indgik i den forunderlige samling af utraditionelle råprodukter, dog kun til møbelstoffer og gulvtæpper.

Resultaterne var derefter, de var bedrøvelige, og dog blev varerne revet væk, her som i alle andre brancher. Det var derfor ikke underligt, at vi ret tidligt under krigen fik en vidtgående prislov, der lagde loft over avancerne, og som blev håndhævet meget strengt. Det lykkedes klædefabrikken i Herning at gennemføre den nervepirrende balanceakt, – på den ene side søge at indtjene så meget som muligt, for, når det atter blev gørligt, at kunne renovere den stærkt forsømte fabrik, – og på den anden side undgå at plumpe i og være hjemfalden til spot og spe, – og store bøder. Den nettofortjeneste, som Priskontrol- len betænkte fabrikken med, androg i begyndelsen 78 øre pr. mtr. Den kunne med lethed have været adskillige multipla heraf, man kunne komme ud for kunder, der tiggede om at få lov til at betale mere for varerne for at få dem. Situationen var, også i den henseende, en ganske anden end under første verdenskrig, hvor fabrikantens prisansættelse var fri.

*Pris-
kontrol*

*Sælgers
marked*

Råstofsituationen tillod i øvrigt ikke at opretholde fuld beskæftigelse, der måtte indføres kortere arbejdstid og arbejdsdeling, således at arbejderne fik delvis godtgørelse af det offentlige for de manglende timer. På grund af denne afkortning af arbejdstiden kunne man på vinterdage undgå at arbejde i mørklægningstimerne og derved komme om ved de meget strenge krav om effektiv mørklægning.

Til gengæld måtte fabrikkens veluddannede luftværnsmandskab ofte gøre vagttjeneste om natten, når der blev blæst luftalarm, og det skete i stigende omfang efterhånden som krigen trak ud. Alle, der havde tjeneste satte en ære i at møde på fabrikken, selv om det kunne være forbandet surt, når man midt om natten blev vækket af de hylende sirener og så i en fart skulle i tøjet og på cykel køre ad mørklagte veje og gader. I vinternætter uden måne kunne det være svært nok at finde vej, for cykellygten måtte kun have en ganske lille

*Fabriks-
luftværn*

åben firkant i mørklægningshætten. Men der var ingen fare for, at man blev kørt ned af biler.

Under de usikre arbejdsforhold kunne det have været fristende for fabrikkens folk at stige af og tage højt betalt arbejde i Karup hos værnemagerne ude på den store flyveplads, som tyskerne lod bygge for dansk regning. Men kun ganske enkelte lod sig lokke. Nationalfølelsen og loyaliteten var heldigvis fasttømret i hine tunge tider.

Dansk Luftværnsforening

Johs. Jespersen blev i begyndelsen af krigen anmodet om at stå i spidsen for oprettelsen af en lokal afdeling af Dansk Luftværnsforening, en organisation, som efter aftale med Indenrigsministeriet var myndighederne behjælpelig med på privat basis at løse de mange nye opgaver omkring civilbeskyttelsen. D.L.F. skulle bistå det offentlige med rekruttering og uddannelse af husvagter, konsulenter, fabriksluftværn og hjælpekorps i oplandskommunerne, og efter uddannelsen medvirke til afholdelse af øvelser og planspil. Alt dette skete i snævert samarbejde med Danske Kvinders Beredskab (DKB), Røde Kors, Arbejdernes Sammaritterkorps og Spejdernes Hjælpekorps. Kort sagt, formanden for DLF's Herningkreds så sig snart stående i et ekstrajob af pyramidalske dimensioner. Dagligt bragte posten nye cirkulærer med bekendtgørelser, instrukser og forholdsordrer, der naturligvis også indcirklede hans nærmeste medarbejdere i papir, papir, papir af krigens meget ringe kvalitet. Husvagtkonsulenter, distriktskonsulenter, kursusledere, instruktører, fabriksluftværnsledere og mange andre indenfor luftbeskyttelsen havde deres hyppige gang på fabrikkens kontor.

Landet over, talte DLF's medlemsskare titusinder, der i kontingent betalte en symbolsk krone, og som deltog i den ofte byrdefulde tjeneste i den civile luftbeskyttelse, et fritidsjob, der heldigvis forblev aldeles uheroisk og derfor nu også er aldeles glemt i alle opslagsbøger og historiske værker om besættelsestiden.

Men på fabrikken faldt produktionen støt i takt med råstofmange-

len, og sådan var det i næsten alle brancher. Det medførte en fortvivlet vareknaphed med skærpet rationering og sortbørs. Samtidig voksede harmen mod besættelsesmagten og kollaboratørerne.

I august 1944 blev Gunnar Jespersen arresteret af Gestapo på grund af illegalt arbejde under den lokale modstandsbevægelses første byleder, daværende kons. viceborgmester, dommerfuldmægtig Knud Thestrup, som tyskerne havde fængslet nogle uger forinden. Efter et ophold i Århus arrest kom G.J. til Frøslevlejren og senere sydpå til KZ-lejren Neuengamme. Straffen, navnlig den sidste del, stod i skævt forhold til den ubetydelige indsats.

Læge Hagedorn fulgte efter Thestrup som leder af modstandsbevægelsen, der i sept. samme år deltog i egnens første våbenedkastninger og stod bag adskillige jernbanesabotager, og andet illegalt arbejde.

Modstandsbevægelsen

Efter Tyskernes kapitulation gik der endnu mange måneder inden forsyningssituationen var helt normal. For uldens vedkommende nåede de første sendinger fra New Zealand til fabrikken i september 1945. Ulden var billig, for der havde i krigsårene hobet sig enorme lagre op på de store oversøiske produktionssteder. Men nu skulle også alle stoffer være af 100 % ren uld, og afsætningen var rivende. Kunderne, d.v.s. konfektionsfabrikanterne, interesserede sig ikke i første række for prøver og priser, det man forhandlede om var tildelingerne, som det hed. Det var en vigtig og vanskelig opgave for fabrikens ledelse at sikre en retfærdig og fornuftig fordeling af produktionen i forhold til førkrigsperioden, med et skarpt blik rettet mod de ændrede afsætningsmuligheder, der måtte tænkes at være, når markedsforholdene igen blev normale.

Den første uldsending

Men rationeringen fortsatte på mange områder i adskillige år efter krigens ophør. I februar 1947 var vinteren usædvanlig streng, brunkulslejerne måtte delvis lukke, og det kneb meget at skaffe brændsel. De fleste, der havde centralvarme, havde vel en brændselsreserve,

Vinteren 1947

men der var mange af dem, der endnu fyrede i kakkelovne, som kun havde knappe forsyninger. Man kunne i aviserne finde alarmerende overskrifter som denne:

»Brændselskontoret bestormes af frysende mennesker. – Kontoret har ingen retningslinier fået og må afvise alle. – Klædefabrikken stiller dampkul til disposition, men hvordan skal de fordeles?»

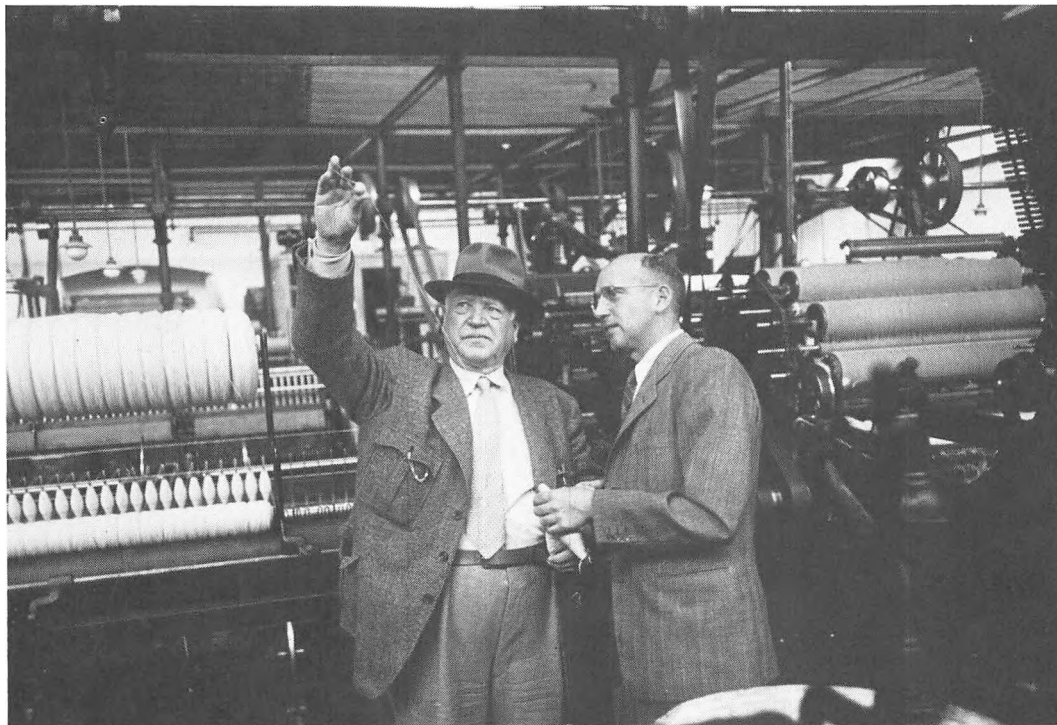
Det drejede sig om resten af den kulreserve, som fabrikken havde bevaret gennem hele krigsperioden, og som , takket være brunkullene, endnu var i behold. Men Brændselskontoret blev hjulpet ud af det pinlige dilemma, for kort efter læser man i bladene:

»Dampkullene fra Klædefabrikken bruges nu. – Herning Klædefabriks tidligere omtalte lager på 50 tons dampkul, der blev stillet til rådighed for kommunen, og som man en overgang overvejede at uddele til private husstande, men som derefter blev båndlagt som reserve for Gasværket, er nu ved at blive kørt bort. Kullene fordeles til offentlige kontorer, hvor man, efter hvad formanden for Brændselsudvalget, toldforvalter Hansen, udtaler, er nødsaget til at anvende dem for at holde den gående. Ellers må man lukke kontorerne. Det drejer sig blandt andet om Postkontoret.«

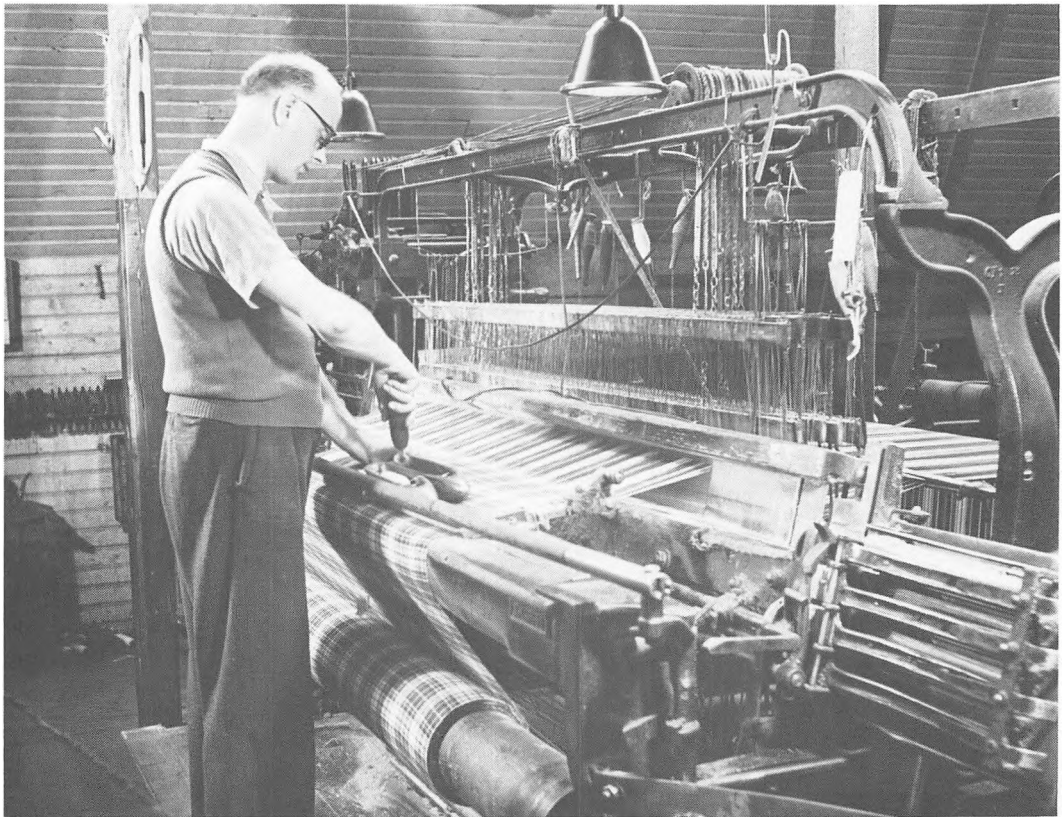
Det fortæller lidt om proportionerne dengang og nu, at sølle 50 tons kul kunne vække så megen ståhej, men det fortæller også lidt om levestandarden i de første efterkrigsår.

Nye tekstilmaskiner var stadig vanskelige at få, de europæiske maskinfabriker var for en stor del ødelagt eller omstillet til våbenfabrikation, men det var muligt at sætte byggeri i gang, hvis man kunne få tilladelse. Især væveribygningen fra 1918 ved Vestergade var saneringsmoden. Under krigen havde man købt en stor grund ved Gl. Skolevej umiddelbart vest for fabrikken. Det var planen, at der skulle opføres en ny væveribygning her, men Statens byggemyndigheder ville ikke give byggetilladelse.

Byggetilladelse

Garnet fra de gamle karte- og spindemaskiner, fabrikat Schwalbe årgang 1901, var ikke altid så jævnt, som senior og junior kunne ønske. – Billedet er taget i anl. af den første Tekstilmesse i 1947.

Interiør fra væveriet 1947. Væver Hakon Thomassen ved den ene af sine to vævestole, fabrikat Louis Schönherr Chemnitz, model CF 1 fra 1920.

En dag i 1947 kom fabriksinspektør Bidstrup på inspektion. Gunnar Jespersen bad ham om at følge med op på spidsloftet oven over vævesalen, hvor de mange klædevæve klaprede i øredøvende larm. Da de kom op under den meget høje rejsning bad Jespersen fabriksinspektøren trykke hånden mod gavlen. I den stilling stod de begge afventende i et par minutter, og i perioder, når et større antal væve faldt i takt, duvede gulv og tagkonstruktion, så man fik fornemmelse af søgang. Fabriksinspektøren rystede på hovedet. »Jespersen,« sagde han, »vær De glad for, at jeg ikke har opdaget det her for længe siden. Den bygning skal kasseres, den er uegnet, måske farlig. De må omgående indsende ny ansøgning om byggetilladelse, jeg tror jeg kan garantere, at De får den.«

I foråret 1950 stod den nye væveribygning færdig til brug med tre etager og kælder, ialt 2000 m². De gamle tomme lokaler blev derefter taget i anvendelse som hårdt tiltrængt lager for garn, råstoffer og wolfede spindepartier.

Johs. Jespersen, der var fyldt 70, besluttede sig nu til at omdanne firmaet til aktieselskab. Han indså det var nødvendigt, selv om han ikke var særlig glad for tanken, han havde i bitter erindring de trælsomme år som direktør for aktieselskabet Brdr. Lunds Fabrikker. Hans yngste søn, Mogens Jespersen (25), som nu havde afsluttet sin uddannelse herhjemme og i udlandet, kom samtidig ind i firmaet som prokurist, medens Gunnar Jespersen blev meddirektør. De to sønner fik, mod udstedelse af gældsbeviser, tilsammen overdraget den ene halvpart af aktiekapitalen, som blev på 800.000.

Produktionen var på toppen, hele fabrikken arbejdede i 2-holdsdrift, og afsætningen gik strygende af såvel dame- som herrestoffer. Det er betegnende, at damefrakkestofferne i tiden fra 1946–1950 skulle være ensfarvet velour. Efter de tøjfattige krigsår krævede damerne nu fede uldne stoffer af blød merino uld fra Australien.

Så kom Koreakrigen i sommeren 1950 med forøget pres fra køberne. Samtidig steg uldpriserne til højder, man hverken før eller senere har kendt, for så pludselig ca. et halvt år efter og adskillige måneder

Aktieselskab

Mogens Jespersen

Koreakrigen

før våbenstilstanden, at falde helt ned i kælderen. Forklaringen er vel, at man indså, at den tredje verdenskrig, man så stærkt havde frygtet, nok udeblev denne gang. Heldigvis kunne man på klædefabrikken i Herning tære på lagrene og undgå at købe til panikpriser. Kun et mindre parti australsk uld til 244 pence pr pound, ca. 46 kr pr kg, havde markeret topprisen i februar 1951, men det blev brugt omgående, og få måneder efter kunne samme uld købes til ca. 80 pence pr pound. Men samtidig indtraf den vending, som alle havde imødeset og frygtet, nu kom omslaget fra sælgers til købers marked. Det blev en helt ny fornemmelse at komme ud med kufferten og vise kollektionen. Efter tolv års forløb skulle varerne igen sælges, konkurrencen fra udlandet satte ind med fuld styrke.

Købers Marked

Den første virkning var, at det udviklingsarbejde, der efter krigen var gjort for at fremstille gode mellemkvaliteter af herrekamgarnsstoffer, havde været forgæves. Det udvalg og de priser, som især italienske og engelske fabrikker præsterede, kunne fabrikken i Herning ikke hamle op med. Mulighederne var noget bedre, når det drejede sig om stoffer af kartegarn fra eget spinderi.

Med megen møje lykkedes det fabrikken at hævde sig og holde omsætningen, takket være et snævert samarbejde med en lille kreds af de betydeligste konfektionsfabrikker herhjemme. Eksport turde man slet ikke tænke på, – lignelsen om humlebi, der ingen anelse har om, at den med sin tunge krop og små vinger ikke er skabt til at flyve, var ikke opfundet endnu. Men lønsomheden var ganske god, således at der i den periode blev mulighed for adskillige forbedringer af bygninger og maskiner. De stoffer, der anvendtes til damefrakker, var fortrinsvis af mohair i melerede, støvede farver og med ruet (langhåret) overflade.

Den store brand

Natten til mandag den 31. august 1953 kl. 0.30 blev forbipasserende i Vestergade opmærksom på ildskær i vinduerne i den tidligere væveribygning. De slog alarm, og i løbet af få minutter rykkede brandvæsnet ud. Ilden bredte sig med rasende fart i den store bygning, hvis hele

Væveribygningen fra 1948/49 rummer fabrikkens garnlager, spoleri, tvinderi, kæde-skæveri og væveri. Den interne transport er, takket være en kraftig elevator, ikke det store problem, som udenforstående vil gøre det til.

Den daværende chef for brandkorpset, S.K.Kristensen ser betænkelig på nattens håbløse slukningsarbejde.

indre bestod af træ. De oliemættede gulve i stuen og på 1' sal gav flammerne rig næring, og snart forplantede ilden sig, trods brandfolkens ihærdige bestræbelser, også til den store spinderihal (fra 1901) og videre mod nord til spolerbygningen (fra 1899).

C.F.-Kolonnen på Herningsholm blev kaldt til assistance, men trods den massive indsats af de mange kraftige strålerør var der intet at stille op. Slukningsarbejdet blev derfor sat ind på at forhindre ilden i at brede sig til den øvrige del af fabrikken og til nabohusene mod Øst. Kontor- og lagerbygningen var særlig stærkt truet, her blev ilden i første omgang standset af en brandfri ståldør, som automatisk faldt i ved den høje temperatur.

Varmen fra det brølende ildhav var en overgang så voldsom, at den fremkaldte storm fra læsiden mod brandstedet. Fra spinderiets store shedtagflade kastede flammerne et flakkende ildskær op ad den nye dampskorsten, der var opført en måned tidligere.

Den følgende morgen....

Det var den største ildebrand Herning havde oplevet, og naturligvis var gaderne omkring fabrikken tæt pakket med tilskuere, hvoraf til al held ingen kom til skade. De tre brændende fabriksbygninger blev totalt raseret, men det lykkedes ved slukningsmandskabets energiske indsats at begrænse ilden hertil, og kl. 3 om natten kunne brødrene Jespersen forlade brandtomten i chokeret og fortvivlet sindsstemning. C. 3000 m² gulvareal, næsten halvdelen af fabrikken, var en ruinhob med udbrændte maskiner og forkrøblede aksler og jerndrager. Tilbage stod kontor- og lagerbygning, damp- og kraftanlæg, det nye væveri, appretur og farveri samt begge råstoflagere. Et bjerg af problemer lå forude. Johs. Jespersen opholdt sig på det tidspunkt på Skodsborg som rekonvalescent efter et hjertetilfælde.

Det lykkedes ikke med sikkerhed at finde brandårsagen, man sluttede med at antage, at branden var opstået ved selvantændelse i de

Nødhjælp

mange tons spindemateriale, som lå opmagasineret på det sted, hvor ilden først blev iagttaget. Disse spindepartier var ved wolfningen tilsat indfedtningsolie inden de blev stoppet i baller og oplagret for senere at komme på kartemaskinerne. En halv snes dage før branden havde der under en heftig tordenregn været oversvømmelse på samme sted, således at de underste baller blev våde, hvorved der muligvis har udviklet sig varme.

Der blev gjort alt for at holde den øvrige del af fabrikken i gang og levere de ordrer man lå inde med. Råstoflageret var i behold, og det gjaldt nu om at finde spindemaskiner med ledig kapacitet. Det lykkedes i fornødent omfang, idet fabrikkens kartere og spindere var villige til at tage arbejde i Kolding og Viborg og supplere den derværende arbejdsstyrke. I Viborg havde Th. Bendtsens Klædefabrik ganske vist standset driften, men spindemaskinerne stod endnu tilbage, og selv om det var gammelt og forsømt, fik mandskab fra Herning gang i kartemaskiner og selfactorer. Det lykkedes da også nogenlunde at gennemføre leverancerne.

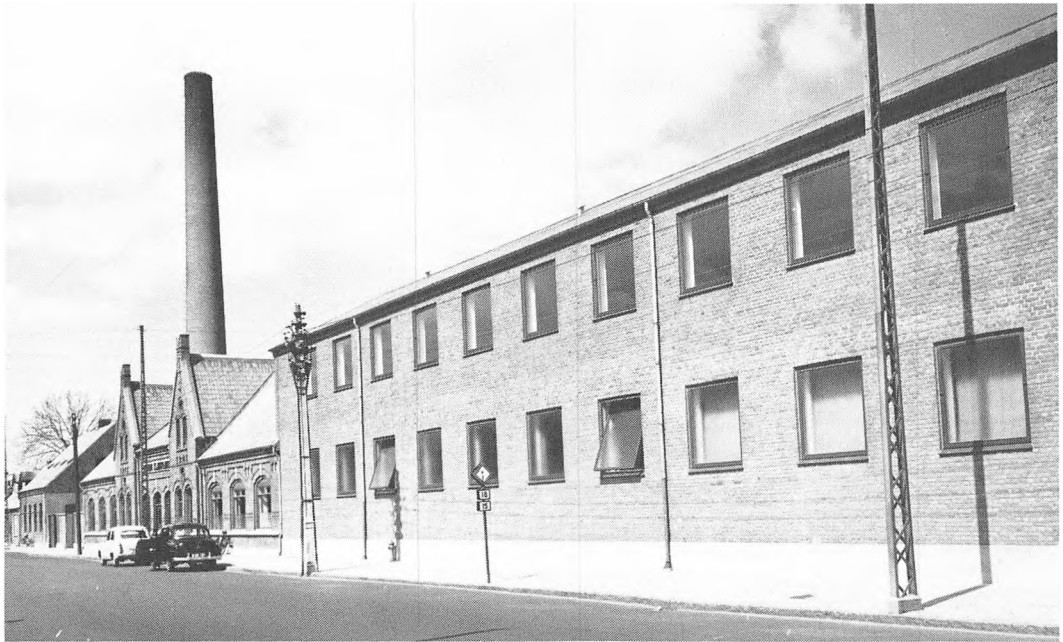
Den totale brandskade blev opgjort til ca. 2.000.000 kr., som, med undtagelse af en del af driftstabet, blev refunderet af forsikringsselskaberne, og genopbygningen blev sat i gang straks.

Det har siden været kritiseret, at fabrikken ikke den gang benyttede lejligheden til at flytte udenfor byen. Man glemmer, at vi på det tidspunkt endnu ikke havde den færdig udarbejdede byplan, som vi senere fik, med store industriarealer i byens udkant. En klædefabrik kan i vor tid ikke opføres på rå markjord, den er helt afhængig af vandtilførsel, subsidiært vandudvindingsret, og af et forsvarligt kloakanlæg. Desuden stod, lykkeligvis, den væsentligste del af fabrikken intakt, og endelig var tiden kostbar, det var af afgørende betydning at komme i gang hurtigst muligt.

Maskinerne blev bestilt hos fa. Spinnbau i Bremen. Der var ti måneders leveringstid, hvilket svarede til tiden for genopbygningen. Byggeriet blev udført som vinterarbejde og stod færdigt i forsommeren 1954. I Juni begyndte montagen af de første maskiner, og i løbet

Genopbygning

Som erstatning for det nedbrændte rejstes denne bygning, der kom til at rumme det nye spinderi. Bag kontorbygningen opførtes en shedbygning til efterbehandlingsafdelingen.

af efteråret var det nyspinderi i fuld gang med tre karteværker og fem selfactorer. Antallet af maskiner var ganske vist en del mindre end før, men de nye maskiner var mere ydedygtige, hvorved produktionen var den samme. Et par år efter blev spinderialægget forøget med endnu et karteværk og en selfactor.

Restriktioner

Under krigen var valutacentralen blevet afløst af et Direktorat for Vareforsyning, som rationerede varebeholdningerne til industrien ved hjælp af tildelinger, dette fortsatte også efter krigsafslutningen. Landets finansielle stilling tillod ikke u hæmmet import, og da regeringen stadig ikke ville gå ind for en strammere toldpolitik indførte den i 1951 Deponeringsordningen, der ved at kræve forudbetaling for importerede varer, virkede som en mærkbar beskyttelse for industrien. Denne foranstaltning var dog kun tænkt som en midlertidig løsning, og den blev gradvis lempet, for helt at forsvinde i 1956, da vi fik den nye toldlov.

For fabrikken blev året 1954 et dårligt år, præget af vanskelighederne ved at opretholde garnforsyningen udefra, og ved indkøring af det nye spinderi. Det kneb også med afsætningen, vel nok fordi kunderne i nogen grad var bange for at gå stærkt ind for varer fra den brandhærgede fabrik, man frygtede leveringsvanskeligheder. Det mærkedes endnu det følgende år. Men i 1956 slog damemoden over til stoffer af de skotske typer, og det gav atter vind i sejlene. Fabrikken fandt frem til en tweed type fremstillet af garn med iblanding af skotsk uld. Varen fik betegnelsen 'Glenberry' og blev en succes, som ved fornyelse af design og farver holdt 3–4 sæsoner. I samme periode forsøgte fabrikken ihærdigt at lancere en anden tweed type under navnet 'Mas Doss', Hardsysseltweed. Når denne vare ikke slog an hænger det måske sammen med folks indgroede tro på, at det der klinger udenlandsk er bedre end det hjemlige. Det er i øvrigt en svaghed, som danskerne deler med andre nationer, for da fabrikken 12–13 år senere begyndte at sælge tweedstoffer i England, måtte disse

Glenberry tweed

Interiør fra den nye spindehal. I forgrunden selfactorer, i baggrunden kartemaskiner.

varer endelig ikke have engelske navne, hvorimod 'Hardsyssel' tweed, made in Denmark lød interessant og var salgbart. Der ligger noget tankevækkende i det fænomen, at nok foretrækker vi herhjemme de danske cigaretter, men vi køber dem kun hvis pakken bærer engelsk navn og tekst. Helt inkonsekvent, derfor, at vi er så glade for en fransk cognac, der hedder Larsen! – Men det bekræfter nok kun regelen.

Johs. Jespersen dør

I marts 1956 afgik Johs. Jespersen ved døden, han blev 76 og havde været leder af fabrikken i 37 år. Det sidste halve år mærkede han det bar mod slutningen og drog omsorg for, at hans fem børn kunne overtage fabrikken, sådan som han fandt det rigtigt, hvilket ville sige, at de tre døtre delte den halvpart af aktierne, som han havde tilbage.

J.C.Modeweg

Landets største klædefabrik, I.C.Modeweg & Søn A/S i Brede, grundlagt 1810, standsede driften i foråret 1956. Den traditionsrige, gamle fabrik, hvis hvide bygninger ligger smukt ved den navnkundige Mølleå tæt ved Lyngby, er nu overdraget til Nationalmuseet, men maskinerne kom ikke på museum, de var gode og tidssvarende og blev spredt vidt omkring, fortrinsvis uden for landets grænser. Fabrikken i Herning købte foruden mange andre maskiner 23 væve, fabrikat Schönherr model CFS, og kunne nu kassere et tilsvarende antal af samme fabrikat model CB årgang 1906. Det betød en god og tiltrængt forbedring af væveriets maskinpark. Også 5 gode valkemaskiner blev af væsentlig betydning. Heraf var 3 af fabrikat Hemmer, Aachen og 2 fra A/B Textilmaskiner, Norrköping. Et tilsvarende antal nedslidte maskiner, ca. 40 år gamle, kunne derefter udskiftes.

Nye

afsætningsforhold

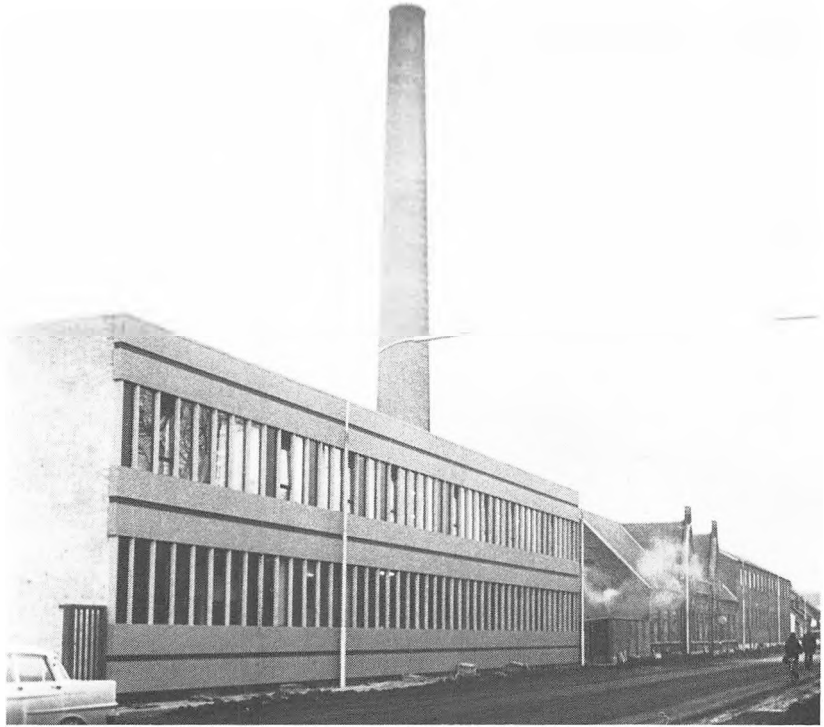
Omkring samme tidsrum begyndte den strukturændring af den danske uldvarerindustri, der i de nærmeste år tog fart. Adskillige klædefabriker omstillede deres produktion til stoffer for møbelindustrien, der var inde i en stærk udvikling på eksportmarkedet. Andre gik med fortræffeligt resultat ind på det syntetiske felt og optog produktionen af Terylene/uld-stoffer, fremstillet af kæmmet garn.

Men fabrikken i Herning havde succes med sine dame- tweedstof-

fer og fik derfor ikke øjnene op for den udvikling, der var i gang på de to nævnte områder. Konkurrenterne havde her fået sikkert fodfæste og gjort erfaringer, da Glenberry eventyret omkring 1960 flødede af. Samtidig satte den udenlandske konkurrence ind med forstærket kraft indenfor den varetype fabrikken havde specialiseret sig i. De hollandske klædefabrikker var dominerende på de bedre kvaliteter, og englændere og italienere beherskede helt den billige ende. Det var meget krævende i begyndelsen af 60-erne at fremstille to årlige kollektioner for såvel herre- som damestoffer, og så samtidig forsøge at kile sig ind i møbelbranchen, hvor nogle få kendte arkitekter stod bag de stoffer, der skulle anvendes. Det andet nyopdannede produktionsfelt med syntetistofferne forekom mindre tillokkende, dels gav det ingen beskæftigelse til spinderiet, dels var de tunge klædevæve for langsomtgående.

Problemerne var store, og omsætningen faldt. En gammel tanke om at udvikle fabrikkens farveri- og efterbehandlingsafdeling til også at kunne behandle trikostoffer for egnens mange trikotagefabrikker blev igen taget op, og man begyndte at investere i garnfarvemaskiner og stykfarvekuffer af rustfrit stål. Fire små ejendomme, som lå vest for fabrikken ud mod Vestergade, blev købt successivt i begyndelsen af 1960-erne. De blev nedrevet og gav plads for en ny farveribygning, opført i 1964. En stor del af farverimaskinerne var allerede anskaffet og i brug i 3–4 mindre lokaler i fabrikken. De blev overflyttet til den nye bygning, hvor der endvidere blev installeret et stort og effektivt rense- og blødgøringsanlæg til råvandet, samt en ny dampkedel med 150 m² hedeflade. En ny spændramme med fixéraggregat beregnet til syntetiske, texturerede jersey-stoffer stod færdigmonteret i januar 1965, og så var det nye farveri under navnet Herning Tekstilfarveri udrustet til at betjene egnens trikotagefabrikker. Fabrikkens grundidé fra 1876, at være leverandør til områdets hosebindere, var på ny aktuel, og det syntes som om de moderne hosebindere var betydelig mere stemt for tanken, end de gamle havde været.

Lønfarveri

Farveribyningen fra 1964.

Men tekstilindustrien er altid i bevægelse. Konjunkturerne ændrede sig atter til fordel for klædestofferne, og samtidig blev farveriets lønarbejde mindre attraktivt, blandt andet på grund af forureningsproblemer. I 1972 blev halvdelen af farveriets areal inddraget til klædefabrikation, og lønfarveriet tilsvarende reduceret.

Nye markeder

I løbet af 1950'erne tog planerne om Fællesmarkedet eller EF, som det senere kom til at hedde, fart og satte liv i debatten.

Der kom en afskyelig Chockrapport, udarbejdet af Handelsministeriet og diverse vismænd, og selv om den anbefalede Danmarks tilslutning, var den dog så pessimistisk, at man først langt senere turde offentliggøre den. Store dele af industrien blev dømt til undergang, især indenfor tekstil og beklædning.

Men de Gaulle ville som bekendt ikke have England og Skandinavien med, – det blev til en union af kun De Seks. Næsten alle kunne nu indse, at det blev nødvendigt med en modforanstaltning, hvilket resulterede i, at De Syv oprettede det Europæiske Frihandelsområde EFTA i 1959.

Det var med frygt og bæven vi på Klædefabrikken så toldskrankerne falde mellem de syv medlemslande. Det var især England, vi var bange for og ikke uden grund, for salget i Danmark skrumpede kendeligt ind. Der var intet valg. Man måtte forsøge det umulige, – at finde købere på andre markeder til den kollektion, der gik så trevnt herhjemme. Efterhånden som toldskrankerne blev aftrappet fandt fabrikkens stoffer mærkværdigvis indpas ikke alene i Skandinavien, men også i Finland, og det var en stor triumf, da Mogens Jespersen begyndte at 'carry coal to Newcastle', idet det lykkedes ham i flere sæsoner at afsætte betragtelige kvanta af Hardsysseltweed på det engelske marked.

Salget af fabrikkens metervarer var gennem mange år blevet varetaget af Johs. Jespersen og senere af begge sønner. I 1957 forsøgte man at stimulere omsætningen ved at lade et stort og velindført

agenturfirma i København overtage salget af fabrikkens herrestoffer, sideordnet med adskillige andre europæiske klædefabrikker. Men efterhånden som virkningerne af Danmarks indtræden i EFTA begyndte at spores, blev det klart, at fabrikken måtte have sin egen agent i salgsarbejdet for også at opnå snæver og varig kontakt med de svenske og norske konfektionsfabrikker. Det skete i 1964 og førte straks til gode eksportresultater. Senere kom Finland, Østrig og Vest-tyskland med i billedet.

Torben Elming

Brødrene Jespersens søstersøn Torben Elming, havde frygtløs bestemt sig for en klædefabrikørs tornefulde vej. Efter sin uddannelse til tekstilingeniør i Mönchengladbach og 2½ års ansættelse som dessinatørassistent på en tysk klædefabrik trådte han i 1966 ind i firmaet til et eksemplarisk teamwork med sine to onkler.

*Herrestofferne
udgår*

De nye afsætningsvilkår indenfor EFTA krævede koncentration og forenkling, og det gjaldt naturligvis også for klædeindustrien. Men det var ikke uden betænkelighed, fabrikken i Herning i 1968 endelig besluttede sig til at indstille produktionen af herrestoffer, som havde været løbende siden 1890'erne. Til gengæld kunne man nu af al kraft specialisere sig i modeprægede stoffer til damefrakker, idet man dog bevarede og udbyggede samarbejdet med en møbelstofgrossist, som fortrinsvis selv kom med færdige udkast til de stoffer han ønskede fremstillet. I den forbindelse kan nævnes, at Herning Klædefabrik siden midten af 1960'erne har aftaget næsten hele produktionen af den karakteristiske fåreuld, der avles på Grønland. Den er, vel at mærke, af beskedent omfang.

Nye maskinkøb

Investeringerne i 1960'erne blev ganske naturligt først og fremmest foretaget i den nye farveriafdeling. Dog blev også væveriet forbedret med en ombygning af vævestolene til gigantskytter og anskaffelse af moderne automatspolemaskiner, hvorved væverne kunne betjene fire væve. Det nedbragte forarbejdningsomkostningerne, samtidig med at væverne kunne tjene mere. Det nye system havde imidlertid også ulemper, idet adskillige vævere fandt det for kompliceret og fysisk belastende at arbejde med de store, tunge skytter. Dertil kom, at

Herring Klædefabriks personale fotograferet 1964

det viste sig næsten umuligt at oplære nye folk. Når læretiden var omme, havde den nye mand tabt lysten og mødte ikke op mere. Arbejdskraften var blevet sælgers marked.

Som sendt fra Himmelen var imidlertid de såkaldt skytteløse væve dukket op. I 1970 blev de første 6 Dornier væve anskaffet, og to år efter havde fabrikken 12 afdisse vævemaskiner som erstatning for 28 af de traditionelle CFS væve. Af denne type har fabrikken endnu 12 i arbejde til specialproduktion af bl.a. plaids.

Også spinderiet fik i samme periode en god fornyelse med endnu et 3-krempel karteværk og udskiftning af 3 selfactorer med nye ring-spindemaskiner, således at fabrikken nu råder over 5 gode kartesats, der tillige med spindemaskinerne som regel arbejder i 2-skift. Men det vigtigste for en europæisk klædefabrik i dag er og bliver designarbejdet og produktudviklingen. Den tid er forlængst forbi, da man år ud og år ind kunne producere de samme stabelvarer. På klædefabrikken i Herning arbejder håndvævere på gammeldags manér konstant med at fremstille nye kvaliteter og mønstre. Når man stadig bruger den ældgamle håndvæv i det arbejde, er det for at kunne ændre på bindinger, indstillinger, farvevalg o.s.v., indtil man finder det rigtige. Der er faktisk tale om et atelierarbejde.

Men at fremstille store prøvekollektioner er ikke nok. Man skal også være billig nok, og det er svært, når man også skal tjene nok til at svare enhver sit, og endda få fra til at holde maskinparken tidssvarende. Og det tør enhver dansk klædefabrikant nok fastholde, at hjælp mod konkurrence fra lavtariflande og mod dumping og subsidieordninger har staten aldrig ydet hans industri, i hvert fald ikke med beskyttende formål. Tværtimod, de gode, store produktionsserier af ensartede stoffer, som er enhver fabrikørs ønskedrøm, og som andre nationer udbyder i licitation indenfor egne grænser, lader den danske stat fremstille på sin egen klædefabrik, Den Militære i Usserød. Og hvad enten statsministeren er venstremand og hedder Madsen-Mygdal, eller han er socialdemokrat og hedder Jens Otto Krag, så anfægtes han ikke af, at landets klædefabriker tvinges til at standse på grund af

*Aldrig statens
bevågenhed*

Et »snapshot« taget ved en skytteløs vævemaskine fabrikat Dornier. Mogens Jespersen og Torben Elming drøfter et problem med væver Erik Hansen, hvis far og farfar også var vævere på Klædefabrikken.

ulige konkurrence udefra. – Vi er så få og betyder så lidt i den store husholdning.

Listen over de fabrikker, der efter sidste verdenskrig har indstillet produktionen af klædestoffer, ser således ud:

			<i>grund-</i> <i>lagt</i>	<i>ophørt</i> <i>som</i> <i>klædefab.</i>
<i>Flere henfarne</i>	Morsø Tekstilfabrik A/S	Nyk. Mors	1851	1948
	Ulfborg Uldspinderi og Klædefab.	Ulfborg	1888	1952
	Th. Bentsens Klædefabrik I/S	Viborg	1853	1953
	Thisted Uldspinderi og Klædefab.	Thisted	1883	1955
	Carstensens Klædefabrik	Brønderslev	1873	1956
	I.C.Modeweg & Søn A/S	Brede	1810	1956
	Grindsted Andelsklædefabrik	Grindsted	1889	1957
	Hellebæk Fabrikker A/S	Hellebæk	1873	1959
	Chr. Juncher A/S	Randers	1852	1962
	Brdr. Volkert A/S	Kolding	1877	1964
	Brdr. Mathiasens Klædefabrik	Løgstør	1866	1970
	Lunds Klædefabrik A/S	Fredericia	1874	1970
	Svendborg Tekstilfabrik A/S	Svendborg	1907	1971
	Th. Wittrups Uldvare- og Tæppefab.	Vejle	1898	1972
Hørsholm Klædefabrik A/S	Hørsholm	1842	1975	

Det kan forekomme besynderligt omtrent i samme åndedrag at nævne lille Ulfborg med højst en halv snes arbejdere og store Modeweg, der i sine velmagtsdage beskæftigede omkring 500 mand. Kolleger var de dog ligefuldt, eftersom de begge spandt det uldgarn, hvoraf de vævede metervarer til beklædning.

Men det gælder også for virksomhederne i denne række, at næsten ingen begyndte som fuldfærdige klædefabrikker, de voksede frem af et spinderi eller farveri, oprettet det anførte grundlæggelsesår, og anskaffede så på et tidspunkt før 1900 et antal klædevæve. En væsentlig part af disse store og små fabrikker standsede dog ikke, da de

indstillede klædeproduktionen, de fortsatte driften på andre områder indenfor faget.

Flere af dem moderniserede og videreførte deres spinderianlæg, idet de specialiserede sig som leverandører af kartegarn. Det gælder, Brdr. Volkert A/S, Kolding.

Lunds Klædefabrik A/S, Fredericia, som dog standsede helt i 1974. Svendborg Tekstilfabrik A/S, Svendborg.

Th. Wittrups Uldvare- og Tæppefabrik A/S, Vejle.

Sidstnævnte firma, der ejer en stor, moderne fabrik for tæppegarn afhændede det gamle fabriksanlæg med tæppevæveri til anden side og nedlagde kun den mindre afdeling for metervarer og plaids.

Th. Bentsen I/S, Viborg, udbyggede farveriafdelingen til lønfarveri for de mange midtjydske trikotagefabrikker.

Hos Brdr. Mathiasens Klædefabrik i Løgstør blev maskinerne overtaget af Nationalmuseet til indretning af en gammel klædefabrik på frilandsmuseet i Lyngby.

Da Hellebæk Fabrikker A/S valgte at indstille fabrikationen, blev bygninger og maskiner udlejet til Klem og Krüger A/S, som efter at have nedlagt egen fabrik i København, videreførte firmaets produktion af uldne møbelstoffer i Hellebæk.

Thisted Uldspinderi og Klædefabrik A/S, tidl. G. Undén og sønner A/S, blev overtaget af fa. Gabriel, Fredericia, og omstillet til tæppefabrik. Samme firma overtog i 1975 en del af maskinerne fra Hørsholm Klædefabrik for at videreføre denne fabriks produktion af møbelstoffer, dog uden eget spinderi.

Endnu to af de nævnte firmaer lever videre i dag, dog ikke fysisk som fabrikker, men som finansieringsselskaber, i.e. I.C.Modeweg og Søn A/S og Hellebæk Fabrikker A/S.

Der er foranstående bragt to fortegnelser over klædefabrikker, der har indstillet driften, dels i mellemkrigsårene (side 115), dels i årene efter sidste Verdenskrig (side 164). Ved at se nøjere på dem kunne man fristes til at formode, at landets klædefabrikker ved industrialiserin-

*Klædefabrik-
hernes pla-
cering*

gens begyndelse fortrinsvis lå i Jylland med slagside mod vest. Måske ville man også antage, at der heri bestod en sammenhæng med de store fårehold på de magre jydsk strækninger, men sådan forholder det sig ikke.

Den store industritælling af 1872 viser, at det tværtimod var på øerne og ikke mindst i hovedstadsområdet, man anlagde de mange klædefabrikker, der opstod omkring midten af 1800-tallet.

Dr. phil. Richard Willerslev, der har analyseret og bearbejdet den omtalte industritælling, har overladt sine notater til Erhvervsarkivet i Århus. Af notaterne fremgår, at klædeindustrien i 1872 kan mønstre følgende 39 fabrikker (med forbehold af mistydning og utilsigtede udeladelser):

Industritællingen af 1872

<i>Øerne</i>		<i>grundlagt</i>
1	I.G.Nybølle	København 1855
2	H.N.E.Grundtvig	København 1837
3	C. Larsen	København 1854
4	I.C.Modeweg & Søn	København 1810
5	Den Militære Klædefabrik	Usserød 1794
6	Skodsborg Klædefabrik	Skodsborg 1849
7	H.P.Lindhoff (Hørsholm Klæde)	Hørsholm 1842
8	Godthåb Klædefabrik	Søllerød 1848
9	Stampen	Søllerød 1831
10	E.V.Mehren	Helsingør 1858
11	J.J.Schrøder	Frederikssund 1856
12	Rimors Mølle	Roskilde 1847
13	I.C.Rasmussen	Sorø 1871
14	A.W.Hansen	Næstved 1856
15	M. Møller (Falster Garn)	Nykøbing Falster 1852
16	B. Jørgensen	Nykøbing Falster 1848
17	G. Nielsen	Nykøbing Falster 1860
18	I.S.Mathiassen	Nakskov 1854
19	Claus Borch	Odense 1850

20 S. Hempel	Odense	1833
21 M.K.Brandt	Odense	1869
22 Dalum Mølles Klædefabrik	Dalum Odense Amt	1843
23 Engestrupværk	Højrup Odense Amt	1862
24 C. Wiggers	Svendborg	1855

Jylland

25 Hahn & Søn	Århus	1846
26 P.V.Stampe	Århus	1846
27 F. Werner	Århus	1841
28 J. Marcussen	Æbeltoft	?
29 C.E.Gall	Odder	1863
30 Crome & Goldschmidt	Horsens	1860
31 Greis Mølles Klædefabrik	Vejle	1838
32 Knabberup Klædefabrik	Vejle Amt	1866
33 Randbøldal Klædefabrik	Vejle Amt	1855
34 J.M.Juncher	Randers	1852
35 Brunshåb Klædefabrik	Viborg Amt	1821
36 Rosendals Klædefabrik	Rostrup Ålborg Amt	1867
37 Kjærs Mølles Klædefabrik	Ålborg	1851
38 H.P.Andersen	Varde	1871
39 Clasonsborg Klædefabrik	Skarrild Ringk.A.	1840

Plan I viser de nævnte virksomheders placering, og det ses tydeligt, at Vest- og Nordjylland ikke var med i den begyndende industrialisering. Egentlig kan det ikke undre, at klædeindustrien ligesom andre industrier først udviklede sig i de befolkningstætte egne, – lidt overraskende måske, at der i Nykøbing Falster fandtes hele tre klædefabrikker i 1872. Men klædeindustrien var ingenlunde afhængig af det jydsk fårehold, der indførtes også dengang store mængder af uld, og for at fremstille et fint stykke klæde, som det fordredes af det velstående borgerskab, måtte man nødvendigvis anvende merinould, der kun i ringe omfang blev avlet herhjemme.

Men et lille halvt århundrede senere, ved første Verdenkrigs slutning i 1918 er stillingen helt ændret, nu findes de fleste klædefabrikker i Jylland. Udviklingsbølgen bredte sig ud fra Hovedstaden, den nåede sidst til Vest- og Nordjylland, og af samme årsag indtraf også fabriksdøden sidst i de områder. Naturligvis har de store fårehold i netop de egne af landet bidraget til at trække afviklingen i langdrag, her trådte den nye industri i øvrigt først og fremmest ind for at overtage husflidsarbejdet. De mange små 'Uldspinderier & Klædefabrikker' var derfor i første række baseret på bønderarbejde og lokalt detailsalg. Almuen, der udgjorde det store befolkningsflertal, var vel tjent med det tykke, slidstærke vadmél, baj og kirsey af dansk fåreuld og havde ikke råd til de fine, importerede stoffer.

Plan II viser, hvordan bølgen har forplantet sig vestover. I 1918 ligger de fleste klædefabrikker i Jylland. Stillingen ved slutningen af mellemkrigsperioden i 1939, plan III, sammenlignet med plan II, giver et billede af hvor barsk klimaet var for klædeindustrien i den epoke. De 46 fabrikker er svundet ind til 22.

Industrietællingen af 1872 omfattede naturligvis alle grene af industrien. J. Jeppesens Uldspinderi i Skærbæk ved Rind var derfor også med og indgik i gruppen med de mange uldspindier. Væverierne eller tøjmagerne, som de kaldtes i tællingen, omfattede hør- og bomuldsvæverier, men af strikkerier møder man kun 6 – og ingen af dem lå i Hammerum Herred!

Klædeindustriens rivende tilbagegang efter 1918 skyldes imidlertid også andre faktorer end import-konkurrence og lavkonjunkturer. – Det var virkelig på tide, at pigerne fik andet tøj på kroppen. –

*Tøjer gennem
tiderne*

Egtvedpigens miniskørt og øvrige påklædning var fremstillet af garn spundet af uld og – bortset fra det kokette snoreskørt – vævet i 2-skaft binding, med andre ord en art tweed. Klædemagerfaget har sålunde rod langt tilbage i forhistorisk tid og er ligesom det keramiske fag et af menneskeslægtens ældste håndværk. Gennem mangfoldige århund-

reder var klædemagerne ene om at dække menneskets behov for tekstilstoffer. Langt senere blev udvalget suppleret med andre vævede stoffer af silke, hør og bomuld, men først så sent som i det 16' århundrede begyndte strikvarerne at dukke op, i begyndelsen som raffineret nyhed for fyrstelige personer, senere til højst almindeligt husbehov, og da de første strikkemaskiner så kom frem, tog det rigtig fart.

Forhen skulle næsten al beklædning være af uld. I Vestjylland blev endog ret sent såvel skjorter som særke og underskørter fremstillet af uldbaj, og i alkoverne sov man på hylsklæde ovenpå sengehalmen. Kun de mere velbjærgede ejede undertøj af linned, ligesom kjoler og dragter af silke alene var for de få udvalgte. Ganske vist havde man højt forædlede uldstoffer, som merinoklæde og kalemank, men det var dyrt købstøj og uopnåeligt for det store flertal.

Omsider kom bomulden til Europa, og i den sidste halvdel af forrige århundrede fik vi de første bomuldsspinderier herhjemme. Efter anden Verdenskrig myldrede så de talløse syntetiske råstoffer frem, der helt har vendt op og ned på tekstilbranchen.

Således blev da klædemagerne udsat for angreb på to fronter. Trikotagens i forvejen store erobringer blev stærkt forøget ved hjælp af de succesrige, fuldsyntetiske jersey-stoffer, og samtidig blev der gjort indhug i markedet fra anden kant. Det kom fra vævede lette stoffer fremstillet af garn med stort indhold af syntetifibre, spundet efter kamgarnsmetoden (Polyester/uld).

Og selv om det i grunden er rigtigt, når det hedder sig: »der er ingen erstatning for uld«, så er det desuagtet salgstillene, der gælder. Uldvarefabrikker kan godt arbejde på syntet-feltet, men de kunstige råstoffer bidrager ikke til de mest charmerende resultater ved at passere den gængse klædefabriks procesforløb.

Det kan derfor ikke undre, at den traditionelle fabrikation af klædestoffer stadig har måttet afgive terræn til nye grene af tekstilindustrien, og at vi det meste af vejen gennem det 20' århundrede har haft

for mange klædefabrikker både herhjemme og i udlandet. En klædefabrikant har aldrig ro i sindet, han øjner bestandig skriften på væggen. Kolleger lukker, og der kommer ingen nye i stedet.

Der findes i skrivende stund kun 7 klædefabrikker tilbage i Danmark, og de er, som man vil se, nogenlunde rimeligt fordelt over riget:

			<i>grundlagt</i>
<i>Nulevende</i>	Klem & Krüger A/S	Hellebæk	1891 ¹
<i>Danske</i>	Den Militære Klædefabrik	Usserød	1794 ²
<i>klædefabrikker</i>	Brandts Klædefabrik A/S	Odense	1796 ³
	De forenede Klædefabrikker A/S	Hjørring	1845
	Kjærs Mølles Fabrikker A/S	Ålborg	1851
	Schaumanns Klædefabrik A/S	Haderslev	1872
	Herning Klædefabrik A/S	Herning	1876

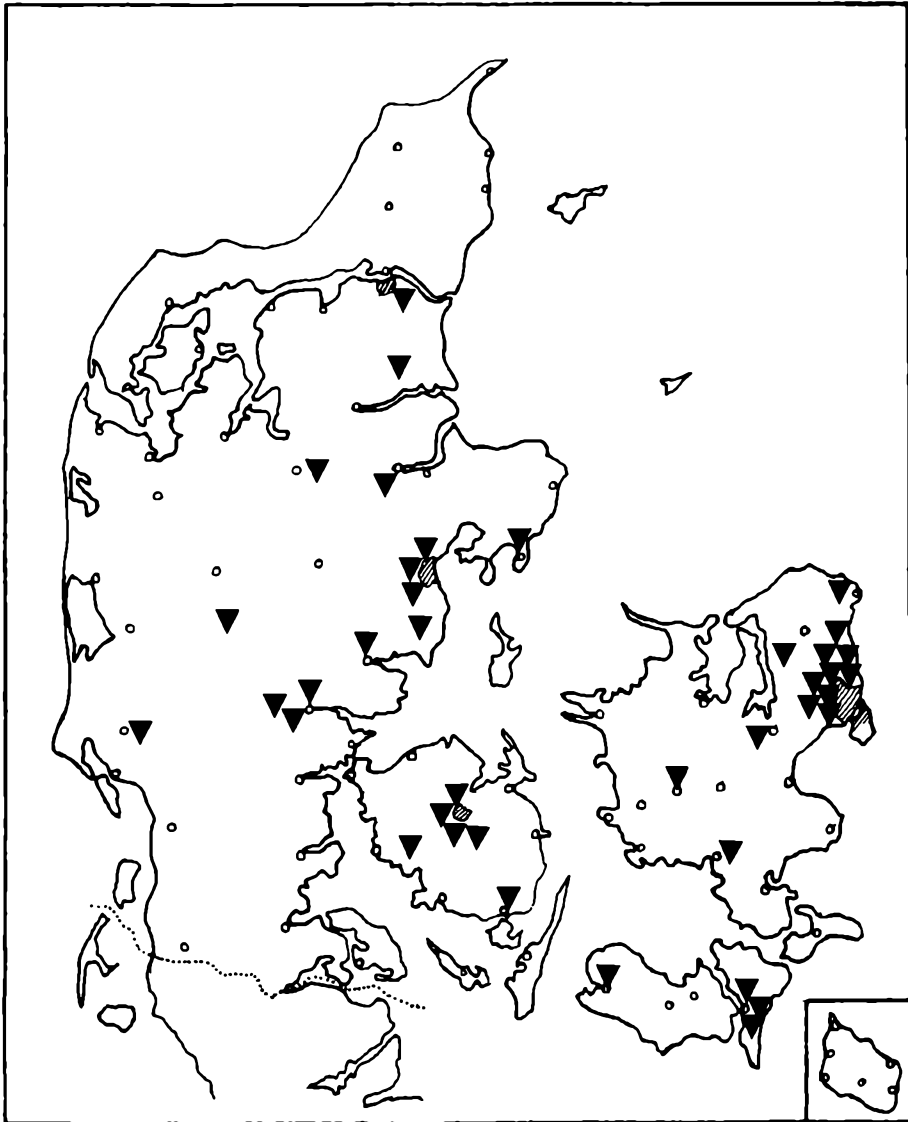
1) Hellebæk Fabrikker A/S fra 1873 til 1959 – se side 164

2) Overtaget af Krigsministeriet 1849

3) Etableret som klædefabrik 1869

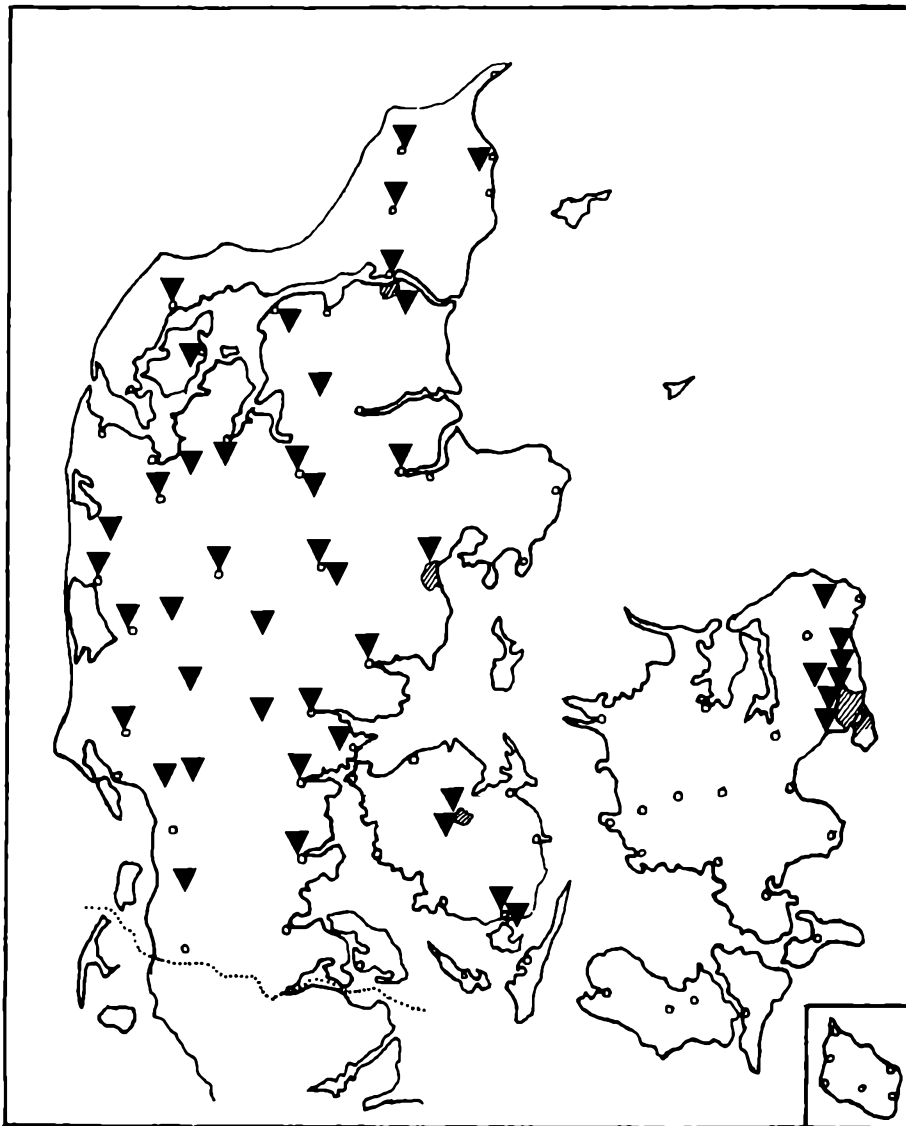
Nogle af de nævnte fabrikker har imidlertid forladt produktionen af beklædningsstoffer og er helt gået over til fremstilling af møbelstoffer. Andre har optaget denne produktion sideløbende med de egentlige klædestoffer.

Ikke blot i Danmark har fabriksdøden gjort grumme indhug blandt klædefabrikkerne, billedet er tilsvarende i landene omkring os, og Sverige er endnu hårdere ramt. I Vesttyskland er de kendte klædecentre som Neumünster, Krefeld og Aachen stærkt reducerede, og hollænderne, der var toneangivende med hensyn til damefrakkestoffer i 50'erne og 60'erne har næsten ingen klædeindustri mere. I Vesteuropa har denne industri klaret sig bedst i de lande, der har den laveste arbejds løn, det gælder først og fremmest England og Italien, hvor fabrikker, samlede i hobetal i områderne Yorkshire og Prato, leverer den store strøm af uldstoffer til den øvrige verden, således som de har gjort det gennem århundreder.

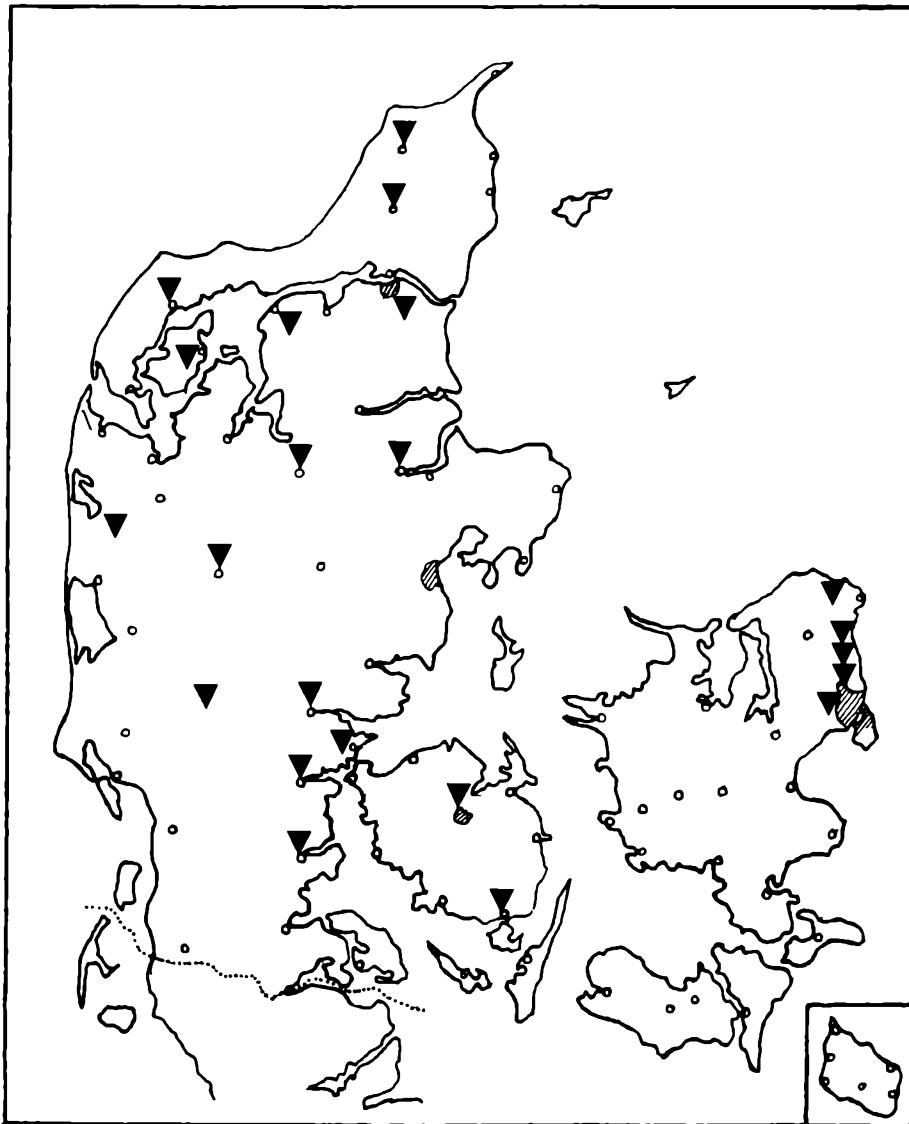

Plan I. I følge industritællingen af 1872 fandtes der dengang (mindst) 39 klædefabrikker, hvoraf kun 2 lå i Midt- og Vestjylland.

Plan II. Uldindustrien drog vestover. I 1918 var der i hele landet 46 klædefabrikker, hvoraf 35 var placeret i Jylland.

Plan III. Det gik hårdt ud over klædeindustrien i mellemkrigsårene fra 1918 til 1939. Antallet af fabrikker var ved Anden Verdenskrigs begyndelse reduceret til 22.

Det vil være alt for omfattende at give en blot nogenlunde dækkende redegørelse for den lokale tekstilindustri eksplosive udvikling i nyere tid og helt udenfor denne publikations sigte. Men for at runde stoffet af og sætte det egentlige emne i relief, må det være på sin plads at bringe en summarisk oversigt.

Mellemkrigsårene blev den store gründerperiode for trikotageindustrien på Herningegnen stærkt præget af dynastiet Krøjtgaard, og også efter Anden Verdenskrig fortsatte trikotagen sin frodige vækst.

Byens konfektionsindustri fik få år efter sidste krigs afslutning betydningsfulde nydannelser i form af adskillige kjolefabrikker og skjortefabrikker. Åge Damgård og Angli taler for sig selv.

Men det blev det helt store scoop, da vi i løbet af 50'erne og 60'erne blev tilgodeset med tæppefabrikkerne, blandt hvilke Egetæpper A/S med hensyn til omfang og omsætning overskygger alle andre inden for tekstilsektoren, for tæppefabrikkerne er jo tekstilfabrikker, selv om en stor del af deres frembringelser nu betragtes som bygnings-elementer og indgår i byggeriets belåningsmuligheder på lige fod med termoruder, elkomfurer o.s.v.

Efterkrigsperioden har i betydeligt omfang stået i dynastiet Damgårds tegn, men naturligvis har dette tidsafsnit i særlig grad været præget af de to virksomme borgmestre, P. Munk-Poulsen, der regerede fra 1946 til 1961, efterfulgt af Jens Mathiasen. Under de to resultatrige borgmestres faste regimer skænkede man os kirker, seminarium, skoler, P-pladser, svømmehaller, centralbibliotek, aflastningsgade samt territoriale landvindinger uden blodsudgydelse – og meget, meget mere.

Herningegnens omfattende tekstilindustri måtte naturligvis også gøre sig gældende på områder udenfor det produktive. Trikotagefabrikanterne stiftede i 1937 en sammenslutning, som efter krigen ekspanderede både geografisk og fagligt, således at den i 1960 antog navnet 'Jydsk Fabrikantforening for Trikotage, Tekstil og Beklædning'. Foreningens store bedrift var etableringen af tekstilmesserne.

Den første fandt sted i 1947, da fabrikkerne netop havde fået de første nye produkter frem efter krigen, på et tidspunkt, hvor befolkningen hungrede efter gode tekstilvarer. Den blev en formidabel presse- og publikumssucces, hvilket også var tilfældet med de nærmest efterfølgende, selv om udstillingsforholdene var temmelig ringe. Man var henvist til at benytte forskellige sale rundt om i byen og supplere dem med Nørregades skole.

Ikke alene for tekstilindustrien, men også for byen var messerne en fremragende reklame, og som en naturlig følge heraf kunne man i 1954 samles om at bygge den første Herninghal i Østergade, senere forøget med Hal B. De to haller udgør de nuværende Kongreshaller. Og da også disse store rum blev for trange, var der kraft og optimisme nok i byen til at påbegynde opførelsen af det store halkompleks på Vardevej, hvor man kunne afholde Tekstilmessen 1964.

Messehaller

Behovet for tekstilmesserne var allerede på det tidspunkt mindre overbevisende, men i stærke, opinionsdannende kredse var der nok et ønske om et virkeligt messeområde på internationalt plan med sigte på andet og mere end tøj, – og det fik vi så, – med tekstilindustrien som løftestang.

Interessen for tekstilmesserne flovede stille af. I 1970 oplevede vi den sidste, der havde da været afholdt 20 messer indenfor et tidsrum af 24 år. Men hallerne stod der, og der har som bekendt til stadighed været god brug for dem siden.

Jydsk Tekstilfabrikantforening løser en vigtig opgave som sponsor for Trikotageskolen, eller Dansk Konfektions- og Trikotageskole, som den hedder nu. Den blev oprettet i 1946 på foranledning af Svend Ellerbæk, der i en lang årrække var skolens formand.

Tekstilskolen

Endelig har foreningen også stået fadder til en livskraftig nyskabelse med rod i fortiden, Hosebinderlauget, der blev stiftet i 1952 med arveprins Knud som protektor.

*Hosebinder-
lauget*

De nye tider med accellerende udvikling af velfærd og demokrati på alle tænkelige områder slog igennem i 60'erne. Byen og dens liv

Det nye Herning

ændrede ganske karakter. Baggårdsmiljøer med gamle haver forsvandt og gav plads for store parkeringspladser til det nye samfunds hellige køer, hvoraf somme holder to. Der kom supermarkeder stoppede med varer som overflødighedshorn, og da erhvervslivet alle dage har været underkastet jungleloven, måtte mange mindre handlende dreje nøglen om, det gjaldt særlige den lille købmand henne på hjørnet.

På gaden kender man kun et fåtal af de folk man møder, og slet ikke de fremmedartede med sydlandsk udseende, der er kommet hertil for at hjælpe os med både det ene og det andet. Møder man endelig nogen man kender, hilser man ikke mere ved at lette på hatten, for hat bruges næsten ikke nu om stunder, den chevalereske hattehilsen er på vej til at blive et fortidslevn.

Det samme vil nok også snart gælde tiltaleformen 'De', som i løbet af det 20'århundrede er nået frem til at blive den gængse blandt den del af byens borgere, der endnu går med slips. Dog har man også i den kategori bevaret en indgroet hang til snarest muligt at blive dus ved forsigtigt at smugle det ind i samtalen. Man må her mærke sig, at denne nemme og uhøjtidelige måde at blive dus på ikke svarer til, hvad der er gældende i Østdanmark, hvor man blandt de slipsbærende altid forbinder 'du' med fornavn, og derfor betænker sig mindst to gange.

Dette dusbroderskab af 1' grad kender vi også hos os, og vi er ligeså forsigtige med at indstifte det som vore medborgere i Østdanmark, d.v.s. kun blandt familie og nære venner. Det andet dus-forhold – af 2' grad, – som forbindes med efternavn, praktiserer vi derimod, som nævnt, gladeligt til højre og venstre.

Denne nuance kender f.ex. københavnere ikke. De har hørt noget om, at man her på egnen siger du i bred almindelighed, men da de er opvokset med kun at kende 1' grads formen, plumper de gang på gang i, når de vil gøre forsøg på at tilpasse sig egnens væremåde i situationer, hvor de bliver mødt med et du, – for de dutter straks med

fornavn, – sikkert tit efter stor overvindelse, – og det var jo heller ikke meningen, at vi straks skulle komme hinanden så meget ved.

Nu, da disse linier skrives, er den skitserede dus-problematik imidlertid allerede på vej til at være historisk, for i beg. af 1970'erne kom der også til vor egen dus-bølge. Den kom fra Øst, fra Sverige og bredte sig gennem skolerne, hvor børnene i stigende omfang siger du til deres lærere. Også på mange arbejdspladser er det igen ved at blive almindeligt, at arbejdsgivere og arbejdsledere er dus med deres medarbejdere. Betjeningen f.ex. på autoværksteder og i supermarkeder siger ofte helt naturligt du til alle kunder, og meget tyder på, at 'De'-formen om en årrække er forsvundet og engang vil stå for kommende generationer som en rudimentær morsomhed fra ridder-tiden.

Og så er vi da i den henseende tilbage, hvor vi begyndte, – i det klasseløse samfund, da Herning var en lille samling huse ved vejen.

Det er ungdommens tidsalder, og gamlinge født før Anden Verdenskrig må lære at leve med de nye omgangsformer, – de bliver nødt til det. Men den gamle klub, som vi har fulgt gennem et sekel, kunne ikke følge med tiden, den er der ikke rigtig blevet plads til. Ganske vist er Klubben ikke officielt opløst, men den befinder sig, stærkt forkalket, på gravens rand. Det er slut med juleballer og endog generalforsamlinger. Og dog kan de sidste livstegn næsten dagligt iagttages, når en lille gruppe borgere samles sidst på eftermiddagen i den blå time til et spil kort i Damekabinettet på Hotel Eyde. Det er dem vist nok slet ikke bevidst, at de alene lever op til resterne af en hundredårig klubtradition. Men l'hombren har de ikke holdt i live, de dyrker et spil, de kalder Nicodemus.

Den anden medvirkende i min hundredårskavalkade, Tekstilarbejdernes Fagforening, gik det stik modsat. Medens de fleste lokalafdelinger rundt om i landet gik tilbage i medlemstal, voksede Herningafdelingen og er med sine 2400 medlemmer, hvoraf 1800 på

Klubben 1975

*Tekstil og
beklædningsindustri
1975*

byens ca. 60 tekstilfabrikker, forlængst blevet landets største. Hertil kommer Syerskernes Fagforening med ca. 900 medlemmer på de ca. 30 konfektionsfabrikker i byområdet. – Han må have været synsk, unge spinder Jensen, dengang i seksoghalvfems.

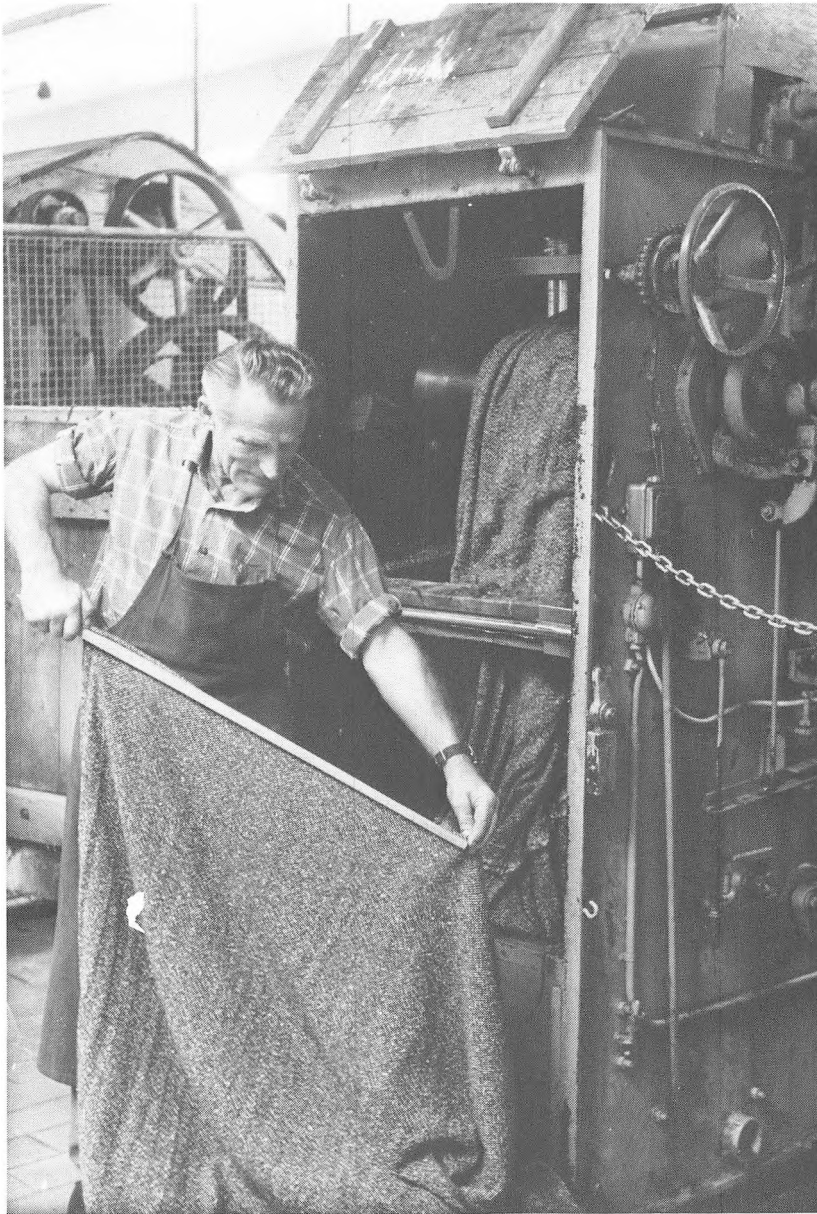
Slutbemærkning

Klædefabrikkerne skal forhåbentlig ikke helt uddø. Mon der ikke altid vil være mennesker, der har øje for den rustikke skønhed og fornemmer den duft af natur og romantik, der kan være over et stykke tweed, spundet af uld i efterårets farver og vævet i primitiv, enkel binding? De store modeskabere har det og dekretterer de klassiske tweedstoffer som mode med mellemrum, der dog undertiden forekommer fagets udøvere upassende lange.

Men de folk, der danner den gruppe, det team, der på en klædefabrik står for design- og produktudvikling, formår naturligvis at frembringe andet end tweed. De råder over et apparat og et know how, der skaber stoffer af vidt forskellig karakter, velour, eskimo, buckskin, flannel, mohair, klæde o.s.v., og de kreerer varen helt fra grunden. De udtager blandt hundredvis af uldtyper netop de kvaliteter, der giver den hensigtsmæssigste blanding. De vælger farver, fastsætter det garnnummer, der skal spindes, beregner trådtæthed i trend og islæt og bestemmer hvilken binding, der skal bruges på væven. Endelig foreskriver de arten og intensiteten af de processer i valkeri og efterbehandling, der skal bibringe stoffet den finish, der kommer den aldrig opnåede fuldkommenhed så nær som muligt.

Af alle tekstilråstoffer er uld det eneste, der kan filte. Denne egenskab udnytter man ved valkningen af de vævede stykker, hvorunder varens bredde og længde skal være under stadig kontrol.

Her ser man valker Børge Christensen under arbejdet. Hans far, mor, søster og svoger arbejdede tidligere i samme afdeling. En søster har været spolarske og en bror arbejder nu i spinderiet, en anden i væveriet. – Og så har han selv en søn, der er karter.

Det er som regel det samme team, der til slut kalkulerer prisen på det færdige produkt og konstaterer, at det faktisk slet ikke kan lade sig gøre.

En klædebares vej er lang og snoet, og den er fuld af faldgruber. Men trist vil det være, om den dag skulle komme, da den faglige kunnen, der bygger på århundreders traditioner og erfaringer med det vidunderlige naturprodukt, uld, helt skulle være til ingen nytte og noget, der kun hører historien til.

De fleste industrier har i dag horisontalt fremstillingsforløb, de er montageindustrier, og kun få fabrikationsprocesser er nu om stunder så forskelligartede og spændende som den, der foregår på en klædefabrik under omdannelsen af den klippede fåreuld til nålefærdig metervare. På sådan en gammel, traditionsrig virksomhed fornemmer man den samhørighed og ansvarsfølelse, der beror på medarbejdernes forståelse af, at de alle er uundværlige led i en lang kæde, og at et kiks hos den enkelte kan ødelægge de andres indsats.

Forhen var denne samhørighed endnu mere udpræget, da boede man tæt ved fabrikken, man kunne nå på arbejde 'når den fløjtede første gang'. Mænd og kvinder var beskæftiget på fabrikken i nogenlunde lige antal.

Familierne giftede sig ind i hinanden, og når børnene kom ud af skolen, fik de også arbejde på fabrikken. Det var et særkende for alle klædefabrikker, og i Brede og vel også til dels i Usserød og Hellebæk udgjorde familierne ligefrem små lukkede samfund.

På fabrikken i Herning er der i dag flere medarbejdere, der er 3' og 4' generation, og selv om det patriarkalske ikke er i højsædet i dagens ØD-diskuterende Danmark, så findes de sidste rudimentære rester måske netop på de få klædefabrikker, der er tilbage. Og er det i grunden så galt? – Der er noget rørende over antikviteter, de er skrøbelige og bør behandles nænsomt.

Ordforklaring

- 1) Tæjer: ruller af færdigkartet uld. Sidste stadium før spindingen.
- 2) Stampning eller valkning: efterbehandlingsproces der har til formål at udnytte uldens evne til at filte, for derved at opnå en tæt og fast vare. Det sker ved mekanisk bearbejdning ('æltning'), hvorunder der tilsættes sæbeopløsning.
- 3) Karteværk: maskinaggregat bestående af bl.a. to eller tre krempler (kartetromle med valser), der udfører kartningen af ulden og afleverer den som forgarn (tæjer) opviklet på rundstokke, klar til den efterfølgende arbejdsgang: garnspindingen.
- 4) Wolfe: maskine udstyret med tromle og valser, beslået med stålpigge (som ulvetænder).
- 5) Tvinde: at sammensno og opvikle to eller flere tråde til én.
- 6) Haspe: at opvikle garn fra spindel eller spole til klavser, d.v.s. garnbunder opdelt i fed.
- 7) Vadmel: kraftigt valket uldstof af kartegarn.
- 8) Hylsklæde: let valket uldstof, som er ruet, d.v.s. opkradset på begge sider. H. blev tidligere, især på landet, anvendt som lagener.
- 9) Overskære: nedskæring af en klædebares luvlag til ensartet højde. Udførtes tidligere ved hjælp af store sakse, – nu af maskiner udstyret med spiralknive.
- 10) Kartebeslag: belægning på kartetromler og -valser, bestående af filt monteret med tætsiddende pigge af tyndt ståltråd.
- 11) Appretur: den afdeling på en klædefabrik hvor efterbehandlingen udføres. – I bomuldsindustrien forstår man ved appretur den stivelse el.l., som tilsættes varen for at forbedre griff og udseende.
- 12) Baj: let valket uldstof af kartegarn, vævet i 2-skaft binding (også kaldet lærredsbinding).
- 13) Kirsey: svært vadmel med ruet og vandstrøget luvlag, kort nedskåret.
- 14) Holmens klæde: egl. uniformstof anvendt i marinen. Her en ringere kvalitet af kraftigt mørkeblåt vadmel.
- 15) Kiper el. køper: diagonalbinding. Forekommer i mange variationer.
- 16) se (12)

Kildemateriale

H.P.Hansen: Notater vedr. Spindefabrikken og Brdr. Lunds Fabrikker.
H.P.Hansen: Nis Clason og Clasonsborg 1840–1940'
H.P.Hansen: 'Midtjyllands ældste Handelshus, S.Truelson & Søn'
H.P.Hansen: Artikel i 'Jydske Byer og deres mænd' 1916
W.T.Valeur: 'Herning fra 1852–1888'
H. Krarup: 'Minder fra det svundne Hammerum Herred og Herning'
Oluf Nielsen: 'Hvad jeg husker fra 1872–1913'
Sv.A.Gjeding-Thisted: 'Landsbyen Herning 1900–1914'
Johs.Stampe: 'Herning Købstad år 1913'
G.Bützow-Rohde fra Hardsyssels Årbog 1951 'Herning gamle Kirke'
P.Munk-Poulsen o.a.: 'Vestervangskolen 1882–1957'
Poul Smed: 'Herning Elværk 1908–1958'
N.J.Tortzen artikel i 'De danske Tekstilerhverv' Bind I
L.Brahe Christensen: 'Textilfabrikantforeningens Historie 1895–1945'
J.J.Møller: 'Dansk Tekstilarbejderforbunds Historie'
Gjerlev og Rosted: 'Den militære Klædefabrik 1849–1949'
Rich.Willerslev: 'Studier i dansk Industrihistorie 1850–1880'
Hans Brix: 'Nis Petersen, Liv og Digt' 1947
Tekstilarbejderforbundets Herningafdln.'s protokol 1905–1930.
Herning Klubs bestyrelsesprotokol fra 1884
Herning Folkeblad i tidens løb.

For bogens billedmateriale er jeg især følgende tak skyldig: Herning Museum, Herning lokalhistoriske arkiv, arkitekt N.C.Christensen, Herning og P.Thomassen, Gentofte.